

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2015. Ovaj prevod je realizovan uz podršku Trast fonda za ljudska prava Saveta Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). On ne obavezuje Sud. Ako su Vam potrebne dodatne informacije, pogledajte detaljnu naznaku o autorskim pravima na kraju ovog dokumenta.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur a la fin du présent document.

VELIKO VEĆE

PREDMET SARGSJAN protiv AZERBEJDŽANA
(CASE OF SARGSYAN v. AZERBAIJAN)

(Predstavka br. 40167/06)

PRESUDA
(Meritum)

STRAZBUR

16. jun 2015.

Ova presuda je pravosnažna ali može biti predmet redakcijskih izmena.

U predmetu Sargsjan protiv Azerbejdžana,

Evropski sud za ljudska prava, zasedajući u Velikom veću u sastavu:

Din Špilman (*Dean Spielmann*), *predsednik*,
Jozep Kasadeval (*Josep Casadevall*),
Gvido Raimondi (*Guido Raimondi*),
Mark Filiger (*Mark Villiger*),
Izabel Bero (*Isabelle Berro*),
Ineta Ziemele,
Boštjan M. Zupančič,
Albina Đulumjan (*Alvina Gyulumyan*),
Hanlar Hadžijev (*Khanlar Hajiyev*),
Džordž Nikolau (*George Nicolaou*),
Luis Lopez Gera (*Luis López Guerra*),
Gana Judkivska (*Ganna Yudkivska*),
Paulo Pinto de Albuquerki (*Paulo Pinto de Albuquerque*),
Ksenija Turković,
Egidijus Kuris (*Egidijus Kūris*),
Robert Spano,
Julija Antoanela Motok (*Iulia Antoanella Motoc*), *sudije*,

i Majkl O'Bojl (*Michael O'Boyle*), *zamenik sekretara*,

Nakon većanja zatvorenih za javnost 5. februara 2014. i 22. januara 2015. godine,

izriče sledeću presudu usvojenu potonjeg dana:

POSTUPAK

1. Ovaj je predmet formiran na osnovu predstavke (br. 40167/06) koju je 11. avgusta 2006. Evropskom sudu za ljudska prava (u daljem tekstu: Sud) u skladu sa članom 34 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija) protiv Republike Azerbejdžana podneo jermenski državljanin, g. Minas Sargsjan (u daljem tekstu: podnosilac predstavke). Podnosilac predstavke je preminuo 2009. godine. Nakon toga su postupak po predstavi nastavili njegova udovica, gospođa Lena Sargsjan, rođena 1936. godine, njegov sin Vladimir i njegove kćeri Covinar (*Tsovinar*) i Nina Sargsjan, rođeni 1957, 1959. i 1966. godine. Gospođa Lena Sargsjan je preminula januara 2014. godine. Postupak po predstavi su u ime podnosioca predstavke nastavili Vladimir i Tsovinar Sargsjan.

2. Podnosioca predstavke, kom je odobrena pravna pomoć, zastupale su gospođa N. Gasparjan (*Gasparyan*) i gospođa K. Ohanjun (*Ohanyun*), advokati iz Jerevana. Državu Azerbejdžan (u daljem tekstu: Država) je zastupao njen zastupnik pred Sudom, gospodin Č. Asgarov (*Ç. Asgarov*).

3. Podnosilac predstavke se konkretno žalio na kontinuirano kršenje člana 1. Protokola br. 1 i člana 8 Konvencije jer mu je uskraćeno pravo da se vrati u selo Gulistan i pristupi svojoj imovini u njemu ili dobije nadoknadu za njen gubitak, kao i zato što mu je uskraćen pristup njegovom domu i grobovima njegovih srodnika u Gulistanu. Pored toga, tvrdio je da je povređen i član 13 Konvencije jer, u pogledu pomenutih pritužbi, na raspolaganju nije imao nijedan delotvorni pravni lek. Konačno, u vezi sa svim navedenim pritužbama je tvrdio da je izložen diskriminaciji zbog svog etničkog porekla i veroispovesti, suprotno članu 14 Konvencije.

4. Predstavka je dodeljena Prvom odeljenju Suda (u skladu sa pravilom 52, st. 1 Poslovnika Suda). Jermenska Država je iskoristila svoje pravo da interveniše u skladu sa članom 36, st. 1 Konvencije. Nju je predstavljao njen zastupnik pred Sudom, gospodin G. Kostanjan (*Kostanyan*).

5. Veće Prvog odeljenja, koje su činili Kristos Rozakis (*Christos Rozakis*), Nina Vajić, Hanlar Hadžijev, Din Špilman, Svere Erik Jebens (*Sverre Erik Jebens*), Đorđo Malinverni (*Giorgio Malinverni*) i Džordž Nikolau (*George Nicolaou*), kao i Seren Nilsen (*Søren Nielsen*), sekretar Odeljenja, 11. marta 2010. nadležnost je ustupilo Velikom veću, pošto se nijedna strana nije usprotivila ustupanju nadležnosti (shodno članu 30 Konvencije i pravilu 72 Poslovnika).

6. Sastav Velikog veća utvrđen je u skladu sa odredbama člana 26, st. 4 i 5 Konvencije i pravilom 24 Poslovnika Suda. Predsednik Suda je odlučio da se u interesu propisnog sprovođenja pravde predmet *Čiragov i ostali protiv Jermenije* [*Chiragov and Others v. Armenia*] (predstavka br. 13216/05) dodeli Velikom veću u istom sastavu (shodno pravilima 24, 42, st. 2 i 72 Poslovnika Suda).

7. Javna rasprava o prihvatljivosti i meritumu predstavke održana je 15. septembra 2010. u zgradi Suda u Strazburu (u skladu sa pravilom 59, st. 3 Poslovnika Suda).

8. Predstavku je delimično prihvatljivom 14. decembra 2011. proglasilo Veliko veće, u sastavu: sudije Nikolas Braca (*Nicolas Bratza*), Žan-Pol Kosta (*Jean-Paul Costa*), Kristos Rozakis, Fransoaz Tulken (*Françoise Tulkens*), Jozep Kasadeval, Nina Vajić, Korneliju Birsan (*Corneliju Birsan*), Per Lorenzen (*Peer Lorenzen*), Boštjan M. Zupančič, Elisabet Fura, Alvina Đulumjan, Hanlar Hadžijev, Egbert Maujer (*Egbert Myjer*), Sver Erik Jebens, Đorđo Malinverni, Džordž Nikolau i Luis Lopez Gera, i Majkl O'Bojl, zamenik sekretara.

9. I podnosilac predstavke i Država su podneli dodatne pisane napomene o meritumu (u skladu sa pravilom 59, st. 1 Poslovnika Suda). Pored toga je jermenska Država priložila komentare treće strane.

10. Sud je 12. septembra 2013. odlučio da od Američkog udruženja za unapređenje nauke (engl. *American Association for the Advancement of Science*, u daljem tekstu AAAS) zatraži informacije o činjenicama, u vezi sa njegovim programom „Geoprostorne tehnologije i ljudska prava“ (shodno

pravilu A1, st. 1 i 2 Priloga uz Poslovnik Suda). AAAS je novembra 2013. podnelo izveštaj pod nazivom „Procena satelitskih snimaka visoke rezolucije Gulistana, u Azerbejdžanu, 2002-2012“ (u daljem tekstu: izveštaj AAAS). Tužena Država se usprotivila obelodanjivanju jednog broja snimaka. Predsednik Suda je 10. decembra 2013. odobrio njen zahtev. Spisima predmeta su priloženi samo delovi izveštaja čije je obelodanjivanje dozvoljeno.

11. Sud je 3. februara 2014. pregledao sve DVD-ove sa snimcima Gulistana i okoline koje su priložili podnosilac predstavke, tužena Država i Država intervenijent, kao i relevantne delove izveštaja AAAS.

12. U zgradi Suda je 5. februara 2014. godine (u skladu sa pravilom 59, st. 3 Poslovnika Suda) održana javna rasprava o meritumu.

Pred Sudom su se pojavili:

(a) *u ime Države*

g.	Č. ASGAROV,	<i>zastupnik pred Sudom,</i>
g.	M.N. ŠO [<i>SHAW</i>],	kraljičin zastupnik,
g.	G. LANSKI [<i>LANSKY</i>],	<i>zastupnici,</i>
g.	O. GVALADZE,	
g.	H. TRETER [<i>TRETER</i>],	
gđica	T. URDANETA WITEK [<i>WITTEK</i>],	<i>savetnici;</i>

(b) *u ime podnosioca predstavke*

g.	F. LIČ [<i>LEACH</i>],	
gđica	N. GASPARJAN [<i>GASPARYAN</i>],	<i>zastupnici,</i>
gđica	K. OHANJAN,	
g.	A. ALOJAN [<i>ALOYAN</i>],	
g.	V. GRIGORJAN [<i>GRIGORYAN</i>],	<i>savetnici;</i>

(c) *u ime Jermenije*

g.	G. KOSTANJAN,	<i>zastupnik pred Sudom,</i>
g.	E. BABAJAN [<i>BABAYAN</i>],	<i>zastupnici.</i>

13. Sudu su se obratili g. Lič, gđica Gasparjan, g. Grigorjan, g. Šo, g. Lanski i g. Kostanjan.

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI PREDMETA

A. Istorijat

14. Autonomna oblast Nagorno-Karabah (u daljem tekstu: AONK) je u vreme raspada SSSR bila autonomna pokrajina Sovjetske Socijalističke Republike Azerbejdžan (u daljem tekstu: SSR Azerbejdžan). Nalazila se unutar teritorije SSR Azerbejdžana i prostirala se na površini od 4.388 kvadratnih kilometara. U to vreme nije postojala granica između Nagorno-Karabaha (poznatog i po svom jermenskom nazivu Arcah) i Sovjetske Socijalističke Republike Jermenije (u daljem tekstu: SSR Jermenija), između kojih se prostirala azerbejdžanska teritorija, a u najužem delu okrug Lačin, uključujući pojas zemlje koji je bio poznat po nazivu Lačinski koridor, širine nešto manje od 10 km.

15. Prema popisu stanovništva SSSR iz 1989, u AONK je živelo oko 189.000 ljudi, od toga 77% etničkih Jermena i 22% Azera, kao i ruska i kurdska manjina.

16. Početkom 1988. održane su demonstracije u Stepanakertu, regionalnoj prestonici AONK, kao i u glavnom gradu Jermenije, Jerevanu, na kojima je iznet zahtev za pripajanje Nagorno-Karabaha Jermeniji. Sovjet AONK je 20. februara 1988. apelovao na Vrhovne sovjete SSR Jermenije, SSR Azerbejdžana i SSSR da dozvole otpljenje AONK od Azerbejdžana i njeno pripajanje Jermeniji. Vrhovni sovjet SSSR je ovaj zahtev odbio 23. maja. Vrhovni sovjet Azerbejdžana ga je takođe odbio, u junu, dok je Vrhovni sovjet Jermenije glasao za prisajedinjenje.

17. Tokom cele 1988. su održavane demonstracije na kojima se pozivalo na prisajedinjenje. U okrugu Lačin je dolazilo do blokada puteva i napada. Sukobi su za posledicu imali brojne žrtve, a izbeglice, njih na stotine hiljada na obe strane, bežale su iz Jermenije u Azerbejdžan i u suprotnom smeru. Vlada SSSR je stoga 12. januara 1989. stavila AONK pod neposrednu kontrolu Moskve. Međutim, 28. novembra te godine je kontrola nad ovom pokrajinom vraćena Azerbejdžanu. Nekoliko dana kasnije, 1. decembra, Vrhovni sovjet SSR Jermenije i regionalni savet Nagorno-Karabaha su usvojili zajedničku rezoluciju „o ponovnom pripajanju Nagorno-Karabaha Jermeniji“.

18. Početkom 1990, nakon produbljivanja sukoba, u Baku i Nagorno-Karabah stigle su sovjetske trupe, a u pokrajini je zavedeno vanredno stanje. Žestoki sukobi između Jermena i Azera su se, međutim, nastavili, uz povremene intervencije sovjetskih snaga.

19. Azerbejdžan je 30. avgusta 1990. proglasio nezavisnost od Sovjetskog Saveza. Ona je kasnije ozvaničena usvajanjem Ustavnog akta o

državnoj nezavisnosti od 18. oktobra 1991. Sovjet AONK je 2. septembra 1991. proglasio formiranje Republike Nagorno-Karabaha (u daljem tekstu: „RNK“), u čiji su sastav ušle AONK i azerbejdžanski okrug Šahumjan, i objavio da se ona više ne nalazi u nadležnosti Azerbejdžana. Azerbejdžanski parlament je 26. novembra 1991. ukinuo autonomiju koju je Nagorno-Karabah ranije uživao. Na referendumu organizovanom u Nagorno-Karabahu decembra 1991, 99,9% onih koji su glasali izjasnilo se u prilog otcepljenju. Azersko stanovništvo je, međutim, bojkotovalo referendum. Istog meseca se raspao Sovjetski Savez i sovjetske trupe su počele da se povlače iz ovog regiona. Vojna kontrola nad Nagorno-Karabahom je brzo prelazila u ruke karabaških Jermena. S obzirom na rezultate referenduma, „RNK“ je 6. januara 1992. potvrdila da je nezavisna od Azerbejdžana.

20. Sukob je početkom 1992. postepeno prerastao u pravi rat. Snage etničkih Jermena su do kraja 1993. preuzele kontrolu nad skoro celom teritorijom bivše AONK i nad sedam susednih azerbejdžanskih oblasti (Lačinom, Kelbadžarom, Džebrailom, Kubatlijem i Zangelanom, kao i nad velikim delovima Agdama i Fizulija).

21. Jermenija, Azerbejdžan i „RNK“ su, uz posredovanje Rusije, 5. maja 1994. potpisale sporazum o prekidu vatre (Protokol iz Biškeka). On je stupio na snagu 12. maja.

22. Prema procenama iznetim u izveštaju organizacije *Human Rights Watch* („Sedam godina sukoba u Nagorno-Karabahu“, iz decembra 1994), od 1988. do 1994. je između 750.000 i 800.000 Azera bilo prinuđeno da napusti Nagorno-Karabah, Jermeniju i sedam azerbejdžanskih okruga oko Nagorno-Karabaha. Prema podacima jermenskih vlasti, evidentirano je 335.000 jermenskih izbeglica iz Azerbejdžana i 78.000 interno raseljenih lica (iz regiona u Jermeniji koji se graniče sa Azerbejdžanom).

B. Trenutna situacija

23. Po tvrdnjama jermenske Države, „RNK“ kontroliše 4.061 kvadratnih kilometara bivše Autonomne Oblasti Nagorno-Karabah. Iako ne postoji saglasnost o tome koliko se od dva delimično osvojena okruga nalazi pod okupacijom „RNK“, čini se da ukupna površina okupirane teritorije sedam susednih okruga iznosi 7.500 kvadratnih kilometara.

24. Procene trenutnog stanovništva Nagorno-Karabaha se kreću od 120.000. do 145.000 ljudi, od čega je njih 95% jermenskog porekla. Tamo zapravo više ne živi nijedan Azerbejdžanac.

25. Do sada nije postignuto nikakvo političko rešenje sukoba. Nijedna država ni međunarodna organizacija nije priznala samoproglašenu nezavisnost „RNK“. Stalne povrede sporazuma o prekidu vatre iz 1994. na granici su za posledicu imale gubitak brojnih života a retorika zvaničnika je i dalje neprijateljska. Štaviše, prema međunarodnim izveštajima, poslednjih

godina raste napetost, a vojni rashodi Jermenije i Azerbejdžana značajno rastu.

26. Nekoliko predloga za mirno rešenje sukoba pokazalo se neuspešnim. Vođeni su pregovori pod okriljem OEBS (Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju) i njene takozvane Grupe iz Minska. Tri zemlje koje kopredsedavaju Grupom – Francuska, Rusija i Sjedinjene Američke Države – su u Madridu novembra 2007. Jermeniji i Azerbejdžanu predstavile skup Osnovnih načela za rešenje. U ovim Osnovnim načelima, koja su kasnije ažurirana, traži se, između ostalog, vraćanje teritorija oko Nagorno-Karabaha pod kontrolu Azerbejdžana, davanje privremenog statusa za Nagorno-Karabah uz garancije bezbednosti i samoupravljanja, uspostavljanje koridora koji Jermeniju povezuje sa Nagorno-Karabahom, određivanje konačnog pravnog statusa Nagorno-Karabaha na zakonski obavezujućem referendumu koji bi bio održan u budućnosti, pravo svih interno raseljenih lica i izbeglica da se vrate u svoja ranija mesta prebivališta i međunarodne garancije bezbednosti koje bi obuhvatale mirovnu operaciju. Ideja je da bi prihvatanje ovih načela od strane Jermenije i Azerbejdžana omogućilo izradu sveobuhvatnog i detaljnog rešenja. Proces je 2010. izgubio na zamahu nakon intenzivne „šatl“ diplomatije diplomata iz Grupe iz Minska i jednog broja sastanaka između predsednika dveju zemalja 2009. godine. Strane u sukobu do sada nisu potpisale formalan sporazum o Osnovnim načelima.

27. Grupa iz Minska je 24. marta 2011. predstavila „Izveštaj kopredsedavajućih Grupe iz Minska OEBS o terenskoj misiji na okupiranim teritorijama Azerbejdžana oko Nagorno-Karabaha“, a u rezimeu izveštaja se navodi sledeće:

„Kopredsedavajući Grupe iz Minska OEBS su od 7. do 12. oktobra 2010. sproveli terensku misiju na okupiranim teritorijama Azerbejdžana oko Nagorno-Karabaha (NK) kako bi procenili opštu situaciju na njima, uključujući humanitarne i ostale aspekte. Kopredsedavajućima se pridružio lični predstavnik predsedavajućeg OEBS i njegov tim, koji su pružali logističku podršku, kao i dva stručnjaka UNHCR i jedan član Misije OEBS za utvrđivanje činjenica iz 2005. Ovo je bila prva misija međunarodne zajednice na ovim teritorijama od 2005. i prva poseta službenika UN u 18 godina.

Kopredsedavajući su tokom više od 1.000 kilometara dugog putovanja širom ovih teritorija videli očigledne posledice sukoba u Nagorno-Karabahu i neuspeha u pronalaženju mirnog rešenja. Gradovi i sela koji su postojali pre sukoba su napušteni i skoro potpuno porušeni. Iako ne postoje pouzdani podaci, po grubim procenama, ukupno 14.000 ljudi živi u malim naseljima i u gradićima Lačinu i Kelbadžaru. Kopredsedavajući ocenjuju da od 2005. nije došlo do značajnog porasta broja stanovnika. Naseljenici, uglavnom etnički Jermeni koji su se na ove teritorije preselili iz drugih delova Azerbejdžana, žive u teškim uslovima; infrastruktura je loša, privredna aktivnost slaba a pristup javnim službama je ograničen. Mnogi nemaju lične isprave. Sedam teritorija, bivša Oblast NK, i druga područja su iz administrativnih razloga inkorporirani u osam novih okruga.

Surova stvarnost situacije na ovim teritorijama potvrđuje mišljenje kopredsedavajućih da je *status quo* neprihvatljiv i da samo mirno rešenje postignuto u pregovorima može doneti mogućnost bolje, izvesnije budućnosti ljudima koji su nekada živeli na tim teritorijama i onima koji sada tamo žive. Kopredsedavajući podstiču vođe svih stranaka da na teritorijama i ostalim spornim područjima izbegavaju sve aktivnosti koje bi uticale na konačno rešenje ili izmenile karakter ovih područja. Takođe, preporučuju preduzimanje mera kojim bi se očuvala groblja i bogomolje na ovim teritorijama i razjasnio status naseljenika koji nemaju lične isprave. Kopredsedavajući nameravaju da preduzmu dodatne misije u drugim područjima pogođenim sukobom u NK i da u te misije uključuju stručnjake iz relevantnih međunarodnih agencija koji bi bili angažovani na sprovođenju mirovnog rešenja.“

28. Predsednici zemalja koje kopredsedavaju Grupom iz Minska su 18. juna 2013. izdali zajedničko saopštenje o sukobu u Nagorno-Karabahu:

„ Mi, predsednici zemalja kopredsedavajućih Grupom iz Minska OEBS – Francuska, Ruska Federacija i Sjedinjene Američke Države – ostajemo opredeljeni da pomognemo stranama u sukobu u Nagorno-Karabahu da pronađu trajno i mirno rešenje. Izražavamo svoje duboko žaljenje što strane nastavljaju da traže jednostranu prednost u pregovaračkom procesu umesto da pokušavaju da pronađu rešenje zasnovano na obostranim interesima.

I dalje čvrsto verujemo da elementi navedeni u saopštenjima naših zemalja tokom protekle četiri godine moraju predstavljati temelj svakog pravičnog i trajnog rešenja sukoba u Nagorno-Karabahu. Ove elemente treba posmatrati kao jedinstvenu celinu jer bi svaki pokušaj izdvajanja jednih nauštrb drugih onemogućio pronalaženje uravnoteženog rešenja.

Ponavljamo da samo rešenje postignuto u pregovorima može dovesti do mira, stabilnosti i pomirenja, i otvoriti mogućnosti za regionalni razvoj i saradnju. Sukob se neće rešiti korišćenjem vojne sile, koja je već stvorila trenutno stanje konfrontacije i nestabilnosti. Obnavljanje neprijateljstava bi bilo katastrofalno po stanovništvo u regionu i dovelo bi do gubitka života, dodatnog razaranja, novih izbeglica i ogromnih finansijskih troškova. Snažno podstičemo lidere svih strana da se ponovo obavežu na poštovanje Helsinških načela, naročito onih o uzdržavanju od upotrebe sile ili pretnji silom, teritorijalnom integritetu i jednakim pravima i samoopredeljenju naroda. Takođe ih pozivamo da se uzdržavaju od svih akcija i retorike koje bi mogle povećati napetosti u regionu i dovesti do eskalacije sukoba. Lideri treba svoje ljude da pripremaju za mir a ne za rat.

Naše su zemlje spremne da pomognu obema stranama, ali one i dalje snose odgovornost za zaustavljanje sukoba u Nagorno-Karabahu. Čvrsto smo uvereni da je dalje kašnjenje u postizanju uravnoteženog sporazuma o okviru za sveobuhvatni mir neprihvatljivo i podstičemo lidere Azerbejdžana i Jermenije da se sa obnovljenom energijom usredsrede na pitanja koja i dalje nisu rešena.“

C. Podnosilac predstavke i imovina koju navodno poseduje u Gulistanu

29. Podnosilac predstavke, etnički Jermenin, tvrdi da su on i njegova porodica nekada živeli u selu Gulistanu, u regionu Šahumjanu, u SSR Azerbejdžanu. Tvrdi da je tamo imao kuću i pomoćne zgrade.

30. Šahumjan se geografski graničio sa AONK i nalazio severno od nje. Region nije pripadao AONM ali ga je kasnije „RNK“ proglasila delom svoje teritorije (vidi stav 19 gore u tekstu). Po tvrdnjama podnosioca predstavke, etnički Jermeni su pre sukoba činili 82% stanovništva Šahumjana.

31. Status posebnog upravnog regiona Šahumjana je ukinut februara 1991. i on je formalno inkorporiran u današnji region Republike Azerbejdžana, pod nazivom Goranboj.

32. Unutrašnje snage SSSR i milicijske jedinice za posebne namene (u daljem tekstu: OMON) SSR Azerbejdžana su tokom aprila i maja 1991. pokrenule vojnu operaciju čiji je cilj, kako se navodilo, bio „provera pasoša“ i razoružavanje lokalnih jermenskih boraca u regionu. Međutim, prema raznim izvorima, državne snage su zvanični cilj operacije iskoristile kao izgovor i proterale jermensko stanovništvo iz jednog broja sela u regionu Šahumjanu, primoravši ga tako da napusti svoje domove i pobege u Nagorno-Karabah ili Jermeniju. Proterivanje je bilo praćeno hapšenjem i nasiljem nad civilnim stanovništvom. Godine 1992, kada je sukob eskalirao u pravi rat, azerbejdžanske snage su napale region Šahumjan.

1. Podnesci strana u postupku i dokazi koje su predočile

33. Strane u postupku imaju različita stanovišta u pogledu prebivališta i imovine podnosioca predstavke u Gulistanu.

(a) Podnosilac predstavke

34. Podnosilac predstavke je tvrdio da je veći deo života živeo u Gulistanu, dok nije prinudno raseljen 1992. godine. Kako bi potkrepio ovu tvrdnju, podneo je primerak svog nekadašnjeg sovjetskog pasoša izdatog 1979, iz kojeg se može videti da je podnosilac predstavke rođen u Gulistanu. Takođe je podneo i izvod iz matične knjige venčanih, koji dokazuje da su se on i njegova supruga, koja je takođe rođena u Gulistanu, tamo venčali 1955. godine. Podnosilac predstavke je pored toga tvrdio da je Gulistan u kojem je odrastao napustio na nekoliko godina kako bi odslužio vojni rok i radio u gradiću Sumgaitu. Nekoliko godina posle venčanja se vratio u Gulistan, gde je živeo do juna 1992.

35. Podnosilac predstavke je prilikom podnošenja predstavke priložio i primerak zvanične isprave („tehničkog pasoša“). Shodno tom dokumentu, koji nosi datum 20. maj 1991, na ime podnosioca predstavke bila je

registrovana dvospratna kuća i pomoćne zgrade ukupne površine 167 m², kao i 2.160 m² zemljišta. Pored toga je priložio detaljan projekat glavne kuće.

36. Shodno tehničkom pasošu, glavna kuća je zauzimala 76 od 167 m² zemljišta pod zgradom dok su različite pomoćne zgrade, uključujući štalu, zauzimale 91 m². Bašta i voćnjak su zauzimali 1.500 od 2.165 m² zemljišta. U dokumentu su navedeni i podaci tehničke prirode o glavnoj kući i pomoćnim zgradama (na primer, građevinski materijal od kojih su sagrađene).

37. Podnosilac predstavke je objasnio da je zemljište stekao uz dozvolu Seoskog veća da očevu parcelu podeli sa bratom. Ta je odluka evidentirana u registru Seoskog veća. On i njegova supruga su uz pomoć srodnika i prijatelja svoju kuću sagradili na toj parceli 1962-63. godine. Njihovo četvoro dece je odraslo u toj kući a on i njegova supruga su u njoj nastavili da žive sve dok nisu morali da pobegnu juna 1992. Pored toga, podnosilac predstavke je objasnio da je bio profesor u srednjoj školi u Gulistanu i da se izdržavao delom od plate a delom od zemljoradnje i stočarstva na svom zemljištu, dok je njegova supruga od sedamdesetih godina 20. veka radila na seoskoj kolektivnoj farmi.

38. Pored navedenog tehničkog pasoša i projekta kuće, podnosilac predstavke je priložio fotografije kuće i pisane izjave dva bivša člana Seoskog veća, gospođe Hačatrjan (Khachatryan) i gospodina Mehrjana (Meghryan), iz avgusta 2010. Prva izjavljuje da je bila sekretar Seoskog veća od 1952. do 1976. godine. Potvrđuje da je Seosko veće podnosiocu predstavke dozvolilo da on i brat podele očevu parcelu. I gospođa Hačatrjan i gospodin Mehrjan, koji izjavljuje da je tokom sedamdesetih godina 20. veka tokom nekoliko godina bio član Odbora Seoskog veća, tvrde da se u registar Seoskog veća evidentirala dodela zemljišta seljanima. U brojnim drugim pisanim izjavama članova porodice (uključujući suprugu podnosioca predstavke, njihovo dvoje dece i njegovog zeta), bivših suseda i prijatelja iz Gulistana iz maja 2010. opisuje se Gulistan i potvrđuje da je podnosilac predstavke bio profesor srednje škole i da je u selu imao parcelu i dvospratnu kuću. U njima se takođe potvrđuje da je podnosiocu predstavke uz kuću, u kojoj su on i njegova porodica živeli do juna 1992, pripadao jedan broj pomoćnih zgrada, kao i bašta i voćnjak.

39. Podnosilac predstavke je naveo da se region Šahumjan početkom devedesetih godina 20. veka nalazio pod blokadom azerbejdžanske Države. Oružane snage su počele da napadaju region 1992. Azerbejdžanske snage su neposredno napale Gulistan 1992. godine. Selo je žestoko bombardovano od 12. do 13. juna 1992. Stanovništvo sela, uključujući podnosioca predstavke i članove njegove porodice, pobeglo je strahujući za svoj život. U navedenim izjavama svedoka se takođe opisuje blokada regiona Šahumjana tokom sukoba, napad na selo i beg njegovih žitelja.

40. Podnosilac predstavke i njegova porodica su pobjegli u Jermeniju. Kasnije su podnosilac predstavke i njegova supruga kao izbeglice živeli u Jerevanu. Podnosilac predstavke je 2002. stekao jermensko državljanstvo. Od 2004. je bio teško bolestan i preminuo je u Jerevanu 13. aprila 2009.

(b) Tužena Država

41. Tužena Država je tvrdila da nije moguće potvrditi da je podnosilac predstavke zaista živeo u Gulistanu i tamo imao bilo kakvu imovinu. Nadležna odeljenja regiona Goranboja za period od 1988. do danas nemaju nikakvu dokumentaciju u vezi sa parcelom, kućom ili drugim zgradama koje podnosilac predstavke navodno poseduje. Štaviše, deo arhive nekadašnjeg regiona Šahumjana, uključujući onu Matičarske službe i Pasoške službe, uništen je tokom neprijateljstava. U regionalnoj arhivi Goranboja ne postoje nikakvi dokumenti koji se odnose na podnosioca predstavke.

42. Kako bi potkrepila svoj stav, Država je podnela jedan broj dokumenata, konkretno: izjavu pukovnika Maharamova (*Maharramov*), šefa Regionalnog odeljenja policije Goranboja, od 22. jula 2007, u kojoj on potvrđuje da je tokom sukoba uništena arhiva Matičarske službe i Pasoške službe nekadašnjeg Regiona Šahumjana; dopis Državne službe za registraciju nepokretne imovine od 31. jula 2007, prema kojem se u Arhivi nadležnog Regionalnog odeljenja ne nalazi nijedan dokument koji se odnosi na navodna imovinska prava podnosioca predstavke; izjavu od 5. marta 2012. g. Mamadova (*Mammadov*), predsednika Državnog odbora za zemljište i kartografiju Republike Azerbejdžana, prema kojoj je, shodno Zakoniku o zemljištu SSR Azerbejdžana, samo Izvršni odbor Sovjeta narodnih deputata okruga i gradova bio ovlašćen da dodeljuje zemljište.

D. Situacija u Gulistanu

43. Stanovišta strana u postupku se razlikuju i u pogledu trenutne situacije u Gulistanu. O tom pitanju je u svojstvu intervenijenta podnesak podnela i jermenska Država.

1. Podnesci strana u postupku

(a) Podnosilac predstavke

44. Podnosilac predstavke je u vezi sa situacijom u Gulistanu tvrdio da Republika Azerbejdžan kontroliše selo a, naročito, da drži položaje u samom selu i na njegovim obodima. Po njegovom mišljenju, ne postoje dokazi da se Gulistan nalazi na Liniji kontakta (u daljem tekstu: LK) između azerbejdžanskih i snaga „RNK“, kao što tvrdi tužena Država.

45. Podnosilac predstavke je u postupku koji je prethodio odluci o prihvatljivosti podneo pisanu izjavu anonimnog višeg oficira oružanih snaga

„RNK“ od 11. avgusta 2010, po kom se Gulistan nalazi pod *de facto* kontrolom azerbejdžanskih vojnih snaga (vidi stavove 51 i 58 dole u tekstu) Štaviše, podnositelj predstavke je tvrdio da su drugi seljani u nekoliko navrata pokušavali da se vrata u Gulistan, ali da nisu bili u mogućnosti da uđu u selo jer su se nalazili u opasnosti da će na njih pucati azerbejdžanske snage.

(b) Tužena Država

46. Država je tokom celog postupka priznavala da se Gulistan nalazi na međunarodno priznatoj teritoriji Republike Azerbejdžana.

47. U podnescima koje je podnela pre odluke o prihvatljivosti, Država je tvrdila da se Gulistan fizički nalazi na LK između azerbejdžanskih i jermenskih snaga, koja je uspostavljena sporazumom o prekidu vatre od maja 1994. Selo je napušteno a LK se održava raspoređivanjem oružanih snaga na obe strane i rasprostranjenom upotrebom nagaznih mina. Stoga tužena Država ne može da vrši bilo kakvu kontrolu nad tim područjem niti da mu pristupi.

48. Država je u podnescima koje je podnela nakon odluke o prihvatljivosti izjavila da ne vrši dovoljnu kontrolu nad ovim selom. Pozvala se na izjave jednog broja vojnih oficira koji su služili u regionu Goranboju i dali izjave o situaciji u Gulistanu (vidi stav 62 dole u tekstu) i, konkretno, tvrdila da se selo, koje se nalazi u dolini u obliku slova „v“ na severnoj obali reke Inzačaj, nalazi na LK, što znači da je okruženo oružanim snagama Azerbejdžana, s jedne strane (na severu i istoku) i, Jermenije, s druge strane (na jugu i zapadu). Jermenske snage drže strateški povoljne položaje na strmoj, pošumljenoj padini južno od reke, dok se azerbejdžanski položaji na severnoj obali reke nalaze na nižoj, relativno otvorenoj teritoriji. Država je tvrdila da se Gulistan zapravo ne nalazi pod delotvornom kontrolom nijedne strane. Ona predstavlja sporno područje i opasnu sredinu. Selo i njegova okolina su minirani. Sporazum o prekidu vatre se često krši. U tom području nema bezbednih zgrada jer je selo uništeno i napušteno.

49. Država je u svom obraćanju Sudu na raspravi održanoj 5. februara 2014. istakla da je Gulistan izložen vatri sa jermenskih vojnih položaja na strmoj padini na drugoj strani reke. Pored toga se pozvala na izveštaj AAAS o Gulistanu (vidi stavove 74 i 75 dole u tekstu) i napomenula da se u njemu, pored činjenice da se Gulistan nalazi na azerbejdžanskoj teritoriji, potvrđuje da je područje oko Gulistana planinsko i da predstavlja metu kontinuiranih vojnih dejstava, kao i da je selo uništeno. Tvrdila je da je to područje minirano i da nijedan civil ne može da mu pristupi.

(c) Jermenska Država, intervenijent

50. Država intervenijent je tokom celog postupka tvrdila da tužena Država ima potpunu, delotvornu kontrolu nad Gulistanom.

51. Ona je na raspravi 15. septembra 2010. osporavala tvrdnju tužene Države da se Gulistan nalazi na LK. Zastupnik jermenske Države se pozvao na pisanu izjavu od 11. avgusta 2010. anonimnog višeg oficira oružanih snaga „RNK“ koji služi blizu Gulistana, a koju je priložio podnosilac predstavke i izjavio da je lično bio prisutan kada je on davao izjavu i da potvrđuje njenu tačnost. Jermenska Država je na osnovu ove izjave tvrdila da klanac kroz koji teče reka Indzačaj predstavlja liniju razdvajanja između oružanih snaga „RNK“ i Republike Azerbejdžana u području o kojem je reč. Gulistan se nalazi na severnoj strani reke i pod kontrolom azerbejdžanskih oružanih snaga koje zauzimaju vojne položaje u samom selu i na njegovim obodima, dok su snage „RNK“ raspoređene na drugoj strani klanca. Jermenska Država se takođe pozvala na DVD sa snimcima sela koji je podnosilac predstavke Sudu podneo 2008. godine (vidi stav 56 dole u tekstu) i tvrdila da je osoba koja se može videti kako hoda između kuća azerbejdžanski vojnik. Ona je tvrdila da ni snage „RNK“ niti ijedan Jermenin ne mogu imati pristup selu.

52. Jermenska Država je u svojim podnescima nakon odluke o prihvatljivosti predstavke, na zahtev Suda, obelodanila identitet višeg oficira „RNK“. U pitanju je pukovnik Manukjan (*Manukyan*) Odbrambene vojske „RNK“. Štaviše, jermenska Država je tvrdila je njen zastupnik pred Sudom, g. Kostanjan, od vlasti „RNK“ dobio dozvolu i maja 2012. posetio teritoriju blizu Gulistana. Pribavio je materijal na DVD-u i snimio intervju sa tri oficira „RNK“ koji su opisali situaciju na terenu i blizu Gulistana (vidi stav 71 dole u tekstu). Jermenska Država je takođe odgovorila na pitanje Suda u vezi sa njenom tvrdnjom izrečenom tokom rasprave 15. septembra 2010, da je čovek koji je hodao među ruševinama na DVD-u koji je 2008. podneo podnosilac predstavke azerbejdžanski vojnik. Mada je izjavila da nije u položaju da komentariše identitet tog čoveka, pozvala se na izjave oficira „RNK“, po kojima su u Gulistanu raspoređeni azerbejdžanski vojnici i po kojima tamo nema civila.

53. Jermenska Država je na raspravi održanoj 5. februara 2014. ponovila svoj opis situacije koji se odnosi na Gulistan. Štaviše, tvrdila je da je azerbejdžansko vojno prisustvo u tom području potvrđeno i u izveštaju AAAS.

2. Dokazi koje su podnele strane u postupku

54. Strane u postupku su podnele obiman dokumentarni materijal kako bi potkrepile svoja stanovišta. U stavovima koji slede su ukratko opisani glavni dokazi.

(a) Podnosilac predstavke*(i) Mapa Gulistana*

55. Mapa Gulistana i okoline: Čini se da je u pitanju primerak zvanične mape sa nazivima na azerskom, na kojoj je prikazano celo selo na severnoj obali jedne reke (Indzačaja). Prikazani su sledeći navodni položaji azerbejdžanskih snaga: jedan u sred sela, nekoliko na njegovom severnom obodu, dok se ostali nalaze takođe na severnoj obali reke, ali dalje, a većina njih se očigledno nalazi na uzvišenjima oko sela.

(ii) DVD-ovi

56. Jedan DVD, koji je podneo zajedno sa svojim napomenama 21. februara 2008, na kojem se nalaze snimci Gulistana i okoline. Selo se nalazi na padini. Mnoge su kuće u ruševinama a krov na njih nekoliko je netaknut. Iz nekih odžaka ide dim. U jednom trenutku se pojavljuje čovek koji hoda između ruševina. Na padini brda se na određenoj razdaljini od sela vide konstrukcije koje deluju kao da su vatreni položaji.

(iii) Izjave zvaničnika „RNK“ i bivših žitelja Gulistana

57. Dopis „ministra odbrane RNK“ od 14. februara 2008, u kojem se opisuje situacija na terenu u Gulistanu i, konkretno, tvrdi da azerbejdžanske Oružane snage u samom selu imaju nekoliko položaja i tačaka sa kojih pucaju.

58. Izjava koja nosi datum 11. avgust 2010, koju je dao viši oficir snaga „RNK“ koji je služio na vojnom položaju blizu sela Gulistana od 2005. godine (vidi prikaz izjave u stavu 51 gore u tekstu). Uz izjavu je priložena rukom nacrtana mapa Gulistana i okoline i jedan broj fotografija tog područja. Oficir, koji je prvo bio anonimn, jeste pukovnik Odbrambene vojske „RNK“ Manukjan.

Izjava g. Alojana, pomoćnika zastupnika podnosioca predstavke, koji je snimio izjavu oficira „RNK“ na licu mesta, tj. kod vojne jedinice blizu Gulistana, u kojoj potvrđuje sadržaj izjave oficira i to da su fotografije snimljene sa vojnog položaja „RNK“.

Saopštenje g. Kostanjana, zastupnika jermenske Države pred Sudom, u čijem je prisustvu viši oficir „RNK“ dao izjavu kod njegove vojne jedinice blizu Gulistana.

59. Izjave koje su marta 2012. dala trojica bivših seljana, koji su tvrdili da su između 2002. i 2004. bezuspešno pokušavali da se vrate u Gulistan. Tvrde da su se približili području na strani linije prekida vatre pod kontrolom „RNK“, dvojica izjavljuju da su mogli da gledaju selo odozgo, sa vrha Napat, ali da su im vojnici „RNK“ koji su ih pratili zabranili da idu dalje usled opasnosti od snajperske vatre suprotstavljenih snaga. Jedan od njih navodi da je uz pomoć dvogleda mogao da vidi brojne rovove u selu i vojnika koji tamo stoji.

(b) Tužena Država*(i) Mape*

60. Mapa Gulistana i okoline. Na mapi se vidi celo selo na severnoj obali reke Indzačaj, azerbejdžanski vojni položaji se takođe nalaze na severnoj obali reke, uglavnom na uzvišenjima oko sela. Položaji „RNK“ se nalaze na južnoj obali reke, a najbliži je tačno preko puta sela.

Mapa Nagorno-Karabaha koju je jermenska Država podnela u (navedenom) predmetu *Čiragov i ostali protiv Jermenije*. Na toj mapi je Gulistan prikazan na samoj granici „RNK“ severno od reke.

Mapa Azerbejdžana koju je 2006. objavio Državni odbor za zemljište i kartografiju Republike Azerbejdžana. Gulistan je na mapi prikazan na samoj granici područja koje je okupirala „RNK“. Okupirana područja su na mapi osenčena i opertana crvenom linijom. Gulistan se nalazi na toj crvenoj liniji ali izvan osenčenog područja, severno od reke.

(ii) DVD-ovi

61. Dva DVD-a sa snimcima Gulistana i okoline (jedan podnet septembra 2008. a drugi jula 2012). Na prvom je snimak sela na brdovitom terenu; većina kuća je porušena, plus neke konstrukcije na vrhu brda koje deluju kao vatreni položaji. Na drugom je isto snimak sela (porušene kuće i uništene poljoprivredne mašine) i predeo u okolini, uz koji ide tekst u kojem se, konkretno, opisuje da u selu niko ne živi, da su jermenske snage, opremljene velikokalibarskim oružjem, raspoređene na pošumljenoj padini sa koje kontrolišu selo, dok su azerbejdžanske snage raspoređene na razdaljini od nekih 2,5 km i mogu samo vizuelno da kontrolišu selo.

(iii) Izjave azerbejdžanskih vojnih oficira, zvaničnika i žitelja susednih sela

62. Izjave koje je marta 2012. dalo šest azerbejdžanskih vojnih oficira, pukovnik Babajev (*Babayev*), koji je služio u vojnoj jedinici u regionu Goranboja od 1994. do 1997. godine, i potpukovnici Abdulov, Mamadov, Ahmadov, Abasov (*Abbasov*) i Husejnov (*Huseynov*), koji su služili u vojnim jedinicima u regionu Goranboja u raznim periodima između 1999. i 2009. i koji ovako opisuju situaciju na terenu u Gulistanu:

- Gulistan se nalazi na severnoj obali reke Indzačaj;
- azerbejdžanski vojni položaji su na severnoj obali reke, istočno i severoistočno od naselja Gulistana, u dolini, 1 do 3 km daleko od uništenog sela;
- jermenski vojni položaji su na južnoj obali reke, zapadno i jugozapadno od naselja Gulistana, raspoređeni na strateški boljim i višim položajima (strmim padinama pokrivenim šumom). Oficiri različito procenjuju udaljenost najbližih jermenskih položaja, od 200-300m to 1km;
- jermenske snage često krše sporazum o prekidu vatre;

- oni osporavaju tvrdnju jermenske Države da su neke kuće u selu popravljene i da ih azerbejdžanske snage koriste kao vojne položaje;
- azerbejdžanski položaji i samo selo se nalaze u dometu jermenskih položaja (vatre iz velikokalibarskih mitraljeza); stoga vojno osoblje ne može slobodno da se kreće tim područjem već samo utvrđenim rutama;
- u selu nema civila;
- većina zgrada (nekih 100 kuća) u selu je uništena tokom neprijateljstava. S obzirom na to da je selo napušteno od 1992, kuće propadaju, krovovi su se urušili, a iz uništenih zgrada raste drveće. Trenutno nema više nijedne zgrade u kojoj se može živeti; nakon neprijateljstava, jermenske snage su minirale teritoriju naselja, a ove mine ponekad aktiviraju životinje;
- potpukovnik Abdulov izjavljuje da je primetio pokrete jermenske vojske u ruševinama u južnom delu naselja Gulistana, potpukovnik Mamadov tvrdi da je video jermenske posilne kako se kreću od svojih položaja ka reci; potpukovnici Abasov i Husejnov izjavljuju da su posmatrali jermenske vojne snage kako uništavaju zgrade a materijal koriste za utvrđivanje svojih položaja.

63. Podaci azerbejdžanskog Ministarstva odbrane koji se odnose na period od 2003. do 2010. i na povrede sporazuma o prekidu vatre, koji ukazuju na povećanje broja povreda od 2008. godine (20 tokom 2008, 35 tokom 2009. i 52 tokom 2010), i na broj žrtava u području Gulistana usled eksplozija mina (5 vojnika ubijeno 5. avgusta 2003) ili povreda sporazuma o prekidu vatre (jedan vojnik ubijen 25. februara 2005).

64. Dopis direktora Nacionalne agencije za protivminko delovanje koje nosi datum 12. jul 2010. i u kojem se navodi da je selo Gulistan u regionu Goranboju „definisano kao teritorija sa velikom kontaminacijom minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima (NUS)“.

65. Izjave koje je marta 2012. dalo osmoro žitelja susednih naselja, sela Mešali (*Meshali*) i Juhari Ahjak (*Yukhari Aghak*) i gradića. Oni su izjavili da je selo Gulistan napušteno, da je okolina minirana i da jermenske snage redovno otvaraju vatru na njega sa svojih položaja.

(iv) Saopštenja za štampu

66. Dva saopštenja za štampu jermenskog izvora od oktobra 2006. u vezi sa misijom OEBS koja je vršila monitoring granične linije između Nagorno-Karabaha i Azerbejdžana nedaleko od sela Gulistana.

67. Brojna saopštenja za štampu Azerske novinske agencije objavljena između juna 2010. i maja 2012, u kojima se pominju povrede sporazuma o prekidu vatre u raznim područjima, uključujući i područje Gulistana. U tim saopštenjima se najčešće nalazi sledeći tekst: „jermenske oružane snage su otvorile vatru na suprotstavljene azerbejdžanske oružane snage sa položaja blizu sela Gulistana“ ili „sa položaja na bezimenim uzvišenjima blizu sela Gulistana“ ili „neprijateljske jedinice su otvorile vatru na položaje azerbejdžanskih Oružanih snaga sa položaja [...] blizu sela Gulistana u

azerbejdžanskom regionu Goranboju“. U jednom od ovih saopštenja za štampu, od 3. marta 2012, navodi se da je „azerbejdžanski poručnik Gurban Husejnov ostao bez noge pošto je nagazio na minu u selu Gulistanu na liniji fronta u regionu Goranboju“.

68. Saopštenje Međunarodne kampanje za zabranu nagaznih mina od 20. septembra 2013, u kojem se izražava zabrinutost zbog toga što vlasti Nagorno-Karabaha postavljaju sve veći broj protivpešačkih nagaznih mina duž jermensko-azerbejdžanske linije kontakta istočno i severno od sporne teritorije.

(c) Jermenska Država, intervenijent

(i) Mapa

69. Mapa Gulistana i okoline, na kojoj je celo selo prikazano na severnoj obali reke Indzačaj. Azerbejdžanski položaji se takođe nalaze na severnoj obali reke i to veoma blizu sela (istočno i zapadno od njega i na severnom obodu), dok se položaji „RNK“ nalaze na južnoj obali reke, a najbliži su baš preko puta sela.

(ii) DVD

70. DVD, koji je priložen jula 2012. i koji sadrži snimke Gulistana i okoline i intervjuje koje je zastupnik Države, g. Kostanjan, na licu mesta vodio sa tri vojna oficira „RNK“ koji su služili u vojnoj jedinici blizu Gulistana (sadržaj intervjuja je dostupan dole, u stavu 71). Na njemu je prikazano selo u kojem je većina kuća porušena i predeo oko njega. Na kraju videa se mogu videti stado ovaca i neki ljudi kako se kreću iza uništenog sela.

(iii) Izjave vojnih oficira „RNK“

71. Transkripti intervjuja snimljenih maja 2012. sa komandrom Jedinice Sevojanom (*Sevoyan*), narednikom Petrosjanom (*Petrosyan*) i oficijom Vardanjanom (*Vardanyan*), pripadnicima vojne jedinice „RNK“ blizu Gulistana. Oni ovako opisuju situaciju na terenu:

- azerbejdžanske vojne snage imaju položaje u selu i ponekad tamo vrše borbena dejstva, ali su stalno raspoređene u pozadini;
- u selu nema civila;
- u samom selu nema mina ali su azerbejdžanske snage minirale područje oko njega (primećuju da životinje povremeno aktiviraju mine);
- azerbejdžanska strana ponekad krši sporazum o prekidu vatre; moraju da vode računa da se ne nađu u opasnosti da na njih bude otvorena vatra sa azerbejdžanskih položaja;
- nekoliko se puta dogodilo da su bivši žitelji Gulistana dolazili u ovo područje u želji da obiđu svoje selo. Nisu im dozvolili da se približe selu

zbog opasnosti da će azerbejdžanska strana otvoriti vatru iz snajpera ili borbenog oružja.

3. Dokazi koje je pribavio Sud

72. Sud je od Američkog udruženja za unapređenje nauke (AAAS) 12. septembra 2013. zatražio da pomoću svog programa „Geoprostorne tehnologije i ljudska prava“ pripremi izveštaj o sledećim pitanjima: lokaciji vojnih položaja poput rovova i utvrđenja u i oko sela Gulistana za period od dana stupanja na snagu Konvencije o Azerbejdžanu (15. aprila 2002) do danas, i o stepenu uništenja zgrada u selu i seoskih grobalja u vreme stupanja Konvencije na snagu (15. aprila 2002).

73. Izveštaj pod nazivom „Procena satelitskih snimaka visoke rezolucije Gulistana, u Azerbejdžanu, 2002-2012“ (u daljem tekstu: izveštaj AAAS) je podnet Sudu u novembru 2013. U izveštaju se navode sledeći podaci a na osnovu tumačenja satelitskih snimaka visoke rezolucije od 2005, 2009. i 2012. pribavljenih iz javnih izvora.

74. U njemu se u pogledu vojnih konstrukcija napominje da snimci iz 2005. i 2009. pokazuju da u selu i pored njega ima rovova i gradobrana, da su oni u međuvremenu nadograđivani, ali da se čini da se rovovi više ne koriste posle 2009, kao što pokazuje sve bleđi vizuelni potpis ovih rovova na snimku. Očigledno je u području oko Gulistana bilo vojnih dejstava. Posle vojne nadogradnje rovova, gradobrana, vojnih zgrada, vozila i tragova vozila u periodu od 2009. do 2012. usledio je kontinuirani vojni razvoj u regionu, ali druge vrste, jer su prestali da se koriste rovovi i gradobrani a nastavio je da raste broj vojnih zgrada i prisustvo vozila.

75. U izveštaju se u pogledu uništenja zgrada ukazuje na to da je uništeno približno 250 kuća u selu, pri čemu izraz „uništen“ označava da više nisu cele. U izveštaju se ukazuje na to da se ne vide jasno otisci zgrada, usled njihove degradacije i vegetacije u koju su obrasle te da je stoga otežano prebrojavanje objekata. Dok je 2005. samo 33 zgrada bilo celo, takvih je zgrada 2009. bilo 17 a 2012. godine 13. Kod većine uništenih zgrada su očuvani spoljni i unutrašnji zidovi, dok su se krovovi urušili. Premda stanje zgrada ukazuje na mogućnost da je njihovo uništenje prouzrokovano paljenjem, u izveštaju se ističe da se preko satelitskih snimaka nije mogao utvrditi uzrok uništenja, a naročito da nije uvek moguće izjaviti da li su zgrade namerno uništene. Na satelitskim snimcima se nije moglo identifikovati nijedno groblje. U izveštaju se sugeriše da se to možda može pripisati vegetaciji u koju su obrasla.

II. ZAJEDNIČKA OBAVEZA JERMENIJE I AZERBEJDŽANA

76. Pre no što su pristupili Savetu Evrope, Jermenija i Azerbejdžan su preuzeli obaveze pred Komitetom ministara i Parlamentarnom skupštinom, u kojima su se opredelili za mirno rešavanje sukoba u Nagorno-Karabahu

(vidi Mišljenja Parlamentarne skupštine br. 221 (2000) i 222 (2000) i Rezolucije Komiteta ministara br. (2000)13 i (2000)14).

Slede relevantni stavovi Mišljenja Parlamentarne skupštine br. 222 (2000) o zahtevu Azerbejdžana za prijem u članstvo Saveta Evrope:

„11. Skupština prima k znanju dopis predsednika Azerbejdžana u kojem on ponavlja opredeljenost svoje zemlje za mirno rešenje sukoba u Nagorno-Karabahu i ističe da bi pristupanje Azerbejdžana Savetu Evrope predstavljalo veliki doprinos pregovaračkom procesu i stabilnosti u regionu.

...

14. Parlamentarna skupština prima k znanju dopise predsednika Azerbejdžana, predsednika Parlamenta, premijera i predsednika političkih stranaka zastupljenih u Parlamentu, i konstatuje da se Azerbejdžan obavezuje na poštovanje sledećih obaveza:

...

ii. u pogledu rešenja sukoba u Nagorno-Karabahu:

a. da nastavi da ulaže napore radi rešenja sukoba isključivo mirnim sredstvima;

b. da rešava međunarodne i domaće sporove mirnim sredstvima i u skladu sa načelima međunarodnog prava (obaveze svih država članica Saveta Evrope), odlučno odbacujući svaku pretnju upotrebom sile protiv svojih suseda;“

U Rezoluciji br. (2000)14 Komiteta ministara u vezi sa pozivom Azerbejdžanu da postane član Saveta Evrope pominju se obaveze koje je Azerbejdžan preuzeo a koje su navedene u Mišljenju br. 222 (2000), kao i uveravanja da će biti ispunjene koja je pružila Država Azerbejdžan.

III. RELEVANTNO DOMAĆE PRAVO

A. Zakoni SSR Azerbejdžana

77. Ustav SSR Azerbejdžana iz 1978, kao i Zakonik o zemljištu iz 1970. i Zakonik o stanovanju iz 1970. te republike su bili relevantni u pogledu imovinskih prava podnosioca predstavke.

1. *Ustav iz 1978.*

78. Shodno Ustavu:

Član 13

„Zarađen prihod predstavlja osnov lične imovine građana SSR Azerbejdžana. Lična imovina može obuhvatati predmete domaćinstva, predmete za ličnu potrošnju i upotrebu, kuću i zarađeni prihod. Država štiti ličnu imovinu građana i pravo na njeno nasleđivanje.

Građanima se u skladu sa zakonom mogu obezbediti parcele radi sporednog bavljenja poljoprivredom (uključujući uzgoj stoke i živine), baštovanstvom i izgradnje pojedinačnih stanova. Građani moraju racionalno da koriste svoju zemlju. Državna i

kolektivna poljoprivredna gazdinstva pružaju građanima pomoć u zemljoradnji na malim parcelama u njihovom vlasništvu.

Lična imovina ili imovina sa pravom korišćenja ne sme se koristiti radi sticanja nezarađenog prihoda na štetu javnog interesa.“

2. Zakonik o zemljištu iz 1970.

79. Relevantnim odredbama Zakonika o zemljištu bilo je propisano sledeće:

Član 4. Državno (narodno) vlasništvo nad zemljištem

„U skladu sa Ustavom SSSR i Ustavom SSR Azerbejdžana, zemljište je u vlasništvu države – ono je zajednička svojina svih sovjetskih ljudi.

Zemljište u SSSR je isključivo u vlasništvu države i dodeljuje se samo na korišćenje. Zabranjene su radnje kojima se posredno ili neposredno krši pravo države na vlasništvo nad zemljištem.“

Član 24. Akti kojima se potvrđuje pravo na korišćenje zemljišta

„Pravo kolektivnih poljoprivrednih gazdinstava, državnih poljoprivrednih gazdinstava i ostalih da koriste parcele potvrđuje se državnim uverenjem o pravu na korišćenje.

Obrazac uverenja određuje Sovjet ministara SSSR u skladu sa propisima o zemljištu SSSR i saveznih republika.

Pravo privremenog korišćenja zemljišta se potvrđuje uverenjem čiji obrazac određuje Sovjet ministara SSR Azerbejdžana.“

Član 25. Pravila o izdavanju uverenja o pravu na korišćenje zemljišta

„Državna uverenja o pravu na korišćenje zemljišta na neodređeno vreme i uverenja o pravu na privremeno korišćenje zemljišta kolektivnim poljoprivrednim gazdinstvima, državnim poljoprivrednim gazdinstvima i ostalim državnim, zadružnim i javnim institucijama, agencijama i organizacijama, kao i građanima izdaje Izvršni odbor Sovjeta narodnih deputata okruga ili grada (pod upravom republike) na teritoriji na kojoj se nalazi parcela koja se dodeljuje na korišćenje.“

Član 27. Korišćenje zemljišta u određenu svrhu

„Korisnici zemljišta imaju pravo i treba da koriste parcele koje su im dodeljene u svrhu u koju su im dodeljene.“

Član 28. Prava korisnika zemljišta na korišćenje dodeljenih parcela

„U zavisnosti od određene svrhe dodeljene parcele, korisnici zemljišta imaju pravo da, u skladu sa relevantnim propisima:

- grade stambena, industrijska i javna zdanja, kao i ostale zgrade i objekte;
- seju poljoprivredne kulture, pošumljavaju i sade voćke i dekorativno i ostalo drveće;
- koriste područja za uzgoj poljoprivrednih kultura, pašnjake i ostalo poljoprivredno zemljište;

– koriste rasprostranjene prirodne podzemne resurse, treset i vode za privredne potrebe, kao i da koriste ostala dragocena svojstva zemlje.

Član 126-1. Pravo korišćenja zemljišta u slučaju nasleđivanja prava vlasništva nad zgradom

„Naslednicima, koji su nasledili vlasništvo nad zgradom koja se nalazi u selu a nemaju pravo da kupe parcelu na kojoj se domaćinstvo nalazi u skladu sa relevantnim postupkom, daje se pravo korišćenja parcele potrebne za zadržavanje zgrade a veličinu parcele određuje Sovjet ministara SSR Azerbejdžana.

Član 131. Dodela parcela građanima radi izgradnje stanova za lično stanovanje

„Parcele za izgradnju stambenih zgrada sa po jednim stanom koje će postati lična svojina dodeljuju se građanima koji žive u naseljenim mestima u SSR Azerbejdžanu, gde shodno važećem zakonodavstvu nije zabranjena izgradnja stanova za lično stanovanje, a parcele se dodeljuju na zemljištu koje pripada gradovima i urbanim naseljima: na zemljištu sela koje ne koriste kolektivna poljoprivredna gazdinstva, državna poljoprivredna gazdinstva ili druga poljoprivredna preduzeća; na zemljištu u državnoj rezervi; i na zemljištu u državnom šumskom fondu koje nije obuhvaćeno gradskim zelenim zonama. Zemljište se u navedenu svrhu dodeljuje u skladu sa postupkom propisanim ... ovim Zakonikom.

Stanovi za lično stanovanje se u gradovima i radničkim naseljima grade u nenaselelim delovima koji ne iziskuju rashode za njihovo korišćenje ili tehničku pripremu; i, po pravilu, blizu železničkih pruga i autoputeva koji obezbeđuju redovnu komunikaciju putnika, a u obliku samostalnih stambenih reona ili naselja.“

3. Zakonik o stanovanju iz 1983. godine

80. Shodno članu 10.3 Zakonika o stanovanju:

„Građani imaju pravo na kuću u ličnoj svojini u skladu sa zakonodavstvom SSSR i SSR Azerbejdžana.“

4. Uputstvo o pravilima registracije stambenih objekata iz 1985. godine

81. U članu 2 Uputstva iz 1985. se navode akti koji su služili kao dokaz vlasništva nad kućom za stanovanje. Uputstvo je odobrilo Centralno odeljenje za statistiku SSSR Nalogom br. 380 od 15. jula 1985. U članu 2, st. 1 se navode razne vrste akata koji predstavljaju primarne dokaze vlasništva.

U članu 2, stav 2 se navodi da se u odsustvu primarnih dokaza vlasništvo može dokazati posrednim putem, korišćenjem drugih akata, uključujući:

„inventarske-tehničke dokumente u slučaju da se u njima precizno pominje da vlasnik poseduje popisno formalizovan akt kojim se potvrđuje njegovo pravo na kuću za stanovanje“.

Shodno članu 2, stav 3:

„U ruralnim sredinama, kao i u slučaju ruralnih naselja koja se nalaze u granicama grada (sela) ili su reorganizovana kao grad (selo), spiskovi domaćinstava, izvodi iz njih, izjave seoskog ili regionalnog Izvršnog odbora narodnih deputata, kao i ostali

akti koji potvrđuju imovinsko pravo u zgradama iz članova 2.1 i 2.2 ovog Uputstva, predstavljaju osnov za sprovođenje registracije u skladu sa ovim Uputstvom.“

5. Povelja o seoskim većima deputata radnika SSR Azerbejdžana iz 1958. godine

82. Pored toga, prema podnosiocu predstavke, Povelja o seoskim većima deputata radnika SSR Azerbejdžana iz 1958. godine (u daljem tekstu: Povelja o seoskim većima iz 1958. godine) je početkom šezdesetih godina 20. veka bila od značaja za uspostavljanje njegovih prava na zemljište. Država je to osporavala.

Shodno članu 2, stav 9:

„U oblasti poljoprivrede, seosko veće deputata radnika:

...

(j) upravlja nacionalnim fondom zemljišta sela; raspodeljuje i stanovnicima dodeljuje parcele iz tog fonda radi privatne gradnje; vrši kontrolu nad sprovođenjem zakonodavstva o državini nad zemljištem.“

Shodno članu 2, st. 19:

„U oblasti očuvanja javnog reda i prava stanovnika, seosko veće deputata radnika:

...

(e) vrši registraciju delova porodične imovine na kolektivnim poljoprivrednim gazdinstvima (seoskih domaćinstava).“

B. Zakoni Republike Azerbejdžana

1. Nalog iz 1991. o „obezbeđivanju stanova za građane koji su prisilno napustili prebivališta (izbeglice)“

83. Vrhovni sovjet Republike Azerbejdžana je 6. novembra 1991. izdao Nalog o „obezbeđivanju stanova za građane koji su prisilno napustili prebivališta (izbeglice)“. Ovaj se nalog, između ostalog, ticao i prakse razmene nepokretnosti između Jermena koji napuštaju Azerbejdžan i Azerbejdžanaca koji napuštaju Jermeniju, Nagorno-Karabah i okolne pokrajine, a koja se u to vreme razvijala.

Član 8

„Naložiti Sovjetima narodnih deputata gradova Sumgajita (*Sumgayit*), Gandje (*Gandja*), Mingačevira (*Mingachevir*), Jevlaha (*Yevlakh*), Ali-Bajramlija (*Ali-Bayramli*), Lenkarana, Naftalana, Šekija (*Sheki*) i okruga i njihovih lokalnih organa izvršne vlasti da u roku od dva meseca obezbede stanove za ostale porodice izbeglica koje imaju ovlašćenje ili druge dokumente u vezi sa pravnom razmenom kuća i stanova u Jermeniji za one u Azerbejdžanu.

Imajući u vidu činjenicu da je znatan broj izbeglica razmenio svoje kuće u privatnom vlasništvu za stanove u državnom vlasništvu u gradovima, naložiti

lokalnim organima izvršne vlasti da izvrše transfer tih stanova u privatno vlasništvo izbeglica, nakon usvajanja relevantnog zakona o privatizaciji.

Proglasiti privatnom svojinom naseljenih izbeglica stambene objekte koje su u ruralnim oblastima za izbeglice izgradila razna ministarstva, institucije i organizacije Republike Azerbejdžana nakon 1988. i naložiti lokalnim organima izvršne vlasti da tim porodicama izdaju relevantna dokumenta.

Izvršiti transfer slobodne privatne svojine porodica koje je nisu razmenile ili prodale kad su napustile Republiku u privatnu svojinu porodica izbeglica koje su došle u Republiku Azerbejdžan i stalno žive u tim objektima, kao nadoknadu za stanove koje su prisilno i bez nadoknade ostavile u svojim prebivalištima u Jermeniji.“

84. Nalog iz 1991. je i dalje na snazi. Pored tog naloga nije usvojen nijedan zakon u vezi sa imovinom koju su za sobom ostavili Jermeni koji su Azerbejdžan napustili zbog sukoba u Nagorno-Karabahu. Prema tome, u pogledu svojine koja nije obuhvaćena nalogom važe opšta pravila o vlasništvu opisana u stavovima koji slede.

85. Republika Azerbejdžan je 9. novembra 1991. usvojila zakone kojima se uređuje imovina a u kojima se zemljište prvi put pominje kao predmet privatnog vlasništva. Međutim, detaljna pravila o privatizaciji zemljišta dodeljenog građanima su uvedena tek kasnije, Zakonom o zemljišnoj reformi iz 1996.

2. Zakon o imovini iz 1991. godine

86. Zakon o imovini u Republici Azerbejdžanu iz 1991. stupio je na snagu 1. decembra 1991. Njime je, između ostalog, propisano:

Član 21. Predmeti imovinskih prava građana

„1. Građanin može da poseduje:

- parcele;
- kuće, stanove, vikendice, garaže, predmete domaćinstva i predmete za privatnu upotrebu;
- akcije, obveznice i ostale hartije od vrednosti;
- sredstva javnog informisanja;
- preduzeća i nepokretne komplekse za proizvodnju dobara namenjenih potrošačkom, društvenom i kulturološkom tržištu, s izuzetkom određenih vrsta imovine navedenih u zakonu koje građani ne mogu da poseduju iz razloga državne ili javne bezbednosti ili zbog međunarodnih obaveza.

...

5. Građanin koji poseduje stan, kuću za stanovanje, vikendicu, garažu ili druge prostorije ili zdanja ima pravo da raspolaze ovom imovinom po sopstvenom nahodjenju: da je proda, oporuči, pokloni, da u zakup ili preuzima druge radnje koje nisu u suprotnosti sa zakonom.“

3. *Zakonik o zemljištu iz 1992. godine*

87. Novi Zakonik o zemljištu, koji je stupio na snagu 31. januara 1992, sadrži sledeće odredbe:

Član 10. Privatno vlasništvo nad parcelama

„Građanima Republike Azerbejdžana se u privatno vlasništvo dodeljuju parcele u skladu sa zahtevima lokalnih izvršnih vlasti i na osnovu odluka okružnog ili gradskog Sovjeta narodnih deputata, u sledeće svrhe:

- 1) građanima sa prebivalištem na ovoj teritoriji radi izgradnje privatnih kuća i pomoćnih objekata, kao i radi pokretanja privatne sporedne poljoprivredne delatnosti;
- 2) radi delatnosti poljoprivrednih gazdinstava i ostalih organizacija koje se bave proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda radi prodaje;
- 3) radi izgradnje privatnih i kolektivnih vikendica i privatnih garaža u granicama gradova;
- 4) radi izgradnje objekata vezanih za poslovnu delatnost;
- 5) radi vršenja delatnosti narodne radinosti.

Shodno zakonodavstvu Republike Azerbejdžana, parcele mogu da se daju u privatno vlasništvo i u druge svrhe.“

Član 11. Uslovi za davanje parcela u privatno vlasništvo

„Pravo vlasništva nad parcelom u svrhu propisanu članom 10 ovog Zakona daje se bez naknade.

Parcele dodeljene građanima za njihove privatne kuće, vikendice i garaže pre datuma stupanja ovog Zakona na snagu prenose se u njihovo vlasništvo.

Strano fizičko ili pravno lice ne može dobiti pravo privatnog vlasništva ili doživotnog posedovanja parcele koja se može naslediti.

Parcela se ne vraća bivšim vlasnicima i njihovim naslednicima. Oni mogu da steknu pravo vlasništva nad parcelom po osnovu predviđenim ovim Zakonom.“

Član 23. Davanje parcela

„Parcele se daju građanima, preduzećima i organizacijama u vlasništvo, posed, upotrebu ili zakup odlukom okružnog ili gradskog Sovjeta narodnih deputata, shodno postupku dodele zemljišta i u skladu sa aktima o korišćenju zemljišta.

U uverenju o dodeli zemljišta se navodi naznačena svrha parcele.

Postupak za podnošenje i razmatranje zahteva za dodelu ili oduzimanje parcele, uključujući oduzimanje parcele za državne ili javne potrebe, određuje Kabinet ministara Republike Azerbejdžana.

Zahtevi građana za dodelu parcela razmatraju se u roku od najviše jednog meseca.“

Član 30. Akti kojima se potvrđuje pravo vlasništva, poseda ili pravo na trajno korišćenje zemljišta

„Pravo vlasništva, poseda ili pravo na trajno korišćenje zemljišta se potvrđuje državnim uverenjem koje izdaje okružni ili gradski Sovjet narodnih deputata.

Obrazac pomenutog državnog uverenja odobrava Kabinet ministara Republike Azerbejdžana.“

4. *Ustav iz 1995.*

88. Ustavom iz 1995. se štiti pravo na imovinu i predviđa se odgovornost države za svu štetu pričinjenu nezakonitim činjenjem ili nečinjenjem državnih organa i njihovih službenika.

Sledi tekst relevantnih odredaba Ustava:

Član 29

„I. Svako ima pravo na imovinu.

II. Nijedna vrsta imovine nema prioritet. Prava vlasništva, uključujući prava privatnih vlasnika, zaštićena su zakonom.

III. Svako može da poseduje pokretnu ili nepokretnu imovinu. Pravom vlasništva vlasnici stiču pravo na posedovanje, korišćenje i raspolaganje imovinom, lično ili zajedno sa drugima.

IV. Niko se ne lišava svoje imovine bez sudske odluke. Celokupna konfiskacija imovine nije dozvoljena. Prenos imovine za državne ili javne potrebe je dozvoljen samo pod uslovom da se prethodno isplati pravična nadoknada.

V. Država jemči nasledna prava.“

Član 68

„I. Prava žrtava krivičnih dela ili uzurpacije ovlašćenja zaštićena su zakonom. Žrtva ima pravo na sudsku zaštitu i naknadu štete.

II. Svako ima pravo da od države dobije naknadu za štetu pričinjenu nezakonitim činjenjem ili nečinjenjem državnih organa ili službenika.“

5. *Građanski Zakonik*

89. Odredbe Građanskog Zakonika na snazi pre 1. septembra 2000. godine:

Član 8. Primena građanskog zakonodavstva ostalih saveznih republika u SSR Azerbejdžanu

„Građansko zakonodavstvo ostalih saveznih republika se u SSR Azerbejdžanu primenjuje u skladu sa sledećim pravilima:

(1) odnosi koji proističu iz prava vlasništva se uređuju zakonom mesta gde se imovina nalazi.

...

(4) obaveze koje proističu usled pričinjene štete podležu zakonu mesta suda, ili, na zahtev oštećene strane, zakonu mesta gde je šteta pričinjena.“

Član 142. Povraćaj nezakonito zaposednute imovine

„Vlasnik ima pravo na povraćaj svoje imovine koju je neko drugi nezakonito zaposeo.“

Član 144. Povraćaj nezakonito prenete državne, zadružne ili druge javne imovine

„Relevantne organizacije mogu od svakog kupca povratiti državnu imovinu ili imovinu kolhoza ili drugih zadružnih i javnih organizacija koja je na bilo koji način nezakonito preneti.“

Član 146. Sporazumi o povraćaju nezakonito zaposednute imovine

„Prilikom povraćaja nezakonito zaposednute imovine, vlasnik ima pravo da od držaoca zahteva nadoknadu svih plodova koje je obrao ili propustio da obere tokom celog perioda državine, ako je taj držalac znao ili je trebalo da zna da je nezakonito drži (nesavestan držalac) a da od savesnog držaoca zahteva nadoknadu svih plodova koje je ovaj obrao ili propustio da obere otkad je saznao za nezakonitost državine ili primio poziv od vlasnika kojim ovaj potražuje povraćaj imovine.“

Član 147. Zaštita prava vlasnika od povreda koje ne obuhvataju lišenje državine

„Vlasnik ima pravo da zahteva obeštećenje za svako povređeno pravo, čak i kad te povrede ne obuhvataju lišenje državine.“

Član 148. Zaštita držalaca koji nisu vlasnici

„Prava iz članova 142-147 ovog Zakona ima i lice koje je držalac imovine u skladu sa zakonom ili ugovorom iako nije njen vlasnik.“

Član 571-3. Pravo koje se primenjuje na pravo vlasništva

„Pravo vlasništva nad imovinom o kojoj je reč se utvrđuje u skladu sa zakonom zemlje u kojoj se ona nalazi.“

Ako drugačije nije određeno odredbom zakonodavstva SSSR i SSR Azerbejdžana, pravo vlasništva nad imovinom o kojoj je reč nastaje ili se ukida u skladu sa pravom zemlje u kojoj se imovina nalazila kada je nastupila radnja ili druga okolnost koja je poslužila kao osnov za nastanak ili ukidanje prava vlasništva.“

Član 571-4. Pravo koje se primenjuje na obaveze nastale usled prouzrokovanja štete

„Prava i dužnosti strana u pogledu obaveza nastalih usled prouzrokovanja štete određuju se u skladu sa pravom zemlje u kojoj je nastupila radnja ili druga okolnost koja je poslužila kao osnov zahteva za naknadu štete.“

90. Odredbe Građanskog Zakonika na snazi od 1. septembra 2000. godine:

Član 21. Naknada gubitka

„21.1 Lice koje ima pravo da zahteva punu naknadu gubitka može zahtevati punu naknadu gubitka koji je pretrpelo osim ako je zakonom ili ugovorom propisan niži iznos.“

21.2 Pod gubitkom se podrazumevaju troškovi koje snosi ili koje će morati da snosi lice čije je pravo prekršeno kako bi povratilo prekršeno pravo, gubitak ili šteta pričinjena njegovoj imovini (kompenzaciona šteta) i propuštena dobit koju bi steklo u redovnim uslovima građanskog prometa da mu pravo nije prekršeno (izmakla korist).“

Član 1100. Odgovornost za gubitak koji su prouzrokovali državni organi, organi lokalne samouprave ili zaposleni u njima

„Republika Azerbejdžan ili relevantna opština je odgovorna za naknadu gubitka koji je pretrpelo fizičko ili pravno lice usled nezakonitog činjenja ili nečinjenja državnih organa, organa lokalne samouprave ili zaposlenih u njima, uključujući nezakonitu meru koju je odredio državni organ ili organ lokalne samouprave.“

6. Zakonik o građanskom postupku

91. Odredbe Zakonika o građanskom postupku na snazi pre 1. juna 2000. godine:

Član 118. Podnošenje tužbe u mestu prebivališta tuženog

„Tužbe se podnose sudu u mestu prebivališta tuženog.

Tužbe se pravnom licu dostavljaju na njegovoj adresi ili na adresi imovine koja mu pripada.“

Član 119. Nadležnost po izboru tužioca

„... Tužbe za naknadu štete pričinjene imovini fizičkog ili pravnog lica mogu se podneti i u mestu gde je šteta pričinjena.“

92. Odredbe Zakonika o građanskom postupku na snazi od 1. juna 2000. godine:

Član 8. Ravnopravnost svih pred zakonom i sudom

„8.1 U građanskim predmetima i privrednim sporovima sudi se u skladu sa načelom ravnopravnosti svih pred zakonom i sudom.

8.2 Sudovi primenjuju istovetan pristup svim učesnicima u postupku bez obzira na rasu, veroispovest, pol, poreklo, imovinsko stanje, poslovni položaj, uverenja, članstvo u političkoj stranci, sindikatu i drugoj društvenoj organizaciji, mesto gde se nalazi, podređenost, vrstu vlasništva ili drugi osnov koji nije utvrđen zakonom.“

Član 307. Predmeti koji se odnose na utvrđivanje činjenica od pravnog značaja

„307.1 Sud utvrđuje činjenice od kojih zavisi poreklo, promena ili prestanak ličnih i svojinskih prava fizičkih i pravnih lica.

307.2 Sud razmatra predmete koji se odnose na utvrđivanje sledećih činjenica:

...

307.2.6 u pogledu prava vlasništva, činjenicu državnine, korišćenja ili raspolaganja nepokretnom imovinom...“

Član 309. Podnošenje tužbe

„309.1 Tužbe vezane za utvrđivanje činjenica od pravnog značaja podnose se sudu u mestu prebivališta podnosioca zahteva.

309.2 U pogledu prava vlasništva, zahtevi vezani za utvrđivanje državnine, korišćenja ili raspolaganja nepokretnom imovinom se podnose sudu u mestu u kojem se nalazi nepokretna imovina.“

Član 443. Nadležnost sudova Republike Azerbejdžana u pogledu predmeta u kojima učestvuju stranci

„443.0 Sudovi Republike Azerbejdžana imaju pravo da razmatraju sledeće predmete u kojima učestvuju stranci: ...

443.0.6 kada se, u predmetima vezanim za naknadu gubitka usled štete pričinjene imovini, radnja ili druga okolnost koja služi kao osnov za podnošenje tužbe za naknadu štete zbilja na teritoriji Republike Azerbejdžana.“

IV. IZJAVA KOJU JE TUŽENA DRŽAVA DALA NAKON RATIFIKACIJE KONVENCIJE

93. Instrument ratifikacije koji je Republika Azerbejdžan deponovala 15. aprila 2002. sadrži sledeću izjavu:

„Republika Azerbejdžan izjavljuje da nije u stanju da jemči primenu odredaba Konvencije na teritorijama koje je okupirala Republika Jermenija dok ove teritorije ne budu oslobođene od te okupacije.“

V. RELEVANTNO MEĐUNARODNO PRAVO

94. Ratna okupacija je definisana na sledeći način u članu 42 Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, usvojenom u Hagu 18. oktobra 1907. godine (u daljem tekstu: Haški pravilnik iz 1907. godine):

„Teritorija se smatra okupiranom kad je stvarno potčinjena vlasti neprijateljske vojske. Okupacija se prostire samo na teritorije gde je ta vlast uspostavljena i može da se vrši.“

Shodno tome, okupacija u smislu Haškog pravilnika iz 1907. postoji kada država vrši stvarnu vlast nad teritorijom ili delom teritorije neprijateljske države¹.

Smatra se da na nekoj teritoriji ili delu teritorije postoji vojna okupacija ako se mogu dokazati sledeći elementi: prisustvo stranih trupa, koje su u položaju da vrše delotvornu kontrolu bez saglasnosti suverena. Među stručnjacima je rasprostranjeno mišljenje da fizičko prisustvo stranih trupa predstavlja *conditio sine qua non* za okupaciju², tj. okupacija je nezamisliva

1. Vidi, na primer, E. Benvenisti, *The International Law of Occupation* (Oksford: Oxford University Press, 2012), str. 43; Y. Arai-Takahashi, *The law of occupation: continuity and change of international humanitarian law, and its interaction with international human rights law* (Lajden: Martinus Nijhoff Publishers, 2009), str. p. 5-8; Y. Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Kembriđž: Cambridge University Press, 2009) str. 42-45, st. 96-102; i A. Roberts, 'Transformative Military Occupation: Applying the Laws of War and Human Rights', *100 American Journal of International Law* 580 (2006), str. 585-586.

2. Većina stručnjaka sa kojima se MKCK konsultovao u kontekstu projekta o okupaciji i ostalim oblicima upravljanja stranom teritorijom slažu se da su za uspostavljanje okupacije potrebne „čizme na terenu“ – vidi T. Ferraro, *Occupation and other Forms of Administration of Foreign Territory* (Ženeva, MKCK, 2012), str. 10, 17 i 33; takođe vidi

bez „čizama na terenu“, te nisu dovoljne snage koje vrše pomorsku ili vazдушnu kontrolu posredstvom pomorske ili vazdušne blokade³.

95. Pravila međunarodnog humanitarnog prava se ne bave eksplicitno pitanjem sprečavanja pristupa domovima ili imovini. Međutim, pitanja prisilnog raseljavanja unutar ili izvan okupiranih teritorija uređena su članom 49 Ženevske konvencije [br. IV] o zaštiti građanskih lica za vreme rata od 12. avgusta 1949. godine (u daljem tekstu: IV Ženevska konvencija). Shodno tom članu:

„Prinudna preseljenja, masovna ili pojedinačna, kao i progonstva zaštićenih lica izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće Sile ili na teritoriju bilo koje druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog.

Ipak, okupirajuća Sila može da pristupi potpunoj ili delimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu da sa sobom povuku preseljenje zaštićenih lica samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano ima biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tom području prestanu.

Pristupajući tim preseljenjima ili tim evakuacijama, okupirajuća Sila je dužna postarati se, u najvećoj mogućoj meri, da zaštićena lica budu pristojno smeštena, da se preseljenja izvrše pod zadovoljavajućim uslovima u pogledu zdravlja, higijene, bezbednosti i ishrane, kao i da članovi jedne iste porodice ne budu odvajani jedni od drugih. Sila zaštitnica ima se obavestiti o preseljenjima i evakuacijama čim do njih dođe.

Okupirajuća sila ne sme da zadržava zaštićena lica u oblasti koja je naročito izložena ratnim opasnostima, izuzev ako to zahteva bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi.

Okupirajuća Sila ne sme da pristupi deportovanju niti preseljenju izvesnog dela svog sopstvenog građanskog stanovništva na teritoriju koju je okupirala.”

Član 49 IV Ženevske konvencije važi na okupiranoj teritoriji ali ne postoje nikakva konkretna pravila u vezi sa prisilnim raseljenjem na teritoriji učesnice u sukobu. Ipak, pravo raseljenih lica da „se dobrovoljno vrate u sigurnost svojih domova ili mesta stanovanja, čim prestanu razlozi koji su doveli do raseljenja“ smatra se pravilom običajnog međunarodnog prava (vidi pravilo 132 Studije MKCK o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu⁴) koje važi na svim vrstama teritorija.

naveden rad E. Benvenistija, 43ff; *V. Koutroulis, Le debut et la fin de l'application du droit de l'occupation* (Pariz: Editions Pedone, 2010) str. 35-41.

3. Vidi naveden rad *T. Ferraro*, str. 17 i 137; i naveden rad *Y. Dinstein*, str. 44, st. 100.

4. Vidi *J.-M. Henckaerts, i L. Doswald-Beck, Customary International Humanitarian Law*, (Ženeva/Kembridž: MKCK/Cambridge University Press, 2005).

VI. RELEVANTNI MATERIJALI UJEDINJENIH NACIJA I SAVETA EVROPE

A. Materijali Ujedinjenih nacija

96. „Načela o povraćaju stanova i imovine izbeglim i raseljenim licima“ (Komisija za ljudska prava, Potkomisija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, 28. jun 2005, E/CN.4/Sub.2/2005/17, Prilog) predstavljaju najpotpunije standarde o ovom pitanju. Takođe su poznata pod nazivom Pinjerova načela [*Pinheiro*]. Cilj ovih načela, zasnovanih na postojećem međunarodnom pravu ljudskih prava i humanitarnom pravu, jeste da obezbede međunarodne standarde i praktične smernice državama, agencijama UN i široj međunarodnoj zajednici i o najboljim načinima da rešavaju složena pravna i tehnička pitanja vezana za stambeno zbrinjavanje i povraćaj imovine.

U njima se, između ostalog, predviđa:

2. Pravo na povraćaj stana i imovine

„2.1 Sve izbeglice i raseljena lica imaju pravo na povraćaj svih stanova, zemljišta i/ili imovine koji su im proizvoljno ili nezakonito oduzeti ili na nadoknadu za sve stanove, zemljište i/ili imovinu koje je faktički nemoguće vratiti a u skladu sa odlukom nezavisnog i nepristrasnog suda.

2.2 Države očigledno daju prednost povraćaju kao poželjnom pravnom leku za raseljenost i kao ključnom elementu korektivne pravde. Pravo na povraćaj postoji kao posebno pravo i ne dovode ga u pitanje ni stvarni povratak ni nepovratak izbeglica i raseljenih lica koja imaju pravo na povraćaj stanova, zemljišta i imovine.“

3. Pravo na nediskriminaciju

„3.1 Svako ima pravo na zaštitu od diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, političkog ili drugog uverenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovinskog stanja, invaliditeta, rođenja ili drugog statusa.

3.2 Države obezbeđuju *de facto* i *de jure* zabranu diskriminacije i jednakost pred zakonom svih lica, uključujući izbeglice i raseljena lica.“

12. Nacionalni postupci, institucije i mehanizmi

„12.1 Države uspostavljaju i podržavaju pravične, blagovremene, nezavisne, transparentne i nediskriminativne postupke, institucije i mehanizme za razmatranje i izvršenje zahteva za povraćaj stanova, zemljišta i imovine. ...

...

12.5 U slučaju opšteg kraha vladavine prava ili nesposobnosti država da sprovedu postupke, institucije i mehanizme nužne za omogućavanje procesa povraćaja stanova, zemljišta i imovine na pravičan i blagovremen način, države treba da zatraže tehničku pomoć i saradnju nadležnih međunarodnih agencija radi uspostavljanja privremenih

režima posredstvom kojih će izbeglicama i raseljenim licima biti obezbeđeni postupci, institucije i mehanizmi nužni za obezbeđivanje delotvornih pravnih lekova za povraćaj.

12.6 Države treba da uključe postupke, institucije i mehanizme za povraćaj stanova, zemljišta i imovine u mirovne sporazume i sporazume o dobrovoljnoj repatrijaciji. ...“

13. Dostupnost postupaka za razmatranje zahteva za povraćaj

„13.1 Svako ko je proizvoljno ili nezakonito lišen stana, zemljišta i/ili imovine treba da bude u mogućnosti da podnese zahtev za povraćaj i/ili nadoknadu nezavisnom i nepristrasnom telu, pravo na odluku o svom zahtevu i na obaveštenje o toj odluci. Države ne bi trebalo da postavljaju nikakve preduslove za podnošenje zahteva za povraćaj.

...

13.5 Države treba da nastoje da uspostave centre i kancelarije za razmatranje zahteva širom pogođenih područja u kojima trenutno žive potencijalni podnosioci zahteva. Kako bi se omogućila najveća moguća dostupnost pogođenim licima, trebalo bi im omogućiti da zahteve za povraćaj podnose poštom, preko punomoćnika, kao i lično. ...

...

13.7 Države treba da sačine obrasce zahteva za povraćaj koji su jednostavni i razumljivi ...

...

13.11 Države treba da obezbede odgovarajuću pravnu pomoć, koja je, po mogućnosti, besplatna ...

...“

15. Evidencija i dokumentacija o stanovima, zemljištu i imovini

”...“

15.7 U situacijama masovnog raseljenja, kada postoji malo dokumentarnih dokaza o vlasništvu ili pravima na državinu, države mogu da usvoje neoborivu pretpostavku da su osobe koje su iz svojih domova pobile tokom određenog perioda, koji karakteriše nasilje ili katastrofa, to učinile iz razloga vezanih za nasilje ili katastrofu te da stoga imaju pravo na povraćaj stanova, zemljišta i imovine. U takvim slučajevima, upravne i sudske vlasti mogu nezavisno da utvrđuju činjenice vezane za nedokumentovane zahteve za povraćaj.

...”

21. Nadoknada

„21.1 Sve izbeglice i raseljena lica imaju pravo na potpunu i delotvornu nadoknadu, kao sastavni deo procesa povraćaja. Nadoknada može biti novčana ili u naturi. U cilju poštovanja načela korektivne pravde, države obezbeđuju da se nadoknada primenjuje samo kada povraćaj faktički nije moguć ili kada oštećena strana svesno i dobrovoljno prihvati nadoknadu umesto povraćaja, ili kada uslovi dogovorenog sporazumnog rešenja predviđaju kombinovanje povraćaja i nadoknade.

...“

B. Materijali Saveta Evrope

97. Tela Saveta Evrope su se u više navrata bavila pitanjima povraćaja imovine interno raseljenim licima (IRL) i izbeglicama. U kontekstu ovog predmeta su od naročitog značaja sledeće rezolucije i preporuke:

1. *„Rešavanje imovinskih pitanja izbeglica i raseljenih lica“, Rezolucija Parlamentarne skupštine (PS) br. 1708 (2010)*

98. Parlamentarna skupština je konstatovala da se čak 2,5 miliona izbeglica i IRL suočava sa situacijama raseljenja u državama članicama Saveta Evrope, naročito na Severnom i Južnom Kavkazu, na Balkanu i u istočnom Mediteranu i da je raseljenost često dugotrajna jer osobe pogođene njome nisu u mogućnosti da se vrate ili pristupe svojim domovima i zemlji još od devedesetih godina 20. veka i od ranije (stav 2). Ona je istakla značaj povraćaja:

„3. Uništenjem, zaposedanjem ili zaplenom napuštene imovine krše se prava pojedinaca o kojima je reč, produžava se raseljenost i komplikuju pomirenje i izgradnja mira. Stoga, povraćaj imovine – to jest povraćaj prava i fizičke državnine u korist raseljenih bivših stanara – ili nadoknada, predstavljaju oblike obeštećenja koji su nužni za povraćaj prava pojedinca i ponovno uspostavljanje vladavine zakona.

4. Parlamentarna skupština povraćaj smatra najboljim odgovorom na gubitak pristupa i prava na stan, zemljište i imovinu jer se od svih oblika obeštećenja samo njime omogućava izbor između tri „trajna rešenja“ za raseljenost: bezbednog i dostojanstvenog povratka u sopstveni dom, lokalne integracije u mestu raseljenja ili preseljenja u neko drugo mesto u zemlji ili van njenih granica.“

Parlamentarna skupština se zatim pozvala na instrumente ljudskih prava Saveta Evrope, naročito na Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, Evropsku socijalnu povelju i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, kao i na Pinjerova načela UN i pozvala je države članice da preduzmu sledeće mere:

„9. U svetlu gore navedenog, Parlamentarna skupština poziva države članice da reše postkonfliktna pitanja koja se odnose na pravo na stan, zemljište i imovinu izbeglica i interno raseljenih lica, uzimajući u obzir Pinjerova načela, relevantne instrumente Saveta Evrope i Preporuku Rec(2006)6 Komiteta ministara.

10. Imajući na umu ove relevantne međunarodne standarde i dosadašnje iskustvo u sprovođenju programa povraćaja imovine i nadoknade u Evropi, države članice pozivaju se da:

10.1. jemče blagovremeno i delotvorno obeštećenje za gubitak pristupa stanu i prava na stan, zemljište i imovinu koje su izbeglice i IRL napustili bez obzira na pregovore o rešenju oružanih sukoba ili statusa određene teritorije koji su u toku;

10.2. obezbede da to obeštećenje ima oblik povraćaja u obliku potvrde zakonskih prava izbeglica i raseljenih lica na svoju imovinu i njihov ponovni bezbedan fizički

pristup i državinu te imovine. U slučaju da povraćaj nije moguć, mora se obezbediti odgovarajuća nadoknada, potvrdom ranijih zakonskih prava na imovinu i obezbeđivanjem novca i dobara koji razumno odražavaju njihovu tržišnu vrednost ili drugim oblicima pravične odštete.

10.3 obezbede da izbeglice i raseljena lica koja pre raseljenja nisu imala formalno priznata prava ali čije su uživanje njihove imovine organi tretirali kao *de facto* valjano, imaju jednak i delotvoran pristup pravnim lekovima i obeštećenju- zbog njenog lišenja. To je naročito od značaja kada su pogođena lica socijalno ugrožena ili pripadaju manjinskim grupama;

...

10.5 obezbede da se odsustvo nosilaca stanarskog i prava zakupa iz njihovih domova koje su bili primorani da napuste smatra opravdanim dok se ponovo ne stvore uslovi koji omogućavaju dobrovoljan povratak u sigurno i dostojanstveno okruženje;

10.6 obezbede brze, pristupačne i delotvorne postupke za podnošenje zahteva za obeštećenje. Kada je raseljenje i lišavanje državine sprovedeno na sistematski način, potrebno je uspostaviti posebna sudska tela koja će razmatrati zahteve. Takva tela treba da primenjuju ubrzani postupak koji obuhvata blaže standarde dokazivanja i olakšani postupak. U njihovoj nadležnosti treba da budu sve vrste imovine od značaja za stambene i egzistencijalne potrebe raseljenih lica, uključujući kuće, poljoprivredno zemljište i poslovnu imovinu;

10.7 obezbede nezavisnost, nepristrasnost i stručnost sudskih tela, i posredstvom odgovarajućih pravila o njihovom sastavu, koja mogu predvideti uključivanje međunarodnih članova. ...“

2. „Izbeglice i raseljena lica u Jermeniji, Azerbejdžanu i Gruziji“, Rezolucija PS br. 1497 (2006)

99. Parlamentarna skupština je u ovoj rezoluciji konkretno pozvala Jermeniju, Azerbejdžan i Gruziju da:

„12.1. usredsrede sve svoje napore na pronalaženje mirnog rešenja sukoba u regionu u cilju stvaranja uslova za dobrovoljni povratak izbeglica i raseljenih lica u mesta iz kojih potiču, u bezbedno i dostojanstveno okruženje;

...

12.4. postave povratak raseljenih lica kao prioritet i u pregovorima učine sve u svojoj moći da omoguće bezbedan povratak ovih ljudi i pre opšteg rešenja;

...

12.15. razvijaju praktičnu saradnju u pogledu istraga o sudbini nestalih lica i naročito omoguće povratak ličnih isprava i povraćaj imovine, i pri tom primenjuju iskustvo rešavanja sličnih problema na Balkanu.“

3. Preporuka Komiteta ministara državama članicama o interno raseljenim licima Rec(2006)6

100. Komitet ministara je konkretno preporučio sledeće:

„8. Interno raseljena lica imaju pravo da uživaju u svojoj imovini i državini u skladu sa pravom ljudskih prava. Interno raseljena lica naročito imaju pravo da

ponovo stupe u državinu svoje imovine koju su napustili nakon raseljenja. Ako su interno raseljena lica lišena svoje imovine, takvo lišenje treba da povlači odgovarajuću nadoknadu.“

PRAVO

I. UVOD

101. Podnosilac predstavke je preminuo 2009. godine. Sud je u svojoj odluci o prihvatljivosti ovog predmeta konstatovao da su njegova udovica, gđa Lena Sargsjan, i njihova deca, Vladimir, Covinar i Nina Sargsjan, izrazili želju da nastave postupak pred Sudom i da na to imaju pravo (vidi odluku Velikog veća u predmetu *Sargsjan protiv Azerbejdžana*, predstavka br. 40167/06, st. 1 i 51, od 14. decembra 2011).

102. Zastupnik podnosioca predstavke je kasnije izjavio da gđica Nina Sargsjan ne želi da nastavi postupak. Udovica podnosioca predstavke, gđa Lena Sargsjan, je preminula u januaru 2014. G. Vladimir i gđica Covinar Sargsjan, sin i kćer podnosioca predstavke, žele da nastave postupak pred Sudom. Sud je već zauzeo stanovište da oni na to imaju pravo i ne vidi nijedan razlog da od njega odstupi.

103. Sud pored toga ponavlja da je u svojoj odluci o prihvatljivosti od 14. decembra 2014. u ovom predmetu odbacio sledeće prigovore koje je izjavila Država: prigovor zasnovan na izjavi Države deponovanoj sa instrumentom ratifikacije i prigovore u vezi sa nepostojanjem nadležnosti *ratione temporis* i nepoštovanjem pravila o šest meseci (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 71, 92 i 147). Odlučio je da istovremeno sa meritumom razmatra i sledeće prigovore Države: prvo, prigovor o nepostojanju nadležnosti i odgovornosti, drugo, prigovor da podnosilac predstavke nema status žrtve u delu pritužbe koja se odnosi na grobove njegovih srodnika, i, treće, prigovor u vezi sa iscrpljenošću domaćih pravnih lekova (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 76, 99 i 111).

104. Sud smatra prikladnim da se odvojeno bavi pitanjima iscrpljenosti domaćih pravnih lekova i nepostojanjem nadležnosti i odgovornosti, dok će prigovor Države u vezi sa statusom žrtve podnosioca predstavke u pogledu grobova njegovih srodnika razmatrati kad i navodnu povredu člana 8 Konvencije.

II. ISCRPLJENOST DOMAĆIH PRAVNIH LEKOVA

105. Shodno članu 35, st. 1 Konvencije:

„Sud može uzeti predmet u postupak tek kad su iscrpljeni svi unutrašnji pravni lekovi, u skladu sa opštepriznatim načelima međunarodnog prava i u roku od šest meseci od dana donošenja pravosnažne odluke.“

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnosilac predstavke

106. Podnosilac predstavke se oslanjao na tri glavna argumenta kako bi dokazao da nije morao da iscrpi nijedan domaći pravni lek.

107. Prvo, tvrdio je da po azerbejdžanskom pravu ne postoje nikakvi pravni lekovi koji bi bili dostupni i dovoljni u praksi. Naročito je tvrdio da Država nije iznela dokaze o postojanju takvih lekova. Nije pružila nikakve detalje o građanskim postupcima koje su etnički Jermeni navodno pokrenuli pred azerbejdžanskim sudovima. Pojedinačni predmeti na koje se pozvala odnosili su se na nasledstvo i nisu bili od neposrednog značaja za osobu u situaciji u kojoj se podnosilac predstavke nalazi. Ukratko, Država nije dala nijedan primer jermenskog tužioca koji je dobio obeštećenje u okolnostima uporedivim sa okolnostima podnosioca predstavke. Pored toga, podnosilac predstavke je tvrdio da stanovište koje je Država zauzela pred Sudom ukazuje na ishod bilo kog postupka koji je podnosilac predstavke mogao da pokrene pred azerbejdžanskim sudovima. Po tvrdnjama Države, nadležni domaći organi ne raspolažu nikakvim dokumentarnim dokazima koji pokazuju da je podnosilac predstavke imao imovinu u Gulistanu ili da je tamo živio. Stoga pribegavanje domaćim postupcima u Azerbejdžanu nije imalo nikakvog izgleda za uspeh.

108. Podnosilac predstavke se, poređenja radi, pozvao na odluku Velikog veća Suda u predmetu *Demopoulos i ostali protiv Turske* [*Demopoulos and Others v. Turkey*] (predstavke br. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 i 21819/04, ECHR 2010) u kojoj je Sud utvrdio kriterijume za procenu delotvornosti pravnog leka osmišljenog da obezbedi obeštećenje za gubitak imovine i doma u kontekstu međunarodnog sukoba. Pravni lekovi na koje se Država pozvala ne zadovoljavaju nijedan od tih kriterijuma.

109. Drugo, podnosilac predstavke je tvrdio da se u ovom predmetu ne može primeniti pravilo o iscrpljenosti usled postojanja upravne prakse – koja se svodi na ponavljanje radnji koje nisu u skladu sa Konvencijom i zvaničnu toleranciju državnih organa – usled čega bi svaki pokušaj primene postojećih pravnih lekova bio uzaludan. Pozivajući se na dokumenta raznih tela Ujedinjenih nacija, naročito Komiteta za ljudska prava i Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, podnosilac predstavke je tvrdio da tužena Država nema političku volju da štiti napuštenu imovinu etničkih Jermena, koju su u velikom broju slučajeva zaposele izbeglice ili interno raseljena lica, ili da obezbedi nadoknadu za nju. Štaviše, postoji praksa da se etničkim Jermenima uskraćuje pristup dokumentaciji koja se odnosi na

njihovu imovinu. Nema znakova da se ova praksa menja. Pored toga, podnosilac predstavke je ukazao na praktične teškoće vođenja bilo kakvog postupka pred sudom u Azerbejdžanu. Granica između Jermenije i Azerbejdžana je zatvorena. S obzirom na to da ne postoje diplomatski odnosi između Jermenije i Azerbejdžana, izbegli etnički Jermeni ili građani Jermenije ne mogu da dobiju vize osim preko konzularnih službi u susednim zemljama. Vize se odobravaju samo u kontekstu zvaničnih poseta koje organizuju međunarodne organizacije ili diplomatske misije. Ni poštanski saobraćaj između ovih dveju zemalja na funkcioniše.

110. Konačno, podnosilac predstavke je tvrdio da je on u svakom slučaju zbog svojih ličnih okolnosti oslobođen obaveze da iskoristi ijedan pravni lek. S obzirom na to da je bio primoran da pobegne iz Gulistana 1992. godine, izgubio je svu svoju imovinu, svoj dom i izvor prihoda te se našao u situaciji nesigurnosti i ugroženosti. Pored toga je teško bolestan od 2004.

2. Tužena Država

111. Tužena Država je tvrdila da postoje delotvorni lekovi na teritoriji Republike Azerbejdžana nad kojom vrše delotvornu kontrolu, što nije slučaj sa Gulistanom. Prvo, članom 29 Ustava iz 1995. se jemči pravo na imovinu. Pored toga, u članu 68 Ustava je propisana odgovornost države da nadoknadi svu štetu prouzrokovanu nezakonitim činjenjem ili nečinjenjem državnih organa ili službenika. Građanski Zakonik i Zakonik o građanskom postupku pak sadrže detaljnije odredbe kojima se štiti kako vlasništvo tako i državina nad imovinom. Postoje odgovarajući postupci kako bi se i domaćim i stranim državljanima omogućilo podnošenje tužbe sudu u Azerbejdžanu u vezi sa svom štetom ili gubitkom koje su pretrpeli na teritoriji Azerbejdžana (vidi stavove 88-92 gore u tekstu u kojima je detaljnije opisano relevantno domaće pravo). Država je osporila tvrdnju da postoji upravna praksa koja bi primenu postojećih pravnih lekova učinila uzaludnom.

112. Kako bi potkrepila svoje stanovište, Država je podnela statističke podatke Ministarstva pravde o postupcima koje su pokrenuli etnički Jermeni: na primer, prvostepeni sudovi u Bakuu su između 1991. i 2006. godine razmatrali i izrekli presude u 243 građanska postupka koja su pokrenuli etnički Jermeni a njih 98 se odnosilo na stambene sporove. Država je, pored toga, podnela primerke presuda u dva predmeta koji su se odnosili na nasledstvo, a u kojima su apelacioni sudovi odlučili u korist etničkih Jermena koji žive u inostranstvu. Predmet *Mamadova Ziba Sultan gizi protiv Mamadove Zoje Sergejevne i Mamadova Farhad Tarifa oghua* [*Mammadova Ziba Sultan gizi v. Mammadova Zoya Sergejevna and Mammadov Farhad Tarif oghu*] (presuda Građanskog veća Apelacionog suda Republike Azerbejdžana od 24. maja 2007) se odnosio na ostavinski spor, u kojem su bili tuženi etnički Jermeni, supruga i sin pokojnika a oboje

su živeli u Sjedinjenim Američkim Državama. Apelacioni sud je ukinuo presudu prvostepenog suda i odbacio njegovu ocenu da se tuženi imaju smatrati nesavesnim naslednicima. Apelacioni sud je u predmetu *Sinjukova, Korovkova i Zaimkina* [*Sinyukova, Korovkova and Zaimkina*] („*Čagarjan*“ [*Chagaryan*]), presuda Građanskog veća Apelacionog suda Republike Azerbejdžana od 7. novembra 2007) odlučio da Državna notarska služba grada Mingačevira mora da izda uverenje o nasledstvu stana trima tužiteljicama, kćerima etničkog Jermenina koje žive u inostranstvu, zato što se moralo smatrati da su blagovremeno podnele izjavu o prijemu nasleđa. Iako je priznala da se ovi predmeti ne odnose na situacije koje su uporedive sa slučajem podnosioca predstavke, oni, po mišljenju Države, dokazuju da se u azerbejdžanskom pravnom sistemu mogu delotvorno izvršavati zahtevi Jermena koji se odnose na imovinu i ostala zaštićena prava.

113. Država je stoga zaključila da je dokazala da postoje delotvorni pravni lekovi. Zato je na podnosiocu predstavke da dokaže da ti pravni lekovi nisu delotvorni u ovim okolnostima. Podnosilac predstavke je, međutim, priznao da nije ni pokušao da iskoristi postojeće pravne lekove i stoga ne može da tvrdi da mu azerbejdžanski pravni sistem nije obezbedio potrebnu zaštitu od navodne povrede njegovih prava.

3. *Jermenska Država, intervenijent*

114. Jermenska država je istakla stanovište podnosioca predstavke u vezi sa postojanjem upravne prakse u Azerbejdžanu, po kojoj se Jermenima koji su pobešli tokom sukoba i svim drugim licima jermenskog porekla zabranjuje povratak ili poseta Azerbejdžanu.

B. Ocena Suda

115. Sud ponavlja da je najosnovnije načelo da je mehanizam zaštite ustanovljen Konvencijom supsidijaran u odnosu na nacionalne sisteme zaštite ljudskih prava. Sud nadzire kako Države ugovornice sprovode svoje obaveze iz Konvencije. On ne može, a ni ne sme, da uzurpira ulogu Država ugovornica, koje su dužne da obezbede poštovanje i zaštitu osnovnih prava i sloboda zajemčenih njome na nacionalnom nivou. Pravilo o iscrpljivanju domaćih pravnih lekova stoga predstavlja nužan deo funkcionisanja ovog sistema zaštite. Države su oslobođene obaveze da za svoja dela odgovaraju pred međunarodnim telom pre no što su imale priliku da stvar isprave posredstvom vlastitog pravnog sistema, a oni koje žele da se pozovu na nadzornu nadležnost Suda u vezi sa pritužbama protiv neke države su stoga obavezni da prvo iskoriste pravne lekove koje obezbeđuje nacionalni pravni sistem (vidi, među drugim presudama, st. 65 presude u predmetu *Akdivar i ostali protiv Turske*, izrečene 16. septembra 1996, *Izveštaji o presudama i odlukama* 1996-IV). Sud ne može dovoljno da naglasi da ne predstavlja

prvostepeni sud; on nema kapacitet, niti je prikladno, da u funkciji međunarodnog suda odlučuje o velikom broju predmeta koji iziskuju utvrđivanje osnovnog činjeničnog stanja ili obračun novčane nadoknade – dužnosti koje bi u načelu i u delotvornoj praksi trebalo da potpadaju pod nadležnost nacionalnih organa (vidi st. 69 navedene odluke u predmetu *Demopoulos i ostali*; st. 132 odluke u predmetu *Niazi Kazali i Hakan Kazali protiv Kipra*, predstavka br. 49247/08, usvojene 6. marta 2012).

116. Sud je u brojnim presudama izložio opšta načela vezana za iscrpljivanje domaćih pravnih lekova. U (navedenoj) presudi u predmetu *Akdivar i ostali* je konstatovao sledeće (pozivanje na ostale presude – u zagradama – je izbrisano):

„65. Sud podseća da pravilo iscrpljivanja domaćih pravnih lekova predviđeno članom [35] Konvencije obavezuje one koji svoje predmete protiv države žele izneti pred neki međunarodni sudski ili arbitražni organ da prvo iskoriste pravne lekove predviđene domaćim pravnim sistemom. Prema tome, države su oslobođene obaveze da odgovaraju pred međunarodnim telom za svoja dela pre no što su bile u mogućnosti da stvari isprave posredstvom vlastitog pravnog sistema. Ovo pravilo je zasnovano na pretpostavci, koja se odražava u članu 13 Konvencije, a sa kojim je u bliskoj vezi, da u domaćem pravu postoji delotvoran pravni lek u pogledu navodne povrede, bez obzira na to da li su odredbe Konvencije inkorporirane u domaće pravo. Ono tako predstavlja važan aspekt načela po kojem je mehanizam zaštite ustanovljen Konvencijom subsidijaran u odnosu na domaći sistem zaštite ljudskih prava (...).

66. Prema članu [35], normalno bi bilo da podnosilac predstavke iskoristi pravne lekove koji su mu dostupni i dovoljni da mu omoguće obeštećenje u pogledu navodnih povreda. Postojanje pravnih lekova o kojima je reč mora biti dovoljno izvesno ne samo u teoriji već i u praksi, a u odsustvu te izvesnosti oni nisu dovoljno dostupni i delotvorni, (...).

Shodno članu [35], pritužbe koje se nameravaju podneti Strazburu moraju prethodno da se podnesu odgovarajućem domaćem organu, barem u suštini, i u skladu sa formalnim zahtevima i u rokovima propisanim u domaćem pravu, i, pored toga, moraju se prethodno iskoristiti sva procesna sredstva koja bi mogla sprečiti povredu Konvencije (...).

67. Međutim, kao što smo već ukazali, ne postoji obaveza primene domaćih pravnih lekova koji nisu prikladni ili delotvorni. Pored toga, prema „opšte priznatim pravilima međunarodnog prava“, mogu postojati posebne okolnosti koje podnosioca predstavke oslobađaju obaveze da iscrpi domaće pravne lekove koji su mu na raspolaganju (...). Ovo pravilo takođe ne važi kada se dokaže postojanje upravne prakse koja se sastoji od ponavljanja radnji nespojivih sa Konvencijom i da je državne vlasti zvanično tolerišu i da ta praksa po svojoj prirodi postupak čini uzaludnim ili nedelotvornim (...).

68. Teret dokazivanja na polju iscrpljivanja domaćih pravnih lekova je podeljen. Država koja tvrdi da domaći pravni lekovi nisu iscrpljeni je dužna da uveri Sud da je pravni lek bio delotvoran i na raspolaganju u teoriji i praksi u vreme o kojem je reč, odnosno da je bio dostupan, da je mogao da pruži zadovoljenje u pogledu pritužbi podnosioca predstavke i da je pružao razumne izglede za uspeh. Međutim, kada je

ovaj teret dokazivanja zadovoljen, na podnosiocu predstavke je da pokaže da je pravni lek na koji se Država pozvala zapravo iscrpljen ili da u konkretnim okolnostima predmeta nije bio prikladan i delotvoran ili da postoje posebne okolnosti koje ga oslobađaju tog zahteva (...). Jedan takav razlog mogu stvoriti domaće vlasti ako ostanu u potpunosti pasivne kada se suoče sa ozbiljnim navodima o nepropisnom ponašanju državnih službenika ili šteti koju su pričinili, na primer, propustom da sprovedu istragu ili ponude pomoć. Može se reći da u tim okolnostima teret dokazivanja ponovo prelazi na tuženu Državu, te da je ona dužna da dokaže šta je učinila u odgovoru na razmere i težinu predmeta pritužbi.

69. Sud naglašava da se prilikom primene ovog pravila mora uzeti u obzir činjenica da se ono primenjuje u kontekstu mehanizma za zaštitu ljudskih prava o čijem su se uspostavljanju dogovorile Države ugovornice. Prema tome, on prihvata da se član [35] mora primenjivati sa određenim stepenom fleksibilnosti i bez preteranog formalizma (...). On takođe prihvata da pravilo o iscrpljivanju nije apsolutno i da ne može automatski da se primenjuje; kada se razmatra njegovo poštovanje, od suštinskog je značaja da se imaju u vidu konkretne okolnosti svakog pojedinačnog predmeta (...). To, između ostalog, znači da on mora realno da uzme u obzir ne samo postojanje formalnih pravnih lekova u pravnom sistemu Države ugovornice o kojoj je reč, već i opšti pravni i politički kontekst u kojem funkcionišu, kao i lične okolnosti podnosilaca predstavke.“

117. Sud u pogledu ovog predmeta konstatuje da primena člana 35, st. 1 Konvencije mora da se oceni u odnosu na opštu pozadinu sukoba u Nagorno-Karabahu. Iako je vojna faza sukoba okončana sporazumom o prekidu vatre iz maja 1994, do sada nije sklopljen nikakav mirovni ugovor. Nije sporno da Jermenija i Azerbejdžan nemaju diplomatske odnose i da su granice zatvorene. Štaviše, čini se da poštanski saobraćaj između tih dveju zemalja na funkcioniše. U takvoj se situaciji mora prihvatiti da mogu postojati prepreke za propisno funkcionisanje sudskog sistema. Konkretno, mogu postojati značajne praktične teškoće u pogledu pokretanja i vođenja pravnog postupka u drugoj zemlji (vidi, *mutatis mutandis*, st. 70 navedene presude u predmetu *Akdivar i ostali*).

118. Sud primećuje da je Država opisala opštu shemu zaštite imovine i nadoknada za nezakonito činjenje ili nečinjenje propisane Ustavom i Građanskim Zakonikom. Ona, međutim, nije objasnila kako bi se te odredbe primenjivale u određenom kontekstu, kada osoba u situaciji podnosioca predstavke, tj. jermenski izbeglica koji je morao da napusti imovinu i dom u kontekstu sukoba u Nagorno-Karabahu želi da zahteva povraćaj imovine ili nadoknadu za to što je izgubio mogućnost da je uživa. Država je podnela statističke podatke o građanskim predmetima koje su inicirali etnički Jermeni a o kojima su odlučivali azerbejdžanski sudovi. Izuzev tvrdnje da su se ti predmeti odnosili na stambene sporove, Država nije predočila nikakve detalje o prirodi tužbi o kojima se odlučivalo ili ishodu postupaka. U pogledu dve presude iz 2007. koje je Država podnela kao primer, Sud konstatuje da se obe odnose na ostavinski postupak i da nemaju veze sa zahtevima za gubitak pristupa i uživanja imovine i/ili doma neke osobe raseljene u kontekstu sukoba u Nagorno-Karabahu. Zapravo, Država nije

pružila nijedan primer predmeta u kojem je azerbejdžanski sud odlučio u korist neke osobe u situaciji podnosioca predstavke.

119. Sud, prema tome, smatra da Država nije dokazala da je podnosilac predstavke na raspolaganju imao pravni lek koji je mogao da mu obezbedi obeštećenje u vezi sa njegovim pritužbama o kršenju Konvencije a koji bi imao razumne izgleda za uspeh. Stoga nije nužno da utvrdi da li, kao što tvrdi podnosilac predstavke, azerbejdžanske vlasti sprovode upravnu praksu koja bi podnosioca predstavke sprečila da iskoristi postojeće lekove. Slično tome, s obzirom na to da nije dokazano postojanje ijednog delotvornog pravnog leka, nije nužno razmotriti efekat koji bi navodno nepostojanje delotvorne kontrole nad područjem o kojem je reč moglo imati na funkcionisanje domaćih pravnih lekova.

120. Sud zato odbacuje prigovor Države u vezi sa iscrpljivanjem domaćih pravnih lekova.

III. NADLEŽNOST I ODGOVORNOST AZERBEJDŽANA SHODNO ČLANU 1 KONVENCIJE

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnosilac predstavke

121. Podnosilac predstavke je istakao da se Gulistan nalazi na međunarodno priznatoj teritoriji Republike Azerbejdžana. Sledi da je na tuženoj Državi teret poricanja pretpostavke nadležnosti u pogledu područja Gulistana za period od 15. aprila 2002. do danas. Po mišljenju podnosioca predstavke, Država nije predočila takve dokaze jer nije dokazala da ne vrši kontrolu nad Gulistanom. Istakao je da je stanovište Države u vezi sa faktičkim stanjem donekle nedosledno, ali da je prihvatila da se Gulistan ne nalazi pod jermenskom kontrolom. Prema tome, Država je u potpunosti odgovorna za obezbeđivanje prava podnosioca predstavke iz Konvencije.

122. Podnosilac predstavke je tvrdio da je Azerbejdžan odgovoran čak i ako se utvrdi da nema kontrolu nad teritorijom o kojoj je reč usled njegovih preostalih obaveza iz člana 1 Konvencije da preuzima diplomatske, ekonomske i sudske mere kako bi obezbedio prava podnosioca predstavke iz Konvencije (vidi presudu Velikog veća u predmetu *Ilašku i ostali protiv Moldavije i Rusije* [*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*], predstavka br. 48787/99, st. 331 i 333, ECHR 2004-VII). Po tvrdnjama podnosioca predstavke, Država nije ispunila svoje pozitivne obaveze jer je godinama pokazivala nedostatak političke volje da reši sukob i nije preduzela nijedan korak da obezbedi pojedinačno pravo podnosioca predstavke da se vrati ili dobije nadoknadu (vidi stav 208 dole u tekstu).

2. Tužena Država

123. Tužena Država je priznala da je Gulistan deo međunarodno priznate teritorije Azerbejdžana. Prilikom iznošenja odbrane na raspravi 5. februara 2014. je tvrdila da pretpostavka da neka država vrši nadležnost na celoj svojoj teritoriji može biti ograničena ne samo u pogledu područja koje su okupirale druge strane, već i u pogledu malih područja „koja usled okolnosti nisu dostupna“. Gulistan predstavlja takvo područje. Ono se nalazi na liniji kontakta, što znači da je, s jedne strane, okruženo oružanim snagama Azerbejdžana (na severu i istoku) a, s druge strane, oružanim stranama Jermenije (na jugu i zapadu) i da se ne nalazi pod delotvornom kontrolom nijedne strane. Podvukla je da se selo nalazi u dometu vatre sa jermenskih položaja na padini iznad reke. Država Azerbejdžan stoga nije u stanju da vrši legitimnu vlast na tom području.

124. Dakle, osnovna linija argumenta Države je bila da ona nije odgovorna shodno članu 1 Konvencije u osnovnom smislu te odredbe. S obzirom na to da nema stvarnu kontrolu nad tim područjem, ona ima samo ograničenu odgovornost, naime, da ispunjava svoju pozitivnu obavezu i preduzima sve mere na koje ima pravo i u skladu sa međunarodnim pravom (vidi st. 331 presude u navedenom predmetu *Ilašku i ostali*). Tvrdila je da te pozitivne obaveze zavise od faktičkih okolnosti predmeta i da ih ne treba tumačiti na način kojim se Državi nameće nesrazmeran teret (*ibid*, st. 332). Država je tvrdila da je preduzela sve opšte i pojedinačne mere koje su se od nje mogle očekivati (vidi stav 210 dole u tekstu).

3. Jermenska Država, intervenijent

125. Jermenska Država je ponovila svoje stanovište da Azerbejdžan ima punu, delotvornu kontrolu nad Gulistanom. Pozvala se na svoje podneske u pogledu situacije u Gulistanu (vidi stavove 50-53 gore u tekstu) i dokaze koje je podnela (vidi stavove 69-71 gore u tekstu), i, naročito, tvrdila da azerbejdžanske oružane snage imaju vojne položaje u samom selu i na njegovim obodima, dok su snage „RNK“ raspoređene na suprotnoj strani klanca.

B. Ocena Suda

1. Relevantna načela iz sudske prakse u pogledu pretpostavke teritorijalne nadležnosti

126. Sud je izložio relevantna načela u presudi Velikog veća u predmetu *Asanidze protiv Gruzije* [*Assanidze v. Georgia*], predstavka br. 71503/01, st. 137-143, ECHR 2004-II i kasnije, u presudi u predmetu *Ilašku i ostali* (u navedenim st. 311-313 i st. 333-335).

127. Sud je u presudi u predmetu *Asanidze* primenio „pretpostavku jurisdikcije“, ili, drugim rečima, pretpostavku nadležnosti u pogledu teritorije neke države. Sledi tekst relevantnih stavova iz te presude:

„137. Članom 1 Konvencije se od Država ugovornica zahteva da „jemče svakom u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Delu I [ove] Konvencije“. Iz ove odredbe sledi da su Države ugovornice odgovorne za svaku povredu zaštićenih prava i sloboda svakoga u njihovoj „nadležnosti“ – ili pod njihovom jurisdikcijom – u vreme povrede.

...

139. Autonomna Republika Adžara nesporno predstavlja sastavni deo Gruzije i nalazi se pod njenom jurisdikcijom i kontrolom. Drugim rečima, postoji pretpostavka jurisdikcije. Sud sada mora da utvrdi postoje li valjani dokazi koji opovrgavaju tu pretpostavku.

140. Sud s tim u vezi prvo konstatuje da je Gruzija ratifikovala Konvenciju u pogledu svoje celokupne teritorije. Pored toga, opšte je prihvaćeno da Autonomna Republika Adžara nema nikakvih separatističkih aspiracija i da nijedna druga država ne vrši delotvornu opštu kontrolu u njoj (vidi, nasuprot tome, odluku Velikog veća u predmetu *Ilašku i ostali protiv Moldavije i Rusije*, predstavka br. 48787/99, usvojenu 4. jula 2001, i odluku u navedenom predmetu *Loizidu [Loizidou]*). Gruzija prilikom ratifikacije Konvencije nije stavila nikakvu konkretnu rezervu shodno članu 57 Konvencije u pogledu Autonomne Republike Adžare ili teškoća da vrši nadležnost nad tom teritorijom. Takva rezerva u svakom slučaju ne bi bila delotvorna jer isključivanje određene teritorije iz nadležnosti, prema sudskoj praksi, nije dozvoljeno (vidi presudu Velikog veća u predmetu *Metjuz protiv Ujedinjenog Kraljevstva [Matthews v. the United Kingdom]*, predstavka br. 24833/94, st. 29, ECHR 1999-I) osim u slučaju iz člana 56, st. 1 Konvencije (zavisne teritorije).

...

142. Stoga se smatra da je pretpostavka pomenuta u stavu 139 gore u tekstu tačna. Zaista, samo to i može biti s obzirom na svrhu pravne politike – potrebu očuvanja ravnopravnosti Država ugovornica i obezbeđivanja delotvornosti Konvencije. Da nema te pretpostavke, primenjivost Konvencije bi mogla selektivno da se ograničava samo na delove teritorije određenih Država ugovornica, čime bi se obesmislio pojam delotvorne zaštite ljudskih prava u temelju cele Konvencije, a istovremeno bi se dozvolila diskriminacija između Država ugovornica, odnosno, između onih koje su prihvatile primenu Konvencije na celoj svojoj teritoriji i onih koje to nisu.

143. Sud stoga utvrđuje da se stvarne činjenice iz kojih proističu tvrdnje o povredama nalaze u „nadležnosti“ gruzijske Države (vidi *Bertrand Russell Peace Foundation Ltd protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 7597/76, odluka Evropske komisije za ljudska prava od 2. maja 1978, *Odluke i izveštaji [Decisions and Reports (DR)]* 14, str. 117 i 124) u smislu člana 1 Konvencije.“

128. Sud je pretpostavku nadležnosti detaljnije razradio u (navedenoj) presudi u predmetu *Ilašku i ostali*. Sledi tekst relevantnih stavova iz te presude:

„311. Iz člana 1 sledi da Države članice moraju da odgovaraju za sve povrede prava i sloboda zaštićenih Konvencijom izvršene protiv fizičkih lica koja se nalaze pod njihovom „nadležnošću“.

Vršenje nadležnosti predstavlja nužan uslov da bi Država ugovornica mogla biti pozvana na odgovornost za činjenje ili nečinjenje koje joj se može pripisati a koje daje povod za tvrdnju o povredi prava i sloboda predviđenih u Konvenciji.

312. Sud se poziva na svoju sudsku praksu po kojoj se mora smatrati da pojam „nadležnosti“ u smislu člana 1 Konvencije odražava značenje tog izraza u međunarodnom javnom pravu (vidi presudu u predmetu *Žontiom i ostali protiv Francuske* [*Gentilhomme and Others v. France*], predstavke br. 48205/99, 48207/99 i 48209/99, st. 20, presuda izrečena 14. maja 2002; odluku Velikog veća u predmetu *Banković i ostali protiv Belgije*, predstavka br. 52207/99, st. 59-61, ECHR 2001-XII; i st. 137 presude Velikog veća u predmetu *Asanidze protiv Gruzije*, br. 71503/01, st. 137, ECHR 2004-II).

S tačke gledišta međunarodnog javnog prava, reči „u njihovoj nadležnosti“ iz člana 1 Konvencije moraju se shvatiti kao da označavaju prvenstveno teritorijalnu nadležnost države (vidi st. 59 navedene odluke u predmetu *Banković i ostali*), ali i da se pretpostavlja da ona normalno vrši tu nadležnost na celoj svojoj teritoriji.

Ova pretpostavka može biti ograničena u izuzetnim okolnostima, naročito kada je neka država sprečena da vrši vlast u delu svoje teritorije. To može biti rezultat vojne okupacije od strane oružanih snaga druge države, koja delotvorno kontroliše teritoriju o kojoj je reč (vidi presudu u predmetu *Loizidu protiv Turske* (preliminarni prigovori), izrečenu 23. marta 1995, Serija A br. 310, i navedenu presudu u predmetu *Kipar protiv Turske*, st. 76-80, takođe citiranu u navedenoj odluci u predmetu *Banković i ostali*, st. 70-71), ratnih dejstava ili pobune ili postupaka strane države koja podržava uspostavljanje separatističke države unutar teritorije države o kojoj je reč.

313. Kako bi mogao da izvede zaključak da postoji takva izuzetna situacija, Sud, s jedne strane, mora da razmotri sve objektivne činjenice koje bi mogle da ograniče delotvorno vršenje vlasti države na svojoj teritoriji, a s druge, postupanje same te države. Pored dužnosti da se uzdrži od zadiranja u zajemčena prava i slobode, obaveze koje je Strana ugovornica preuzela u skladu sa članom 1 Konvencije obuhvataju pozitivne obaveze da preduzima odgovarajuće korake kako bi obezbedila poštovanje tih prava i sloboda na svojoj teritoriji (vidi, između ostalih odluka Suda, i presudu Velikog veća u predmetu *Z i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 29392/95, st. 73, ECHR 2001-V).

Te obaveze postoje čak i kada je vršenje vlasti države ograničeno na deo njene teritorije te je ona dužna da preduzima sve odgovarajuće mere koje su joj i dalje dostupne.

...

333. Po mišljenju Suda, Država ugovornica, koja je sprečena da vrši vlast nad celom svojom teritorijom usled ograničavajuće faktičke situacije, poput one koja nastaje uspostavljanjem separatističkog režima, bio on praćen vojnom okupacijom od strane druge države ili ne, ne prestaje da ima nadležnost u smislu člana 1 Konvencije nad tim delom svoje teritorije privremeno podvrgnute lokalnoj vlasti koju vrše pobunjeničke snage ili druga država.

Ipak, takva faktička situacija umanjuje obim te nadležnosti u smislu da Sud mora da razmotri obavezu koju je država preuzela shodno članu 1 samo u svetlu pozitivnih obaveza Države ugovornice prema licima na njoj teritoriji. Država o kojoj je reč mora da primenjuje sva dostupna pravna i diplomatska sredstva prema stranim državama i međunarodnim organizacijama kako bi nastavila da jemči uživanje prava i sloboda određenih u Konvenciji.

334. Premda nije na Sudu da odredi koje bi mere vlasti trebalo da preduzimaju kako bi najdelotvornije poštovale svoje obaveze, on mora da utvrdi da li su mere koje su zapravo preduzete bile odgovarajuće i dovoljne u ovom predmetu. Kada se suoči sa delimičnim ili potpunim nečinjenjem, Sud ima zadatak da utvrdi u kojoj je meri ipak bilo moguće uložiti minimalne napore i da li ih je trebalo uložiti. Odlučivanje o ovom pitanju je naročito nužno u predmetima koji se odnose na navodnu povredu apsolutnih prava, poput onih zajemčenih članovima 2 i 3 Konvencije.

335. Sud, prema tome, zaključuje da su podnosioci predstavke u nadležnosti Republike Moldavije u svrhu člana 1 Konvencije ali da je njenu odgovornost za postupke na koji se žale a koji su izvršeni na teritoriji „PMR“ nad kojom ona ne vrši nikakvu vlast, potrebno oceniti u svetlu njenih pozitivnih obaveza iz Konvencije.“

129. Iz navedene sudske prakse sledi da se pretpostavlja da se nadležnost u smislu člana 1 Konvencije vrši na celoj teritoriji Države ugovornice. Obaveza koju je Država ugovornica preuzela shodno članu 1 obično obuhvata dva aspekta, naime, negativnu dužnost da se uzdržava od zadiranja u ostvarivanje zajemčenih prava i sloboda, s jedne strane, i, pozitivne obaveze da preduzima odgovarajuće korake kako bi obezbedila poštovanje tih prava i sloboda na svojoj teritoriji, s druge (vidi st. 313 navedene presude u predmetu *Ilašku i ostali*).

130. Čak i u izuzetnim okolnostima kada je država sprečena da vrši vlast nad delom svoje teritorije, usled vojne okupacije od strane oružanih snaga druge države, ratnih dejstava ili pobune ili uspostavljanja separatističkog režima na njenoj teritoriji, ona ne prestaje da ima nadležnost u smislu člana 1 Konvencije (vidi st. 333 navedene presude u predmetu *Ilašku i ostali*; vidi i st. 109 presude Velikog veća u predmetu *Katan i ostali protiv Moldavije i Rusije* [*Catan and Others v. Moldova and Russia*], predstavke br. 43370/04, 8252/05 i 18454/06, ECHR 2012 (izvodi)).

131. Međutim, u slučajevima u kojima je država sprečena da vrši vlast na delu svoje teritorije, njena odgovornost shodno Konvenciji je ograničena na ispunjavanje pozitivnih obaveza (*ibid*, st. 335). One se odnose kako na mere potrebne za ponovno uspostavljanje kontrole nad teritorijom o kojoj je reč, kao izrazu njene nadležnosti, tako i na mere kojima obezbeđuje poštovanje pojedinačnih prava podnosioca predstavke (*ibid*, st. 339). Država je u pogledu prvog aspekta dužna da afirmiše ili reaffirmiše svoj suverenitet nad teritorijom i da se uzdržava od svih postupaka kojima se podržava separatistički režim (*ibid*, st. 340-345). Država je u pogledu drugog aspekta obavezna da preduzima sudske, političke ili upravne mere kako bi obezbedila pojedinačna prava podnosioca predstavke (*ibid*, st. 346).

2. *Primena ovih načela na ovaj predmet*

(a) Činjenice koje je utvrdio Sud

132. U ovom predmetu se strane spore u vezi sa situacijom u Gulistanu. Relevantni period koji treba razmotriti teče od 15. aprila 2002, kada je Konvencija stupila na snagu u pogledu Azerbejdžana, do danas.

133. Prilikom utvrđivanja činjenica izloženih dole u tekstu, Sud je uzeo u obzir pisane napomene strana u postupku i dokaze koje su izvele na usmenoj raspravi, mape Gulistana i okoline, DVD-ove sa snimcima tog područja i ostale relevantne dokaze koje su strane podnele.

134. Sud konstatuje da se strane slažu po nizu pitanja: nije sporno da se Gulistan nalazi na međunarodno priznatoj teritoriji Azerbejdžana. Selo se nalazi u dolini u obliku slova „v“ na severnoj obali reke Indzačaj. Azerbejdžanski vojni položaji se nalaze na severnoj obali reke, dok se vojni položaji „RNK“ nalaze na južnoj obali reke. U selu nema civila. U najmanju ruku, okolina sela je minirana a sporazum o prekidu vatre se često krši.

135. Razlikuju se, međutim, tvrdnje strana u pogledu jednog broja drugih pitanja. Najznačajnija razlika se odnosi na pitanje postojanja azerbejdžanskih vojnih položaja u selu. Sporno je i pitanje udaljenosti vojnih položaja obeju strana od sela, kao i pitanje da li je i samo selo minirano.

136. Iz dostupnog materijala, naročito mapa koje su podnele obe strane i Država intervenijent, sledi da se celo selo, kao i azerbejdžanski vojni položaji, nalazi na severnoj obali reke Indzačaj, koja predstavlja prirodnu liniju razdvajanja. Položaji „RNK“ se nalaze na južnoj obali reke, a najbliži se nalazi na padini preko puta sela.

137. U pogledu spornog pitanja vezanog za azerbejdžansko vojno prisustvo u samom selu, Sud konstatuje da jedan broj elemenata ukazuje na prisustvo azerbejdžanskih položaja, a samim time i azerbejdžanskih vojnika, u selu. Izveštaj AAAS zasnovan na tumačenju satelitskih snimaka iz 2005, 2009. i 2012. godine ukazuje na postojanje rovova u selu, ili, u najmanju ruku, na njegovim obodima. Ovi su rovovi jasno vidljivi na snimcima iz 2005. i 2009. godine, ali su manje prepoznatljivi na snimku iz 2012. S obzirom na to da se selo nalazi na severnoj obali reke a da se tu nalaze samo azerbejdžanski položaji, Sud smatra da je na osnovu dostupnih dokaza u dovoljnoj meri utvrđeno da rovovi čine deo azerbejdžanskih položaja. To takođe ukazuje i na prisustvo azerbejdžanskog vojnog osoblja, s obzirom na to da je rovove potrebno održavati (kao što sledi iz izveštaja AAAS, prema kojem se rovovi nisu koristili u periodu od 2009. do 2012. i da su stoga manje vidljivi). Sud s tim u vezi ponavlja da među stranama nije bilo spora o odsustvu civila u selu. Pored toga, na osnovu izveštaja AAAS i DVD-a koji je Država intervenijent podnela 2012. čini se da se teritorija severno od sela, a time i prilazi njemu, nalaze pod kontrolom azerbejdžanskih oružanih snaga. Dodatni nagoveštaji se vide na DVD-u koji je podnosilac predstavke

podneo 2008, koji sadrži snimke na kojima se vidi dim koji se puši iz odžaka nekih kuća i čovek koji hoda između ruševnih kuća.

138. Mada postoje određeni nagoveštaji azerbejdžanskog vojnog prisustva u samom selu, Sud nema na raspolaganju dovoljno elemenata da bi utvrdio da li su azerbejdžanske snage bile u Gulistanu tokom celog perioda koji potpada pod njegovu nadležnost *ratione temporis*, naime, od 15. aprila 2002. do danas. Bitno je, međutim, napomenuti da nema tvrdnji, kao ni nagoveštaja u materijalu pred Sudom, da „RNK“ ima ili da je imala ikakve položaje ili trupe na severnoj obali reke, a kamoli u samom selu Gulistanu tokom razmotrenog perioda.

(b) Ocena pravnog značaja činjenica

139. S obzirom na to da se Gulistan nalazi na međunarodno priznatoj teritoriji Azerbejdžana, važi pretpostavka nadležnosti (vidi navedeni st. 312 presude u predmetu *Ilašku i ostali*). Po mišljenju Suda, na Državi je da dokaže postojanje izuzetnih okolnosti koje bi ograničile njenu odgovornost prema članu 1 Konvencije.

140. Sud konstatuje da se ograničenje odgovornosti za ispunjavanje pozitivnih obaveza neke države na njenoj sopstvenoj teritoriji prihvata samo u pogledu područja u kojima neka druga država ili separatistički režim vrši delotvornu kontrolu. Sud je u predmetu *Ilašku i ostali* utvrdio da moldavska Država ne vrši kontrolu nad delom sopstvene teritorije, naime, nad onim delom koji se nalazi pod delotvornom kontrolom Pridnjestrovске Moldavske Republike (u daljem tekstu: „PMR“) (vidi gore, st. 330). Sud se pozvao na isti nalaz u presudi u predmetu *Ivantok i ostali protiv Moldavije i Rusije* [*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*] (predstavka br. 23687/05, st. 105, od 15. novembra 2011). Sud je i u (navedenoj) presudi u predmetu *Katan i ostali* (st. 109) zauzeo stav da Moldavija ne vrši nikakvu vlast nad delom svoje teritorije istočno od Dnjestra, koji kontroliše „PMR“. Za razliku od toga, Sud je u (navedenoj) presudi u predmetu *Asanidze* (st. 139-140) relevantnom smatrao činjenicu da Autonomna Republika Adžara nema nikakve separatističke aspiracije i da tamo nijedna druga država ne vrši delotvornu kontrolu.

141. U navedenim predmetima protiv Moldavije nije bilo sporno da li se teritorija o kojoj je reč, konkretno Pridnjestrovlje, nalazi pod delotvornom kontrolom „PMR“. U smislu Konvencije je zauzet stav da Rusija ima nadležnost nad područjem pod kontrolom „PMR“ jer vrši delotvornu vlast ili u najmanju ruku ima odlučujući uticaj na „PMR“ i obezbeđuje njeno dalje postojanje pružanjem vojne, ekonomske, finansijske i političke podrške i da je stoga ona odgovorna za utvrđene povrede (vidi st. 392-394 navedene presude u predmetu *Ilašku i ostali*; st. 118-120 navedene presude u predmetu *Ivanțoc i ostali*; st. 120 navedene presude u predmetu *Katan i ostali*).

142. Ovaj se predmet razlikuje od pomenutih predmeta: Gulistan se nalazi na liniji fronta između azerbejdžanskih i snaga „RNK“ i sporno je da li Azerbejdžan ima delotvornu kontrolu nad tim selom. Sud napominje da bi na osnovu njegove sudske prakse tužena Država morala da dokaže da neka druga država ili separatistički režim ima delotvornu kontrolu nad Gulistanom u kojem se navodno krši Konvencija.

143. Sud ovde smatra korisnim da ponovi da je Azerbejdžan uz instrument ratifikacije podneo izjavu u kojoj je kazao da „nije u stanju da jemči primenu odredaba Konvencije na teritorijama koje je okupirala Republika Jermenija“ (vidi stav 93 gore u tekstu). Sud je u odluci o prihvatljivosti ovog predmeta zauzeo stav da ta izjava ne može da ograniči teritorijalnu primenu Konvencije na određene delove međunarodno priznate teritorije Azerbejdžana (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 63-65), kao i da ona ne ispunjava zahteve valjane rezerve (*ibid*, st. 66-70).

144. Sud napominje da se po međunarodnom pravu (naročito članu 42 Haškog pravilnika iz 1907. godine) neka teritorija smatra okupiranom kada se stvarno nalazi pod vlašću neprijateljske vojske, pri čemu se „stvarna vlast“ široko tumači kao delotvorna kontrola i iziskuje elemente poput prisustva stranih trupa koje su u položaju da vrše delotvornu kontrolu bez saglasnosti suverena (vidi stav 94 gore u tekstu). Sud na osnovu materijala koji se nalazi pred njim, i imajući u vidu utvrđene činjenice, konstatuje da se Gulistan ne nalazi pod okupacijom ili delotvornom kontrolom stranih trupa jer bi to iziskivalo prisustvo stranih trupa u Gulistanu.

145. Zapravo, čini se da tužena Država nije ostala pri svom prvobitnom stanovištu da nema delotvornu kontrolu nad Gulistanom, već je tvrdila da se on nalazi u spornom području, podvukavši da je okružen minama, da ga okružuju suprotstavljeni vojni položaji na obalama reke i da je u dometu vatre jermenskih snaga.

146. Tužena Država je u suštini tvrdila da bi praksa koju je Sud razvio u presudama u predmetu *Ilašku i ostali* i kasnijim odlukama, kojom se prihvata da država koja je izgubila delotvornu kontrolu nad delom svoje teritorije, koju vrši druga država ili separatistički režim, ima ograničenu odgovornost shodno Konvenciji, trebalo u jednakoj meri primeniti i na sporne zone, ili, kako se izrazila na raspravi 5. februara 2014, na „područja koja usled okolnosti nisu dostupna“.

147. Sud prilikom razmatranja ovog pitanja mora da ima u vidu posebno obeležje Konvencije kao konstitutivnog instrumenta evropskog javnog poretka (*ordre public*) radi zaštite pojedinih ljudskih bića i sopstvenu ulogu određenu u članu 19 Konvencije, da obezbedi „poštovanje obaveza iz Konvencije i protokola uz nju koje su prihvatile Visoke strane ugovornice“ (vidi st. 75 i 93 presude u predmetu *Loizidu protiv Turske* (preliminarni prigovori), izrečene 23. marta 1995, Serija A br. 310; st. 141 presude u predmetu *Al-Skeini i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, predstavka br. 55721/07, ECHR 2011). Kada je Azerbejdžan 15. aprila 2012. godine

ratifikovao Konvenciju, njegova cela teritorija je ušla u „pravni prostor Konvencije“.

148. Prihvatanje da teritorijalna država ima samo ograničenu odgovornost shodno Konvenciji je u navedenim predmetima vezanim za Moldaviju kompenzovana zaključkom da je jedna druga potpisnica Konvencije izuzetno vršila nadležnost izvan svoje teritorije i da je zato bila u potpunosti odgovorna shodno Konvenciji. Za razliku od toga, u ovom predmetu nije utvrđeno da su Gulistan okupirale oružane snage druge države ili da se on nalazi pod kontrolom separatističkog režima. U tim okolnostima, i uzimajući u obzir potrebu izbegavanja vakuuma u zaštiti koju Konvencija pruža, Sud ne smatra da je tužena Država dokazala postojanje izuzetnih okolnosti koje su po svojoj prirodi takve da razvodne njenu odgovornost shodno Konvenciji.

149. Argument Države stoga nije uverio Sud. Izuzetak uspostavljen u (navedenoj) presudi u predmetu *Ilašku i ostali* (st. 312-313), konkretno ograničenje teritorijalne odgovornosti države u pogledu delova njene međunarodno priznate teritorije koji se nalaze pod okupacijom ili delotvornom kontrolom drugog subjekta, stoga ne može da važi i za sporna područja, kao što je Država sugerisala.

150. Zapravo, u ovom se predmetu radi o situaciji koja je sličnija situaciji u predmetu *Asanidze* (navedenom gore, st. 146), utoliko što s pravne tačke gledišta Država Azerbejdžan ima nadležnost kao teritorijalna država i potpunu odgovornost shodno Konvenciji, dok se na praktičnom nivou može suočavati sa teškoćama u vršenju vlasti u području Gulistana. Po mišljenju Suda, te će teškoće morati da budu uzete u obzir prilikom ocenjivanja srazmernosti činjenja ili nečinjenja na koje se podnosilac predstavke žali.

151. U zaključku, Sud konstatuje da se činjenice iz kojih proističu navodne povrede nalaze u „nadležnosti“ Azerbejdžana u smislu člana 1 Konvencije i da mogu da povlače odgovornost tužene Države. Prema tome, Sud odbacuje prigovor Države u vezi sa nepostojanjem nadležnosti i odgovornosti, koji je u odluci o prihvatljivosti pripojen meritumu (vidi st. 76 navedene odluke u predmetu *Sargsjan*).

IV. NAVODNA POVREDA ČLANA 1 PROTOKOLA BR. 1 UZ KONVENCIJU

152. Podnosilac predstavke se žalio da uskraćivanje njegovog prava na povratak u selo Gulistan, i na pristup, kontrolu, korišćenje i uživanje njegove imovine ili na nadoknadu za njen gubitak predstavlja kontinuiranu povredu člana 1 Protokola br. 1, shodno kojem:

„Svako fizičko i pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim načelima međunarodnog prava.

Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo države da primenjuje zakone koje smatra potrebnim da bi regulisala korišćenje imovine u skladu s opštim interesima ili da bi obezbedila naplatu poreza ili drugih dažbina ili kazni.“

153. Država je osporavala stanovište podnosioca predstavke, pri čemu je iznela tri glavne linije argumenata: prvo, tvrdila je da, iako se Gulistan nalazi na međunarodno priznatoj teritoriji Azerbejdžana i stoga potpada pod nadležnost Azerbejdžana u smislu člana 1 Konvencije, ona ne vrši dovoljnu kontrolu nad tim područjem da bi bila smatrana odgovornom za navodnu povredu. Drugo, tvrdila je da podnosilac predstavke nije dokazao da zaista ima kuću i zemlju u Gulistanu. Treće, Država je tvrdila da, čak i da Sud odbaci njene argumente o prva dva pitanja, prava podnosioca predstavke nisu prekršena jer ona ispunjava svoje obaveze iz Konvencije.

A. Da li je podnosilac predstavke imao „imovinu“ u Gulistanu

1. Podnesci strana u postupku

(a) Podnosilac predstavke

154. Podnosilac predstavke je tvrdio da je podneo dovoljno dokaza o tome da je do juna 1992. sa svojom porodicom živeo u Gulistanu i da je tamo posedovao kuću i zemljište površine od oko 2.100m² kao i neku drugu imovinu. Naročito se pozvao na tehnički pasoš kuće izdat maja 1991. i na projekat kuće, ističući da je obe isprave već podneo, kad i predstavku.

155. Tvrdio je da je zemljište stekao početkom šezdesetih godina 20. veka odlukom Seoskog veća, kojom je odobrena podela parcele njegovog oca između njega i njegovog brata. Osporavao je tvrdnju Države da Seosko veće nije bilo ovlašćeno da dodeljuje zemljište. Prvo je napomenuo da se Država pozvala na Zakonik o zemljištu iz 1970. po kojem je Izvršni odbor Sovjeta narodnih deputata okruga i gradova bio ovlašćen da dodeljuje zemljište. Seoska veća su početkom šezdesetih godina 20. veka bila ovlašćena da dodeljuju zemljište. Takođe su morala da vode registar u kojem su uz ostale podatke evidentirala deobu imovine domaćinstava u selu. Ova su ovlašćenja bila uređena Poveljom o seoskim većima (vidi stav 82 gore u tekstu), koja je na snagu stupila 23. aprila 1958. i koja je bila na snazi u relevantno vreme, odnosno početkom šezdesetih godina 20. veka. Shodno članu 2, st. 9(j) Povelje o seoskim većima, seoska veća su bila ovlašćena da dodeljuju zemljište u državnom vlasništvu građanima za samostalnu izgradnju u granicama sela. Shodno članu 2, st. 19(e) Povelje, seosko veće je bilo ovlašćeno da registruje deobu zemljišta domaćinstava u selu.

156. Podnosilac predstavke je pored toga ponovio da „tehnički pasoš“, koji je već podneo zajedno sa predstavkom, predstavlja propisno sačinjen i valjan akt i dovoljan dokaz njegovog prava na kuću i zemljište. Osporavao je tvrdnju Države da je tehnički pasoš manjkav, pri čemu je komentarisao svaki navod Države.

157. U pogledu tvrdnje Države da je tehnički pasoš manjkav jer se u njemu ne navodi primarno pravo vlasništva, podnosilac predstavke je tvrdio da u njegovom slučaju to nije ni bilo potrebno. Premda se sa Državom složio da se Uputstvo iz 1985. godine (vidi stav 81 gore u tekstu) odnosi na postupak evidentiranja, tvrdio je da je registracija imovine u seoskim područjima bila uređena članom 2, stav 3 tog uputstva, prema kojem „spisak domaćih ognjišta, izvodi iz njih, [ili] izjave seoskog ili regionalnog Izvršnog odbora narodnih deputata“ predstavljaju osnov za evidentiranje. Tvrdio je da je spisak domaćih ognjišta (ili spisak domaćinstava kako je ovaj izraz takođe ponekad preveden) označava registar Seoskog veća. Konačno, napomenuo je da je tehnički pasoš koji je podneo izdat na osnovu relevantnog obrasca Centralnog odeljenja za statistiku SSSR. U tom obrascu se nije zahtevalo navođenje primarnog prava vlasništva.

158. U pogledu argumenta Države da je tehnički pasoš manjkav jer je rubrika „opis veličine zemljišta po zvaničnim aktima“ prazna, podnosilac predstavke je tvrdio da su tehnički pasoš popunili službenici Biroa tehničke inventarizacije regiona Šahumjana, koji ga ne bi potpisali da je nepotpun. Štaviše, priložio je tehničke pasoše izdate 1991. drugim bivšim žiteljima Gulistana u kojima je ova rubrika takođe bila prazna, i tvrdio je da je njegov tehnički pasoš u skladu sa relevantnom praksom registracije u to doba.

159. Konačno, Država je tvrdila da je tehnički pasoš, koji je nosio datum maj 1991, možda falsifikat jer se na njemu nalazi otisak pečata „SSR Azerbejdžana“ na kojem se pominje „region Šahumjan“ iako je Država februara 1991. preimenovana u „Republiku Azerbejdžan“ a bivši „region Šahumjan“ je inkorporiran u region Goranboj. Podnosilac predstavke se u svom odgovoru pozvao na sopstvenu izjavu od 10. jula 2006. i na izjave niza bivših suseda i prijatelja iz Gulistana koje je priložio 2010, koji su svi potvrdili da je ceo region Šahumjana, u kojem su Jermeni činili većinu stanovništva i u kojem se Gulistan nalazio, bio pod blokadom Azerbejdžana od 1989. do 1992. godine. Ceo region je bio odsečen zbog te blokade: televizijske stanice su bile bombardovane i nije bilo struje a seljani, pa čak ni zvaničnici u Gulistanu, nisu bili svesni niti su dobili ikakva obaveštenja od vlasti da su SSR Azerbejdžan i region Šahumjan preimenovani. Štaviše, podnosilac predstavke je primetio da je Država samo tvrdila da je na njemu trebalo da se nalazi otisak novog pečata Republike Azerbejdžan, ali da nije podnela nikakve dokaze da su u to vreme pečati stvarno bili promenjeni.

160. Pored toga, podnosilac predstavke je, u odgovoru na pitanje Suda u pogledu moguće protivrečnosti u obrascu predstavke vezane za pitanje da li je njegova kuća bila uništena 1992, objasnio da protivrečnost proističe iz zabune koja je nastala oko njegove i kuće njegovih roditelja. Podnosilac predstavke je istakao da je tekst u obrascu predstavke, koji je popunio njegov zastupnik, bio zasnovan na njegovoj izjavi sačinjenoj 10. jula 2006. On u toj izjavi nije pominjao uništavanje njegove kuće, već je upotrebio

izraz „Moja majka je ostala u selu Gulistanu i naša je kuća uništena“. U selu je uobičajeno da se o kući roditelja govori kao o sopstvenoj kući.

161. Podnosilac predstavke je u pogledu trenutnog stanja kuće tvrdio da je teško dobiti informacije o njoj jer ne može da se vrati u Gulistan. U najboljem slučaju se selo može gledati kroz dvogled, sa granice „RNK“. S tim u vezi se pozvao na izjave trojice bivših seljana od marta 2012. godine (vidi stav 59 gore u tekstu). Podnosilac predstavke je podneo dodatnu izjavu u kojoj je bivši žitelj Gulistana na dan 12. avgusta 2013. izjavio da je 2010. vršio građevinske radove na jednoj lokaciji u „RNK“ blizu Gulistana i da je jednom otišao na jednu osmatračnicu i posmatrao selo kroz dvogled i da je bio u stanju da prepozna kuću podnosioca predstavke. Po njegovim rečima, zidovi su još uvek stajali ali je krov bio oronuo.

162. Jednom rečju, podnosilac predstavke je tvrdio da tehnički pasoš koji je podneo predstavlja dovoljan dokaz njegovog prava da „koristi, poseduje i uživa“ u kući o kojoj je reč, ali je priznao da nije imao pravo da proda kuću po zakonu koji je u vreme njegovog raseljenja bio na snazi. Međutim, mogao je da očekuje da svoja prava državine transformiše u privatno vlasništvo, kao što je propisano Zakonom o imovini iz 1991. godine. Koliko on zna, njegova prava nisu poništena, te on stoga i dalje ima zakonsko pravo na imovinu o kojoj je reč.

(b) Tužena Država

163. Država je tvrdila da je na podnosiocu predstavke teret da van razumne sumnje dokaže da je on vlasnik ili da ima pravo na imovinu koja predstavlja predmet njegove predstavke.

164. Država je tvrdila da se ne može potvrditi da je podnosilac predstavke zaista živeo u Gulistanu i da je tamo imao ikakvu imovinu. U regionalnim arhivama Goranboja ne postoje nikakvi dokumenti koji se odnose na podnosioca predstavke ili parcelu, kuću ili druge zgrade koje on navodno poseduje. Štaviše, tokom neprijateljstva je uništen deo arhive bivšeg regiona Šahumjana, uključujući onu Matičarske i Pasoške službe. Osnovni dokument koji je podnosilac predstavke podneo, konkretno tehnički pasoš kuće, manjkav je, te ne dokazuje da je on vlasnik neke kuće i zemljišta. Njegove sopstvene izjave i izjave svedoka koje je podneo sadrže brojne protivrečnosti, na primer, u pogledu broja soba u kući podnosioca predstavke i veličine njegove parcele, te su one u celosti nepouzdana.

165. Kada je reč o navodnoj imovini podnosioca predstavke u Gulistanu, Država je prvo tvrdila da se on žalio samo na kuću koja je, čini se, uništena pre no što je Konvencija stupila na snagu u pogledu Azerbejdžana. Njegova pritužba stoga ne potpada pod nadležnost Suda *ratione temporis*.

166. U pogledu mogućnosti da se pritužba podnosioca predstavke odnosi na zemljište, Država je tvrdila da njegova tvrdnja da je od Seoskog veća dobio odobrenje da podeli očevu zemlju nije verodostojna iz niza razloga.

Izjave bivših članova Seoskog veća koje je podnosilac predstavke podneo nisu koherentne. Prema dvema izjavama, Seosko veće je parcelu oca podnosioca predstavke podělilo između podnosioca predstavke i njegovog brata, dok je, po drugoj izjavi, Seosko veće donelo odluku o dodeli zemljišta podnosiocu predstavke. U svakom slučaju, postupak koji je podnosilac predstavke opisao nije u skladu sa upravnim strukturama i zakonima koji su bili na snazi šezdesetih godina 20. veka: Seosko veće nije imalo pravo da dodeljuje zemljište. Šezdesetih godina 20. veka nije postojao nijedan konkretan zakon, osim Ustava, o pravu korišćenja zemljišta. Zakonikom o zemljištu SSR Azerbejdžana iz 1970. je kodifikovana praksa koja je već postojala: u njemu je propisano da samo Izvršni odbor Sovjeta narodnih deputata ima pravo da dodeljuje zemljište radi izgradnje privatnih kuća. Lice o kojem je reč je po pravilo dobijalo izvod odluke.

167. U vreme neprijateljstava u Azerbejdžanu nije postojao centralni registar zemljišta. Registraciju i tehničku inventarizaciju stambenih objekata su vršili lokalni upravni organi u skladu sa Uputstvom iz 1985. godine, a u članu 2, st. 1 i 2 Uputstva bili su navedeni akti koji predstavljaju primarne i sekundarne dokaze prava vlasništva. Država je tvrdila da podnosilac predstavke nije podneo nijedan akt koji bi se mogao okvalifikovati kao primarni dokaz prava vlasništva. Država je, ilustracije radi, pomenula odluku Sovjeta narodnih deputata Lačinskog okruga od 29. januara 1974. koju je podneo jedan od podnosilaca predstavke u predmetu *Čiragov i ostali protiv Jermenije* (odluka Velikog veća, predstavka br. 13216/05, od 14. decembra 2011) i koja predstavlja takav primarni dokaz.

168. Država je objasnila da tehnički pasoš pre svega predstavlja „inventarsko-tehnički“ dokument. Priznala je da tehnički pasoš kuće može predstavljati sekundarni dokaz, jer se obično izdavao samo licu koje ima zakonsko pravo svojine na imovini. Međutim, tehnički pasoš koji je podnosilac predstavke podneo ne predstavlja dokaz bilo kakvih imovinskih prava jer je manjkav, a moguće čak i falsifikat, iz sledećih razloga:

169. U tehničkom pasošu nije navedeno primarno pravo vlasništva nad kućom i zemljištem: Država je ostala na stanovištu da se u tehničkom pasošu navodi primarno pravo vlasništva i osporavala je stanovište podnosioca predstavke da važi član 2, st. 3 Uputstva o kojem je reč. U svakom slučaju, „spiskovi domaćinstava“ koji se pominju u toj odredbi nisu identični registru Seoskog veća.

170. Država je u podnescima od jula 2012. iznela novi argument, naime, da tehnički pasoš nije potpun jer sadrži samo naznaku stvarne površine parcele, dok je rubrika vezana za veličinu parcele po zvaničnim aktima prazna.

171. Država je, pored toga, u svojim podnescima od jula 2012. iznela i argument da tehnički pasoš, koji je nosio datum 20. maj 1991, ima otisak pečata SSR Azerbejdžana/okruga Šahumjana, koji u to vreme više nije bio u službenoj upotrebi jer je Država februara 1991. bila preimenovana u

Republiku Azerbejdžan, a okrug Šahumjan je istovremeno inkorporiran u region Goranboj. Država je tvrdila da su se stari pečati posle preimenovanja SSR Azerbejdžana u Republiku Azerbejdžan često koristili za izradu lažnih dokumenata. Pored toga je osporila tvrdnju podnosioca predstavke da stanovništvo ranijeg okruga Šamuhjan nije bilo svesno pomenutih promena. Istakla je da je sam podnosilac predstavke u obrascu predstavke pomenuo spajanje okruga Šahumjana i susednog okruga u novi okrug Goranboj. Konačno, Država je naglasila da postoji veoma mala verovatnoća da su relevantni organi i dalje izdavali tehničke pasoše maja 1991, tokom perioda rasta napetosti i građanskih sukoba.

172. Država je u zaključku tvrdila da član 1 Protokola br. 1 ne važi jer podnosilac predstavke nije podneo dokaze o svojim navodnim pravima.

173. U slučaju da Sud ipak utvrdi da podnosilac predstavke ima pravo na kuću i/ili zemljište, po tvrdnjama Države, privatno vlasništvo nije bilo predviđeno relevantnim zakonima SSR Azerbejdžana koji su u vreme neprijateljstva još važili ali je njima bilo građanima dozvoljeno da poseduju kuće kao ličnu imovinu. Zakonom je bila dozvoljena dodela parcela na korišćenje fizičkim licima, na neodređeno vreme, u svrhe poput stanovanja i zemljoradnje. Lice kom je dodeljeno zemljište je imalo pravo da ga koristi, a ono je bilo zaštićeno zakonom. Zakonom o imovini iz 1991. i Zakonom o zemljištu iz 1992. Republike Azerbejdžana bila je predviđena mogućnost transformacije zemljišta koje je već dodeljeno građanima u privatnu svojinu. Podrobna pravila o privatizaciji parcela, uključujući pojedinačne kuće, koje su dodeljene građanima uvedena su kasnije, Zakonom o zemljišnoj reformi iz 1996.

174. Država je ranije tvrdila da nije usvojen nijedan zakon u pogledu imovine koju su Jermeni koji su otišli iz Azerbejdžana napustili usled sukoba. Ovu je izjavu izmenila u podnescima od septembra 2013, kada je tvrdila da je Nalog iz 1991. (vidi stav 83 gore u tekstu) izdat kako bi uredio praksu razmene imovine (Jermeni koji su napuštali Azerbejdžan su svoju imovinu menjali za imovinu Azerbejdžanaca koji su napuštali Jermeniju, Nagorno-Karabah ili okolne regione pod kontrolom Jermenije). Međutim, ovo se nije odnosilo na navodnu imovinu podnosioca predstavke.

(c) Jermenska Država, intervenijent

175. Jermenska Država se složila sa argumentima koje je podneo podnosilac predstavke.

2. Ocena Suda

(a) Važeća načela o ocenjivanju tvrdnji vezanih za imovinu i domove raseljenih lica

176. Sud je ranije razmatrao predmete koji se odnose na imovinska i stambena prava lica koja su raseljena usled međunarodnog ili unutrašnjeg

oružanog sukoba. Ta su se pitanja pojavila u kontekstu okupacije severnog Kipra, postupaka bezbednosnih snaga u Turskoj i Rusiji, i u ostalim konfliktnim situacijama.

177. Sud je prvi put razmatrao prava raseljenih lica na poštovanje njihovih domova i imovine u presudi u predmetu *Loizidu protiv Turske* (meritum), (izrečenoj 18. decembra 1996, *Izveštaji* 1996-VI). Podnositeljka predstavke je tvrdila da je vlasnica jednog broja parcela u severnom Kipru. Turska Država nije dovodila u pitanje vlasništvo podnositeljke predstavke, ali je tvrdila da je izgubila pravo svojine na zemljištu shodno članu 159 Ustava „Turske Republike Severnog Kipra“ (u daljem tekstu: „TRSK“) iz 1985. godine, u kojem su sve napuštene nepokretnosti proglašene imovinom „TRSK“. Imajući u vidu da međunarodna zajednica nije priznala „TRSK“ kao državu, Sud nije ovu odredbu smatrao pravno valjanom i zauzeo je stav da se ne može smatrati da je zbog nje podnositeljka predstavke izgubila pravo vlasništva nad svojom imovinom (st. 42-47).

178. Sud je u nizu predmeta o navedenom sukobu utvrdio da podnosioci predstavki imaju „imovinu“ u smislu člana 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju na osnovu očiglednih dokaza koje Država nije uspela uverljivo da opovrgne, uključujući primerke originalnih vlasničkih listova, uverenja o registraciji, kupoprodajnih ugovora i potvrda o vlasništvu koje je izdala Republika Kipar. Kao što je podnosilac predstavke u predmetu *Solomonides protiv Turske* (predstavka br. 16161/90, st. 31, presuda izrečena 20. januara 2009) objasnio, njegovi vlasnički listovi su bili zavedeni u Okružnoj katastarskoj službi. Međutim, on je u vreme turske vojne intervencije bio prinuđen da pobjegne i nije bio u mogućnosti da vlasničke listove ponese sa sobom. Organi Republike Kipra su rekonstruisali zemljišne knjige i izdali uverenja kojima se potvrđuje vlasništvo. Ova uverenja su u odsustvu originalne evidencije ili akata predstavljala najbolje raspoložive dokaze. Vredi napomenuti da je Sud u presudi u predmetu *Saveriades protiv Turske* (predstavka br. 16160/90, izrečenoj 22. septembra 2009) konkretno uzeo u obzir obrazloženje podnosioca predstavke zašto nije mogao da podnese originalne vlasničke listove. Podnosilac predstavke je tvrdio da je u velikoj žurbi bio prinuđen da napusti svoje prostorije u kojima je držao ta dokumenta i da kasnije nije bio u mogućnosti da se u njih vrati ili preuzme vlasničke listove. Sud je prihvatio da dokumenta koja je podnosilac predstavke priložio (poput kupoprodajnog ugovora, uverenja o vlasništvu i građevinske dozvole) predstavljaju očigledne dokaze da je imao pravo vlasništva nad imovinom o kojoj je reč, a zatim rekao (st. 18):

„... S obzirom na to da tužena Država nije predočila ubedljive dokaze kako bi opovrgla podnosioca predstavke i uzimajući u obzir okolnosti u kojima je bio primoran da napusti severni Kipar, Sud smatra da je imao „imovinu“ u smislu člana 1 Protokola br. 1.”

179. Tužena Država je u predmetu *Doan i ostali protiv Turske* [*Doğan and Others v. Turkey*] (predstavke br. 8803-8811/02, 8813/02 i 8815-

8819/02, ECHR 2004-VI), koji se odnosio na prinudno iseljenje stanovnika jednog sela u regionu na jugozapadu Turske u kojem je bilo proglašeno vanredno stanje i odbijanje vlasti da im dozvoli da se vrate nekoliko godina, iznela prigovor da neki podnosioci predstavki nisu podneli vlasničke listove kojima potvrđuju da poseduju imovinu u selu o kojem je reč. Sud je smatrao da nije nužno da, u odsustvu vlasničkih listova, odlučuje o tome imaju li podnosioci predstavke prema domaćem pravu pravo vlasništva. Pitanje je zapravo da li sveukupne privredne aktivnosti koje su podnosioci predstavki sprovodili predstavljaju „imovinu“ koja potpada pod polje dejstva člana 1 Protokola br. 1. Potvrdno odgovorivši na ovo pitanje, Sud je rekao (st. 139):

„... Sud primećuje da nije sporno da su svi podnosioci predstavki do 1994. godine živeli u selu Bojdaš [Boydaş]. Iako nisu imali registrovanu imovinu, imali su ili sopstvene kuće izgrađene na zemlji svojih predaka ili su živeli u kućama u vlasništvu svojih očeva i obrađivali zemlju koja je pripadala njihovim očevima. Sud pored toga primećuje da su podnosioci predstavki imali neosporavana prava na zajedničko zemljište u selu, poput livada, pašnjaka i šuma, i da su živeli od stočarstva i seče drva. Shodno tome se, po mišljenju Suda, svi ovi privredni resursi i prihodi koje su podnosioci predstavki od njih zarađivali mogu smatrati „imovinom“ u smislu člana 1.“

180. Samostalno značenje pojma „imovina“ je proklamovano u brojnim presudama i odlukama Suda. Ono je na sledeći način sažeto u presudi u predmetu *Onerjildiz protiv Turske* [*Öneriyıldız v. Turkey*] (predstavka br. 48939/99, st. 124, ECHR 2004-XII):

„Sud ponavlja da pojam „imovina“ u prvom delu člana 1 Protokola br. 1 ima samostalno značenje koje nije ograničeno na posedovanje fizičkih stvari i nezavisno je od formalnih klasifikacija domaćeg prava: ono što treba ispitati je da li bi se moglo smatrati da okolnosti predmeta, posmatrane u celini, podnosiocu predstavke daju pravo vlasništva nad materijalnim interesom koji je zaštićen tom odredbom... . Shodno tome, pored fizičkih dobara i određena prava i interesi koji predstavljaju imovinu mogu se u svrhu ove odredbe takođe smatrati „imovinskim pravima“, a time i „imovinom“ Pojam „imovina“ nije ograničen na „postojeću imovinu“ već može da obuhvata i sredstva, uključujući i potraživanja, u pogledu kojih podnosilac predstavke može da tvrdi da ima makar razumno i „legitimno očekivanje“ da će steći stvarno uživanje prava vlasništva... .“

Sud je u tom predmetu smatrao da je kuća nezakonito sagrađena na javnom zemljištu pored deponije, u kojoj su podnosilac predstavke i njegova porodica neometano, premda nedozvoljeno živeli, pri čemu su plaćali opštinski porez i komunalne dažbine, predstavljala imovinski interes koji su vlasti *de facto* priznale i koji je po svojoj prirodi dovoljan da predstavlja imovinu u smislu člana 1 Protokola br. 1.

181. Pitanje da li su podnosioci predstavke potkrepili svoje tvrdnje o povredi člana 1 Protokola br. 1 se pojavilo i u nizu predmeta protiv Rusije u kojima su kuće ili druga imovina podnosilaca predstavki uništene ili oštećene usled vazdušnih napada na gradove u kojima su živeli. Na primer, Sud je u (st. 293) presude u predmetu *Kerimova i ostali protiv Rusije* (predstavke br. 17170/04, 20792/04, 22448/04, 23360/04, 5681/05 i

5684/05, izrečene 3. maja 2011), prihvatio tvrdnje nekih podnosilaca predstavki o vlasništvu na osnovu izvoda iz popisa stanova koje je posle napada izdala gradska uprava, a koji su dokazivali da su podnosioci predstavki vlasnici svojih kuća. Sud je u pogledu podnosilaca predstavki koji nisu podneli nikakav dokaz o vlasništvu njihovo imovinsko pravo utvrdio na osnovu drugih dokaza, poput uverenja o prebivalištu koje je izdala gradska uprava. Sud je takođe smatrao da su tokom napada verovatno uništena sva dokumenta koja su potvrđivala pravo vlasništva podnosilaca predstavki nad kućama.

182. U situacijama u kojima je utvrđeno da je podnosilac predstavke vlasnik kuće, Sud nije zahtevao dodatne dokumentarne dokaze o njegovom prebivalištu kako bi dokazao da kuća predstavlja „dom“ u smislu člana 8 Konvencije. Sud je, na primer, u presudi u predmetu *Orfanides protiv Turske* [*Orphanides v. Turkey*] (predstavka br. 36705/97, st. 39, izrečenoj 20. januara 2009) izjavio:

„Sud konstatuje da Država nije predočila nikakve dokaze koji bi mogli dovesti u sumnju izjavu podnosioca predstavke da je imao prebivalište u Lapitosu [*Lapithos*] u vreme turske invazije i da su on i njegova porodica njegovu kuću smatrali domom.“

183. Pritužbe podnosioca predstavke koji ne predoči nikakve dokaze o pravu vlasništva ili prebivalištu će, međutim, sigurno biti neuspešne (vidi, na primer, st. 50 presude u predmetu *Lordos i ostali protiv Turske*, predstavka br. 15973/90, izrečene 2. novembra 2010, gde je Sud u odsustvu dokaza o vlasništvu pritužbu proglasio nesaglasnom *ratione materiae*; vidi i zaključak u pogledu nekih podnosilaca predstavki u navedenoj presudi u predmetu *Kerimova i ostali*). Sud je u nekoliko predmeta ponovio da su podnosioci predstavki dužni da predoče dovoljne *prima facie* dokaze kojima potkrepljuju svoje pritužbe. On je u presudi u predmetu *Damajev protiv Rusije* [*Damayev v. Russia*] (predstavka br. 36150/04, st. 108-111, izrečenoj 29. maja 2012) smatrao da bi podnosilac predstavke, koji se žalio na uništenje njegove kuće, trebalo da da makar kratak opis imovine o kojoj je reč. S obzirom na to da nije podneo nikakva dokumenta ili detaljne tvrdnje, Sud je utvrdio da njegova pritužba nije potkrepljena. Sud je među drugim primerima *prima facie* dokaza o vlasništvu ili prebivalištu na imovini pomenuo i dokumenta poput zemljišnih ili vlasničkih listova, izvoda iz katastarskih ili poreskih registara, dokumenata lokalne uprave, projekata, fotografija i priznanica o održavanju, kao i dokaze o isporučenoj pošti, izjave svedoka ili ostale relevantne dokaze (vidi, na primer, st. 37 presude u predmetu *Prokopovič protiv Rusije* [*Prokopovich v. Russia*], predstavka br. 58255/00, ECHR 2004-XI, i odluku u predmetu *Elsanova protiv Rusije*, predstavka br. 57952/00, usvojenju 15. novembra 2005).

184. Jednom rečju, Sud je u svojoj praksi razvio fleksibilan pristup dokazima koje treba da predoče podnosioci predstavki koji tvrde da su izgubili svoju imovinu i dom u situacijama međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba. Sud napominje da se sličan pristup odražava u članu 15,

st. 7 Načela UN o povraćaju stanova i imovine izbeglim i raseljenim licima (vidi stav 96 gore u tekstu).

(b) Primena navedenih načela na ovaj predmet

(i) Dokaz o imovini

185. Sud će prvo razmotriti argument Države da se pritužba podnosioca predstavke odnosi samo na kuću koja je očigledno uništena pre stupanja Konvencije na snagu. Sud je već u odluci o prihvatljivosti ovog predmeta primetio da podnosilac predstavke od početka pominje i parcelu na kojoj se kuća nalazi (vidi st. 88 navedene odluke u predmetu *Sargsjan*). On stoga shvata da se pritužba podnosioca predstavke odnosi i na kuću i na zemljište.

186. Strane su se u svojim podnescima usredsredile na dva pitanja: prvo, na dokaznu vrednost „tehničkog pasoša“ koji je podnosilac predstavke podneo, i, drugo, na pitanje da li je Seosko veće, od kojeg je podnosilac predstavke, kako je tvrdio, dobio zemljište i dozvolu da izgradi kuću početkom šezdesetih godina 20. veka, u to vreme bilo nadležno da dodeljuje zemljište.

187. Sud u pogledu drugog pitanja konstatuje da se Država pozvala na opštu strukturu uprave u SSR Azerbejdžanu kada je tvrdila da Seosko veće nije bilo ovlašćeno da dodeljuje zemljište. Podnosilac predstavke se pak pozvao na konkretne odredbe Povelje o seoskim većima iz 1958. godine (vidi stav 82 gore u tekstu) koje očigledno podržavaju njegovo stanovište da je Seosko veće moglo da dodeljuje zemljište za izgradnju privatnih objekata. Međutim, nije nužno da Sud odlučuje o ovom pitanju, iz sledećih razloga.

188. Nije sporno da se tehnički pasoš po pravilu izdavao samo licu koje je imalo pravo na kuću. Podnosilac ove predstavke je priložio tehnički pasoš koji je bio izdat u njegovo ime i koji se odnosio na kuću i zemljište površine oko 2.100 m² u Gulistanu, uključujući detaljan projekat kuće. Po mišljenju Suda, tehnički pasoš predstavlja *prima facie* dokaz. Pod uslovom da se tehnički pasoš može smatrati valjanim dokumentom, Sud smatra da ne mora da razmatra detalje podnesaka strana o relevantnom domaćem pravu SSR Azerbejdžana u vezi sa dodelom zemljišta šezdesetih godina 20. veka. Sud će stoga prvo razmotriti valjanost tehničkog pasoša koji je podnosilac predstavke podneo. Sud primećuje da su se obe strane složile da je registracija kuća bila uređena Uputstvom iz 1985. godine (vidi stav 81 gore u tekstu). Sud će redom razmotriti svaki razlog kojim je Država potkrepljivala svoj zaključak da je tehnički pasoš manjkav ili falsifikovan.

189. Kada je reč o tvrdnji Države da se u tehničkom pasošu ne pominje primarno pravo vlasništva, Sud primećuje da su strane imale oprečna mišljenja o tome da li odredbe Uputstva iz 1985. važe u pogledu predmeta podnosioca predstavke. Sud nije u položaju da utvrdi ispravno tumačenje zakona na snazi u Azerbejdžanu maja 1991, kada je tehnički pasoš bio izdat.

On konstatuje da je podnosilac predstavke makar dao prihvatljivo objašnjenje zašto taj podatak u njegovom slučaju nije neophodan. Takođe je tačno, kao što je podnosilac predstavke istakao, da u obrascu koji je korišćen nije bio predviđen unos tog podatka. Konačno, podnosilac predstavke je podneo primerke tehničkih pasoša kuća u vlasništvu drugih bivših stanovnika Gulistana, koji takođe nisu sadržali takve podatke.

190. Pored toga, Država je tvrdila da je rubrika „parcela po zvaničnim aktima“ u tehničkom pasošu koji je podnosilac predstavke podneo prazna. Da ponovimo, podnosilac predstavke je predočio detaljne informacije o tome kako su službenici regionalnog Biroa tehničke inventarizacije izdali tehnički pasoš i priložio je primerke tehničkih pasoša kuća u vlasništvu drugih bivših stanovnika Gulistana, u kojima je ova rubrika takođe bila prazna.

191. Konačno, Sud je razmotrio tvrdnju Države da se na tehničkom pasošu nalazi otisak pogrešnog pečata. Sud, međutim, smatra da, s obzirom na dešavanja 1991, odnosno na situaciju opštih građanskih nemira i blokade regiona Šahumjana, koju su podnosilac predstavke, članovi njegove porodice i bivši žitelji sela već pomenuli u svojim izjavama podnetim 2010, mnogo pre no što je Država pokrenula pitanje pogrešnih pečata, objašnjenje podnosioca predstavke da vlasti nisu obavestile ni stanovništvo ni zvaničnike u regionu o promeni imena nije potpuno neverovatna. Bilo kako bilo, Sud pridaje značaj argumentu da Država nije tvrdila a kamoli dokazala da su novi pečati zaista dostavljeni nadležnim lokalnim organima (bivšeg) regiona Šahumjana pre maja 1991, kada je tehnički pasoš kuće podnosioca predstavke izdat.

192. Jednom rečju, Sud prihvata da tehnički pasoš koji je podnosilac predstavke podneo predstavlja *prima facie* dokaz prava vlasništva nad kućom i zemljištem koji je sličan dokazima koje je prihvatio u mnogim ranijim predmetima (vidi stavove 178-183 gore u tekstu) i da ga Država nije uverljivo pobila.

193. Pored toga, Sud ima u vidu da je podnosilac predstavke od početka podnosio koherentne podneske, tvrdeći da je u Gulistanu živio dok nije pobeo juna 1992. i da tamo ima kuću i zemlju. Podneo je primerak svog ranijeg sovjetskog pasoša i izvoda iz matične knjige venčanih, koji dokazuju da je rođen u Gulistanu 1929. i da se u njemu oženio 1955. Tvrdnje podnosioca predstavke o tome kako je stekao zemljište i dozvolu da izgradi kuću i kako ju je izgradio početkom šezdesetih godina 20. veka uz pomoć suseda i prijatelja potkrepljuju izjave brojnih članova porodice i bivših žitelja Gulistana. Mada Sud ima u vidu da su to pisane izjave, koje nisu proverene u unakrsnom ispitivanju, on konstatuje da one obiluju detaljima i da ukazuju na to da su lica o kojima je reč zaista proživela događaje koje su opisala. S obzirom na protok dugog perioda vremena od raseljenja žitelja sela, Sud ne pridaje odlučujući značaj činjenici da ove izjave međusobno ne potkrepljuju sve detalje koji su u njima izneti, kao što je Država istakla.

194. Na kraju, ali ne manje važno, Sud ima u vidu okolnosti u kojima je podnosilac predstavke bio prinuđen da ode, kada je vojska napala selo. Činjenica da nije bio u stanju da ponese svu dokumentaciju sa sobom teško može biti iznenađujuća. Shodno tome, imajući u vidu sve predložene dokaze, Sud zaključuje da je podnosilac predstavke u dovoljnoj meri potkrepio svoju tvrdnju da je imao kuću i zemlju u Gulistanu u vreme kada je pobjegao, juna 1992.

195. Sud na kraju prelazi na argument Države da je očigledno da je kuća uništena pre stupanja Konvencije na snagu 15. aprila 2002, te da je, prema tome, pritužba, u delu koji se odnosi na kuću, van nadležnosti Suda *ratione temporis*. Sud je u odluci o prihvatljivosti u ovom predmetu konstatovao da nije jasno da li je kuća podnosioca predstavke uništena. Zatim je izjavio da u toj fazi samo ispituje da li činjenice predmeta mogu da potpadnu pod njegovu nadležnost *ratione temporis*, a da će posebno ispitivanje činjenica i pravnih pitanja morati da bude odloženo za fazu razmatranja merituma (vidi st. 88 navedene odluke u predmetu *Sargsjan*). Imajući svoju praksu u vidu, Sud je zaključio da se mora smatrati da nemogućnost podnosioca predstavke da pristupi svojoj navodnoj imovini, domu i grobovima svojih srodnika u Gulistanu predstavljaju situaciju koja traje a koju je Sud nadležan da razmatra od 15. aprila 2002. Stoga je odbio prigovor Države o njegovoj nadležnosti *ratione temporis* (*ibid*, st. 91-92). Međutim, s obzirom na to da je Sud odložio posebno razmatranje činjenica za fazu merituma, on i dalje treba da utvrdi da li je kuća uništena pre stupanja Konvencije na snagu, i, prema tome, da li postoji činjenični osnov za prigovor Države o njegovoj nadležnosti *ratione temporis* u pogledu kuće. U slučaju da je kuća uništena pre stupanja Konvencije na snagu, to bi zaista predstavljalo momentalni akt koji ne potpada pod nadležnost Suda *ratione temporis* (vidi odluku Suda u predmetu *Moldovan i ostali i Rostaş [Rostaş] i ostali protiv Rumunije*, predstavke br. 41138/98 i 64320/01, usvojenju 13. marta 2001).

196. Sud primećuje da su tvrdnje podnosioca predstavke u njegovoj predstavci u pogledu toga da li je kuća bila uništena bile protivrečne (vidi st. 24 navedene odluke u predmetu *Sargsjan*). Podnosilac predstavke je u odgovoru na zahtev Suda da objasni ovu očiglednu protivrečnost tvrdio da je došlo do određene zabune u vezi sa njegovom i kućom njegovih roditelja kada je njegov zastupnik popunjavao obrazac predstavke na osnovu njegove pisane izjave od 10. jula 2006, u kojoj je upotrebio izraz „Moja majka je ostala u selu Gulistanu i naša je kuća uništena“. Sud prvo primećuje da je dotična izjava podneta zajedno sa predstavkom. Prihvata da konkretan kontekst u kojem je upotrebljen izraz „naša kuća“ ostavlja mogućnost za različita tumačenja i da relevantni pasus u obrascu predstavke koji se odnosi na uništenje kuće podnosioca predstavke može biti posledica nesporazuma.

197. Imajući u vidu dokaze pred Sudom, naročito DVD-ove koje su obe strane i Država intervenijent podneli, ostale relevantne dokaze koje su podnele strane i izveštaj AAAS, Sud primećuje da je Gulistan bio napušten

od polovine 1992. i da je većina zgrada u selu oronula, što znači da spoljni i unutrašnji zidovi i dalje stoje ali da su se krovovi urušili. U odsustvu uverljivih dokaza da je kuća podnosioca predstavke u potpunosti uništena pre stupanja Konvencije na snagu, Sud polazi od pretpostavke da ona i dalje postoji, ali da se nalazi u veoma oštećenom stanju. Sud zaključuje da ne postoji nikakav činjenični osnov za prigovor Države vezan za nadležnost Suda *ratione temporis*.

198. Sud konstatuje da je podnosilac predstavke imao i da i dalje ima kuću i parcelu u Gulistanu i odbacuje prigovor Države da nema nadležnost *ratione temporis* da razmatra prigovor u pogledu kuće.

(ii) Da li prava podnosioca predstavke potpadaju pod član 1 Protokola br. 1

199. Sud će zatim razmotriti da li je podnosilac predstavke imao – i da li i dalje ima – prava na imovinu priznata domaćim pravom i da li se ta prava mogu smatrati „imovinom“ u smislu člana 1 Protokola br. 1.

200. Država je objasnila da građani nisu mogli da imaju kuće i zemlju u privatnom vlasništvu po relevantnim zakonima SSR Azerbejdžana koji su bili na snazi u vreme raseljavanja podnosioca predstavke. Oni su mogli, međutim, da imaju kuću u ličnoj svojini. Štaviše, građanima je moglo da se dodeljuje zemljište na neodređeno vreme radi, na primer, bavljavanja zemljoradnjom ili rešavanja stambenog pitanja. Dok je Zakonom o imovini iz 1991. i Zakonikom o zemljištu iz 1992. godine – po prvi put – dozvoljena mogućnost transformacije zemljišta koje je već dodeljeno građanima u njihovu privatno vlasništvo, detaljna pravila o privatizaciji zemljišta, uključujući pojedinačnih kuća, dodeljenih građanima su uvedena tek Zakonom o zemljišnoj reformi iz 1996.

201. Sud stoga prvo primećuje da relevantna pravila kojima je fizičkim licima bilo dozvoljena da prava koja su ranije imala u vezi sa zemljištem, uključujući pojedinačne kuće, još nisu bila usvojena kada je podnosilac predstavke napustio Gulistan juna 1992. Nije bilo tvrdnji da je podnosilac predstavke kasnije iskoristio ovu mogućnost. S obzirom na to da usvajanjem Zakona o imovini iz 1991. i Zakonika o zemljištu iz 1992. godine nisu ukinuta prava koja je stekao u skladu sa starim zakonodavstvom, pravo na kuću i zemljište koje je imao u vreme kada je pobegao mora biti ocenjeno u odnosu na zakone SSR Azerbejdžana.

202. Sud primećuje da su građani mogli da imaju stambene kuće u ličnom vlasništvu, po ovim zakonima, naročito shodno članu 13 Ustava iz 1978, i članu 10.3 Zakonika o stanovanju iz 1983. Država je štitila privatnu svojinu i pravo njenog nasleđivanja. Za razliku od toga, svo zemljište je bilo u vlasništvu Države. Građanima su se mogle dodeljivati parcele u konkretne svrhe, poput zemljoradnje ili izgradnje pojedinačnih stanova. U tom slučaju je građanin imao „pravo korišćenja“ zemljišta. To takođe proizlazi iz člana 13 Ustava iz 1978. i člana 4 Zakonika o zemljištu. „Pravo korišćenja“ je bilo zaštićeno zakonom, iako je njegov korisnik bio u obavezi da zemljište

koristi u svrhu u koju je dodeljena. Država ovo nije osporavala. Štaviše, ovo se pravo moglo naslediti.

203. Dakle, nema sumnje da su prava koja je podnosilac predstavke stekao u pogledu kuće i zemljišta bila zaštićena prava koja su predstavljala značajan ekonomski interes. Imajući u vidu samostalno značenje člana 1 Protokola br. 1, pravo podnosioca predstavke na ličnu imovinu kuće i njegovo „pravo korišćenja“ zemljišta predstavljaju „imovinu“ u skladu sa tom odredbom.

204. Država je tvrdila da nije usvojen nijedan zakon o imovini koju su napustili Jermeni koji su usled sukoba otišli iz Azerbejdžana. Pozvala se na jedan izuzetak, konkretno Nalog iz 1991. godine (vidi stav 83 gore u tekstu) i objasnila da je tim nalogom uređena praksa razmene imovine između Jermena koji su napuštali Azerbejdžan i Azerbejdžanaca koji su napuštali Jermeniju, Nagorno-Karabah ili okolne pokrajine. Međutim, napomenula je da se to nije odnosilo na imovinu podnosioca predstavke.

205. Konačno, podnosilac predstavke je u vreme kad je raseljen iz Gulistana juna 1992. imao prava na kuću i zemljište, koji su činili imovinu u smislu člana 1 Protokola br. 1. Nema naznaka da su ta prava kasnije ukinuta, bilo pre, bilo posle ratifikacije Konvencije od strane Azerbejdžana. Imovinska prava podnosioca predstavke stoga i dalje važe. S obzirom na to da podnosilac predstavke, shodno tome, ima postojeću imovinu, nema potrebe za razmatranjem da li je imao i „legitimno očekivanje“ da svoja prava državine transformiše u privatnu imovinu, kao što je propisano Zakonom o imovini iz 1991.

B. Da li postoji kontinuirana povreda člana 1 Protokola br. 1

1. Podnesci strana u postupku

(a) Podnosilac predstavke

206. Podnosilac predstavke je tvrdio da mu je kontinuirano kršeno pravo iz člana 1. Protokola br. 1 jer mu je uskraćeno pravo da se vrati u selo Gulistan i pristupi, kontroliše, koristi i uživa u svojoj imovini ili dobije nadoknadu za njen gubitak (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 149). Pozvavši se na praksu Suda u vezi sa severnim Kiprom, tvrdio je da je i dalje zakonski vlasnik svoje imovine u Gulistanu ali da ne može ni da se vrati ni da dobije bilo kakvu nadoknadu za zadiranje u njegova prava.

207. Podnosilac predstavke je tvrdio da tužena Država nije preduzela nikakve konkretne korake otkad je Konvencija stupila na snagu 2002. godine kako bi vratila prava izbeglicama poput njega, naročito kako bi mu obezbedila pravo da se vrati u svoju kuću i na svoju zemlju ili da dobije nadoknadu. Napomenuo je da se u međunarodnim dokumentima, uključujući Osnovna načela sačinjena 2007. u Madridu u okviru Minskog procesa OEBS (vidi stav 26 gore u tekstu), rezolucijama Saveta bezbednosti

UN, preporukama Parlamentarne skupštine Saveta Evrope i Evropskog parlamenta, stalno poziva na pravo izbeglica i raseljenih lica na dobrovoljni povratak ili nadoknadu.

208. Podnosilac predstavke je u pogledu prirode i obima obaveza Države sugerisao da Sud uzme u obzir relevantne međunarodne standarde, naročito *Načela UN o povraćaju stanova i imovine izbeglim i raseljenim licima*, poznata i pod nazivom Pinjerova načela (vidi stav 96 gore u tekstu). Po mišljenju podnosioca predstavke, Državi bi na raspolaganju bio čitav niz mera. Te mere bi mogle obuhvatati formiranje tela zaduženog za evidentiranje imovine i postupak kojim bi se izbeglim i raseljenim licima omogućilo da povrate zakonsko pravo na predratnu imovinu i da podnesu zahtev za povraćaj državnine. Dodatni korak bi obuhvatao formiranje zone razdvajanja uz sporazum o povlačenju suprotstavljenih vojski sa linije prekida vatre, za čim bi usledilo formiranje demilitarizovane zone pod kontrolom međunarodnih mirovnih snaga. Ova bi zona mogla tako postati prva lokacija na koju bi izbegla i raseljena lica mogla da se vraćaju. Podnosilac predstavke je tvrdio da Država nije čak ni tvrdila da je pokušala da preduzme ove korake.

(b) Tužena Država

209. Osnovni argument tužene Države pre usvajanja odluke o prihvatljivosti bio je da ona nema delotvornu kontrolu nad Gulistanom i da se stoga ne nalazi u položaju da podnosiocu predstavke dozvoli pristup njegovoj imovini, te da se, prema tome, ne može smatrati odgovornom za navodnu kontinuiranu povredu (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 155).

210. Država je kasnije u postupku – a u skladu sa svojim stanovištem da shodno Konvenciji ima samo ograničenu odgovornost u pogledu Gulistana s obzirom na to da nema dovoljnu kontrolu nad tim područjem – prvo tvrdila da je ispunila sve svoje preostale pozitivne obaveze iz člana 1 Konvencije, u pogledu kako opštih, tako i pojedinačnih mera. Država je istakla da se dosledno protivi nezakonitoj okupaciji Nagorno-Karabaha i okolnih pokrajina od strane jermenskih snaga. Ona je istovremeno nastojala da povрати kontrolu nad tom teritorijom svim raspoloživim diplomatskim sredstvima, naročito učešćem u mirovnim pregovorima u okviru Grupe iz Minska OEBS. Koprisedavajući te grupe redovno održavaju sastanke sa ministrima spoljnih poslova i predsednicima Jermenije i Azerbejdžana. Kada je reč o pojedinačnim merama potrebnim za rešavanje situacije izbeglica i interno raseljenih lica, Država se pozvala na Nalog iz 1991. godine (vidi stav 83 gore u tekstu) kojim je ozakonjena razmena privatne imovine između Azerbejdžanaca koji beže iz Jermenije, Nagorno-Karabaha i okolnih pokrajina i Jermena koji beže iz Azerbejdžana. Taj je korak preduzet kako bi se razrešila sasvim izuzetna vanredna situacija prouzrokovana masovnim kretanjem izbeglica i interno raseljenih lica.

Međutim, po saznanjima Države, podnosilac predstavke nije učestvovao u takvoj razmeni.

211. Bude li Sud pak zaključio da je Država potpuno odgovorna shodno Konvenciji, ona priznaje da bi odbijanje davanja pristupa podnosioca predstavke Gulistanu moglo biti shvaćeno kao zadiranje u njegova prava iz člana 1 Protokola br. 1 Konvencije.

212. Tvrdila je da je odbijanje davanja pristupa Gulistanu svakom civilu, koje god nacionalnosti bio, bilo opravdano zbog bezbednosne situacije u tom području. Svako zadiranje u prava podnosioca predstavke je zakonito i u opštem interesu. Država je s tim u vezi napomenula da su oružane snage Azerbejdžana, čiji je status uređen Zakonom o oružanim snagama Republike Azerbejdžana iz 1993, zadužene za odbranu granica Azerbejdžana i bezbednost njegovih stanovnika. Pristup Gulistanu, koji se nalazi u području vojnih dejstava, zabranjen je Nalogom ministra odbrane, koji ne može da obelodani jer je strogo poverljiv. Član 7, stav 2. tačka 11 Zakona o odbrani Republike Azerbejdžana predstavlja pravni osnov kojim se ministar odbrane ovlašćuje da izdaje takve naloge. Tokom izvršenja svoje misije opisane gore u tekstu, oružane snage Azerbejdžana moraju da postupaju u skladu sa Konvencijom i međunarodnim humanitarnim pravom. Stoga su dužne da na najmanju moguću meru svedu mogućnost nanošenja štete civilima tako što će ih sprečavati da ulaze u opasna područja. Zapravo, dozvoljavanje civilima da uđu u selo moglo bi se smatrati kršenjem obaveze Azerbejdžana da štiti pravo na život iz člana 2 Konvencije. Gulistan očigledno predstavlja opasno područje, s obzirom na prisustvo nagaznih mina i rizik od neprijateljskih dejstava.

213. Država se pored toga pozvala na (navedeni) predmet *Doan i ostali*, napomenuvši da se Sud u ovoj vrsti predmeta usredsređivao na pitanja srazmernosti zadiranja u ljudska prava. Tvrdila je da se ovaj predmet razlikuje od predmeta *Doan i ostali*, u kojem je Sud utvrdio kršenje člana 1 Protokola br. 1 i člana 8 Konvencije. Istakla je da podnosilac predstavke u ovom predmetu u suštini nije interno raseljeno lice. On živi u Jermeniji, te potpada pod njenu nadležnost. Tužena Država je uložila značajne napore kako bi zadovoljila potrebe stotina hiljada interno raseljenih lica, pružajući im, naročito, stan i niz socijalnih usluga. Međutim, s obzirom na to da podnosilac predstavke živi u Jermeniji, ona nije u položaju da mu pruži bilo kakvu praktičnu pomoć.

(c) Jermenska Država, intervenijent

214. Država intervenijent se složila sa argumentima koje je izneo podnosilac predstavke.

2. Ocena Suda

215. Sud smatra da bi bilo od koristi da da nekoliko uvodnih napomena. Kao što je rečeno u odluci o prihvatljivosti ovog predmeta (vidi navedenu

odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 89-91) i gore u tekstu, prihvatanje nadležnosti Suda *ratione temporis* zasnovano je na zaključku da podnosilac predstavke i dalje ima valjana imovinska prava u pogledu kuće i zemljišta u Gulistanu (vidi stav 205 gore u tekstu). Za razliku od toga, raseljenje podnosioca predstavke iz Gulistana juna 1992. se nalazi izvan nadležnosti Suda *ratione temporis* (vidi navedenu odluku u predmetu *Sargsjan*, st. 91). Prema tome, u ovom predmetu se mora razmotriti da li je tužena Država prekršila prava podnosioca predstavke u situaciji koja je usledila, a koja predstavlja neposredan rezultat nerešenog sukoba u Nagorno-Karabahu između Jermenije i Azerbejdžana.

216. Sud s tim u vezi primećuje da je podnosilac predstavke jedan od stotina hiljada Jermena koji su pobegli iz Azerbejdžana tokom sukoba i ostavili svoju imovinu i domove. Trenutno se pred Sudom nalazi više od jedne hiljade pojedinačnih predstavki koje su podnela lica raseljena tokom tog sukoba, pri čemu je nešto više od pola njih podneto protiv Jermenije, a ostatak protiv Azerbejdžana. Mada pokrenuta pitanja potpadaju pod nadležnost Suda u skladu sa definicijom u članu 32 Konvencije, dve države uključene u sukob su dužne da nađu političko rešenje za sukob (vidi, *mutatis mutandis*, presudu u predmetu *Kovačić i ostali protiv Slovenije*, predstavke br. 44574/98, 45133/98 i 48316/00, st. 255-256, izrečenu 3. oktobra 2008; st. 85 u navedenoj presudi *Demopoulos i ostali*). Sveobuhvatna rešenja za pitanja poput povratka izbeglica u njihova ranija mesta prebivališta, povraćaj njihove imovine i/ili isplata nadoknade, mogu se ostvariti samo posredstvom mirovnog sporazuma. Istina, Jermenija i Azerbejdžan su pre pristupanja Savetu Evrope preuzeli obaveze da mirnim putem reše sukob u Nagorno-Karabaha (vidi stav 76 gore u tekstu). Iako su u okviru Grupe iz Minska OEBS vođeni pregovori, više od dvadeset godina je prošlo od potpisivanja sporazuma o prekidu vatre maja 1994. i više od dvanaest godina otkad su Azerbejdžan i Jermenija pristupili Konvenciji, 15. odnosno 26. aprila 2002, a političko rešenje i dalje nije na vidiku. Predsednici zemalja koje predsedavaju Grupom iz Minska – Francuske, Ruske Federacije i Sjedinjenih Američkih Država – su i nedavno, juna 2013. godine, izrazili svoje „duboko žaljenje što strane nastavljaju da traže jednostranu prednost u pregovaračkom procesu umesto da pokušavaju da pronađu rešenje zasnovano na obostranim interesima“ (vidi stav 28 gore u tekstu). Sud ne može da ne konstatuje da se još ne poštuje navedena pristupna obaveza.

(a) Važeće pravilo iz člana 1 Protokola br. 1

217. Sud ponavlja da član 1 Protokola br. 1 sadrži tri posebna pravila. Prvo pravilo, formulisano u prvoj rečenici prvog stava, opšteg je karaktera i u njemu se proglašava načelo neometanog uživanja imovine. Drugo pravilo, u drugoj rečenici prvog stava, odnosi se na lišavanje imovine i njime se ono

podvrgava određenim uslovima. Trećim pravilom, formulisanim u drugom stavu, priznaje se da Države ugovornice imaju pravo da, između ostalog, kontrolišu korišćenje imovine u skladu s opštim interesima, tako što će primenjivati zakone koje smatraju potrebnim za ostvarenje tog cilja. Međutim, ova pravila nisu „posebna“ u smislu da su nepovezana. Drugo i treće pravilo se bave konkretnim slučajevima zadiranja u pravo na neometano uživanje imovine, te treba da budu tumačena u svetlu opšteg načela proglašenog u prvom pravilu (vidi, među ostalim odlukama, st. 134 presude Velikog veća u predmetu *Broniovski protiv Poljske* [*Broniowski v. Poland*], predstavka br. 31443/96, ECHR 2004-V).

218. Sud primećuje da strane nisu komentarisale pravilo koje važi u pogledu ovog predmeta. Ponavlja svoj zaključak da podnosiocu predstavke nisu bila oduzeta prava koja je imao u pogledu kuće i zemljišta u Gulistanu. Sledi da se predmet ne odnosi na oduzimanje imovine u smislu druge rečenice stava 1 člana 1 Protokola br. 1. Niti se tvrdi da je situacija na koju se podnosilac predstavke žali rezultat ikakvih mera usmerenih na kontrolu korišćenja imovine. Sud stoga smatra da situacija na koju se podnosilac predstavke žali treba da bude razmotrena u skladu sa prvom rečenicom stava 1 jer se odnosi na ograničenje prava podnosioca predstavke na neometano uživanje njegove imovine (vidi st. 63 navedene presude o meritumu u predmetu *Loizidu*; st. 187 presude Velikog veća u predmetu *Kipar protiv Turske*, predstavka br. 25781/94, ECHR 2001-IV; st. 146 navedene presude u predmetu *Doan i ostali*).

(b) Priroda navedene povrede

219. Suštinski cilj člana 1 Protokola br. 1 je da štiti svako lice od neopravdanog zadiranja države u neometano uživanje njegove imovine. Međutim, shodno članu 1 Konvencije, sve Države ugovornice „jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Delu I ove Konvencije“. Višenje ove opšte dužnosti može obuhvatati pozitivne obaveze svojstvene obezbeđivanju delotvornog ostvarivanja prava zajemčenih Konvencijom. Ove pozitivne obaveze u kontekstu člana 1 Protokola br. 1 mogu od države iziskivati preduzimanje mera nužnih za zaštitu prava na imovinu (vidi st. 143 navedene presude u predmetu *Broniovski*; st. 96 presude u predmetu *Sovtransavto Holding protiv Ukrajine*, predstavka br. 48553/99, ECHR 2002-VII).

220. Međutim, nije moguće precizno definisati granice pozitivnih i negativnih obaveza države shodno članu 1 Protokola br. 1. Važeća načela su uprkos tome slična. Kriterijumi koje treba primeniti se suštinski ne razlikuju, bilo da se neki predmet analizira u pogledu pozitivne dužnosti države bilo u pogledu zadiranja javnih vlasti u ljudska prava koje mora biti opravdano. U oba konteksta se mora imati u vidu ostvarenje pravične ravnoteže između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice u celini. Takođe je istina da ciljevi pomenuti u toj odredbi mogu imati određenog

značaja prilikom procene toga da li je ostvarena ravnoteža između zahteva javnog interesa o kojem je reč i temeljnog prava na imovinu podnosioca predstavke. Država u oba konteksta uživa određeno polje slobodne procene u pogledu određivanja koraka koje treba preduzeti kako bi se obezbedilo poštovanje Konvencije (vidi st. 144 navedene presude u predmetu *Broniovski*).

221. Sud primećuje da se podnosilac predstavke žali na to što je sprečen da pristupi svojoj imovini u Gulistanu i na to što mu tužena Država nije pružila nikakvu nadoknadu za zadiranje u njegova prava. Stoga je podnosilac predstavke svoju pritužbu formulisao tako da insistira na zadiranju u njegova prava. I Država je smatrala da se podnosilac predstavke žali na zadiranje u njegova imovinska prava, u slučaju da Sud odbaci njen argument da ima samo ograničenu odgovornost shodno članu 1 Konvencije.

222. Sud je u nizu uporedivih predmeta razmatrao pritužbe izbeglica ili raseljenih lica zbog toga što nemaju pristup svojoj imovini i ne uživaju u njoj kao zadiranje u njihova prava iz člana 1 Protokola br. 1 (vidi, na primer, st. 63 navedene presude o meritumu u predmetu *Loizidu*; st. 187 navedene presude u predmetu *Kipar protiv Turske*; st. 143 navedene presude u predmetu *Doan i ostali*). Sud iz sledećih razloga smatra da ne bi bilo prikladno da primeni ovaj pristup u ovom predmetu.

223. Ovaj se predmet razlikuje od predmeta o severnom Kipru, u kojima je Sud utvrdio odgovornost turske Države zbog njenog odbijanja da kiparskim Grcima omogući pristup svojoj imovini u „TRSK“, koja se nalazila pod delotvornom kontrolom turske Države usled okupacije i uspostavljanja potčinjene lokalne uprave. Zadiranje u imovinska prava vlasnika, kiparskih Grka, blisko se povezivalo sa činjenicom okupacije i uspostavljanja „TRSK“ (vidi st. 52-56 i 63 navedene presude u predmetu *Loizidu*; st. 75-80 i st. 187 navedene presude u predmetu *Kipar protiv Turske*). Za razliku od toga, u ovom predmetu se radi o činjenju ili nečinjenju tužene Države unutar sopstvene međunarodno priznate teritorije.

224. Ovo je prvi predmet u kojem Sud mora da odlučuje o meritumu pritužbe protiv države koja je izgubila kontrolu nad delom svoje teritorije usled rata i okupacije, ali za koju se tvrdi da je odgovorna što odbija da dozvoli raseljenom licu pristup njegovoj imovini na području koje je ostalo pod njenom kontrolom. Sa ovim predmetom se mogu uporediti jedino brojne predstavke koje su protiv Republike Kipra podneli kiparski Turci, koji su se takođe žalili na nemogućnost pristupa imovini i domovima u područjima koja su ostala pod kontrolom kiparske Države. Međutim, te predstavke još nisu došle do faze razmatranja merituma, bilo zato što je postignuto poravnanje (*Sofi protiv Kipra* (odluka.), predstavka br. 18163/04, od 14. januara 2010) ili zato što su odbačene jer nisu iscrpljeni pravni lekovi koji u pogledu napuštene imovine postoje u Republici Kipru (vidi, naročito, st. 152-153 navedene odluke u predmetu *Niazi Kazali i Hakan Kazali*).

225. U (navedenom) predmetu *Doan i ostali*, ljude koji su iseljeni iz svog sela u regionu na jugozapadu Turske u kojem je vladalo vanredno stanje, a u kontekstu nasilnih konfrontacija između bezbednosnih snaga i članova PKK (Radničke partije Kurdistan), vlasti su sprečavale da se vrate nekih devet godina, pozivajući se na terorističke incidente u selu i oko njega (*ibid*, st. 142-143). Vredi napomenuti da je Sud, iako je analizirao pritužbu seljana zbog odbijanja vlasti da im omoguće pristup njihovoj imovini u smislu zadiranja u njihova prava, na kraju ostavio otvorenim pitanja zakonitosti zadiranja u njihovo pravo na neometano uživanje imovine i da li je ono težilo ostvarenju legitimnog cilja, i tokom svog razmatranja se usredsredio na pitanje srazmernosti (*ibid*, st. 147-149).

226. Imajući u vidu okolnosti ovog predmeta, Sud smatra da je prikladno da razmotri pritužbu podnosioca predstavke kako bi utvrdio da li je tužena Država poštovala svoje pozitivne obaveze iz člana 1 Protokola br. 1. Stoga će se u razmatranju usredsrediti na pitanje ostvarenja pravične ravnoteže između zahteva javnog interesa i temeljnog prava na imovinu podnosioca predstavke.

(c) Da li je ostvarena pravična ravnoteža između zahteva javnog interesa i prava podnosioca predstavke na neometano uživanje svoje imovine

227. Primenjujući načela koja je razvio u svojoj praksi na konkretne okolnosti ovog predmeta, Sud smatra da i zadiranje u neometano uživanje imovine podnosioca predstavke i uzdržavanje od postupanja moraju da ostvare pravičnu ravnotežu između bezbednosnih faktora na koje se Država pozvala i zahteva za zaštitu temeljnih prava podnosioca predstavke. Sud ponavlja da se briga za ostvarenje ove ravnoteže odslikava u strukturi člana 1 Protokola br. 1 u celini. Naročito mora postojati razuman odnos srazmernosti između primenjenih sredstava i cilja čijem se ostvarenju teži posredstvom svih mera koje Država primenjuje, uključujući mere kojima se neko lice lišava svoje imovine. Sud stoga u svakom predmetu koji se odnosi na navodnu povredu tog člana mora da utvrdi da li je lice o kom je reč moralo da snosi nesrazmeran i prekomeran teret zbog činjenja ili nečinjenja države (vidi st. 150 navedene presude u predmetu *Broniovski*, i presude koje su u njemu citirane). U oceni postupanja u skladu sa članom Protokola br. 1, Sud mora sveobuhvatno razmotriti različite interese o kojima je reč, imajući na umu ulogu Konvencije da štiti prava koja su „praktična i delotvorna“. On mora da uđe u suštinu i istraži realnost situacije koja je predmet pritužbe (*ibid*, st. 151).

228. Sud smatra da pritužba podnosioca predstavke otvara dva pitanja: prvo, da li je tužena Država u obavezi da mu dozvoli pristup njegovoj kući i zemljištu u Gulistanu; i drugo, da li je dužna da preduzme ijednu drugu meru kako bi zaštitila imovinsko pravo podnosioca predstavke i/ili mu nadoknadi gubitak njenog korišćenja.

229. Kada je reč o pitanju pristupa imovini podnosioca predstavke u Gulistanu, Sud konstatuje da putovanje lica u situaciji podnosioca predstavke u Azerbejdžan, a kamoli njihov pristup svojoj imovini, može biti veoma teško, ako ne i nemoguće, zbog opšte situacije nerešenog sukoba između Jermenije i Azerbejdžana. Međutim, strane su se u svojim argumentima usredsredile na konkretnu situaciju u Gulistanu. Sud će se u svom razmatranju takođe usredsrediti na to pitanje.

230. Država je konkretno tvrdila da je odbijanje vlasti da dozvole bilo kom civilu pristup Gulistanu opravdano bezbednosnom situacijom u selu i oko njega. Premda je ukratko pomenula svoje obaveze po međunarodnom humanitarnom pravu, Država se uglavnom pozivala na interese odbrane i nacionalne bezbednosti i na svoju obavezu iz člana 2 Konvencije da štiti život od opasnosti koje sa sobom nose nagazne mine ili vojna dejstva.

231. Država nije podnela nijedan podroban dokument u pogledu svoje tvrdnje da je njeno odbijanje da civilima dozvoli pristup Gulistanu zasnovano na međunarodnom humanitarnom pravu. Sud napominje da međunarodno humanitarno pravo sadrži pravila o prinudnom raseljenju na okupiranoj teritoriji, ali da se ne bavi eksplicitno pitanjem pristupa raseljenih lica njihovim domovima ili drugoj imovini. Članom 49 IV Ženevske konvencije (vidi stav 95 gore u tekstu) zabranjuju se prinudna pojedinačna i masovna preseljenja ili progonstva unutar ili sa okupirane teritorije, a evakuacija datog područja je dozvoljena samo ako to zahtevaju bezbednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi; raseljena lica u tom slučaju imaju pravo da se vrate čim prestanu neprijateljstva u tom području. Međutim, ova se pravila ne mogu primeniti u ovom kontekstu jer ona važe samo na okupiranoj teritoriji, dok se Gulistan nalazi na sopstvenoj, međunarodno priznatoj teritoriji Države.

232. U ovom je predmetu pak važno pravo raseljenih lica da se dobrovoljno vrate u bezbednost svojih domova ili mesta prebivališta čim prestanu razlozi zbog kojih su raseljeni, što se smatra pravilom običajnog međunarodnog humanitarnog prava koje važi za celu teritoriju, bila ona „okupirana“ ili „sopstvena“ (pravilo 132 Studije MKCK o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu – vidi stav 95 gore u tekstu). Može se, međutim, raspravljati o tome da li su razlozi zbog kojih je podnosilac predstavke raseljen prestali da postoje. Jednom rečju, Sud konstatuje da se čini da međunarodno humanitarno pravo ne pruža definitivan odgovor na pitanje da li je opravdano što Država odbija da dozvoli podnosiocu predstavke pristup Gulistanu.

233. Sud je na osnovu dokaza na raspolaganju utvrdio da se Gulistan nalazi u području vojnih dejstava. U najmanju ruku je minirano područje oko njega a sporazum o prekidu vatre se često krši. Nije bilo tvrdnji, a ne postoje ni naznake da se ova situacija na bilo koji značajan način promenila u periodu od stupanja Konvencije na snagu do danas. U svakom slučaju, nema znakova da se situacija poboljšala. Dokazi pred Sudom, naprotiv,

ukazuju na povećana vojna dejstva i kršenje prekida vatre u tom području. Sud prihvata da je iz bezbednosnih razloga opravdano odbijanje vlasti da civilima, uključujući podnosioca predstavke, dozvole pristup Gulistanu, naročito ograničavanje pristupa nekom miniranom području i zaštita civila od opasnosti koje postoje u takvom području (vidi, *mutatis mutandis*, st. 58-67 presude u predmetu *Oruk protiv Turske*, predstavka br. 33647/04, izrečene 4. februara 2014. u vezi sa obavezom države iz člana 2 Konvencije da preduzima odgovarajuće mere kako bi zaštitila civile koji žive nedaleko od zone vojne paljbe od opasnosti od neeksplozivne municije). Trenutno bi bilo nerealno od azerbejdžanske Države očekivati da podnosiocu predstavke obezbedi pristup njegovoj imovini u Gulistanu ili povraćaj državine na njegovoj imovini bez obzira na činjenicu da li se ona nalazi u vojno osetljivoj zoni (vidi, *mutatis mutandis*, st. 112 navedene odluke u predmetu *Demopulos i ostali*).

234. Sud, međutim, smatra da je država dužna da preduzima alternativne mere kako bi obezbedila imovinska prava dok god nije moguć pristup imovini. Sud se u tom pogledu poziva na predmet *Doan i ostali* koji se odnosio na interno raseljenje žitelja sela a u kojem je detaljno razmotrio mere koje je turska Država preduzela bilo u cilju omogućavanja povratka u sela, bilo u cilju obezbeđivanja alternativnog smeštaja i ostalih oblika pomoći IRL (st. 153-156 navedene presude). Sud želi da podvuče da obaveza preduzimanja alternativnih mera ne zavisi od toga može li se država smatrati odgovornom za samo raseljenje. Sud je u presudi u predmetu *Doan i ostali* konstatovao da nije u stanju da utvrdi tačan uzrok raseljenja podnosilaca predstavke i da stoga mora da svoje razmatranje ograniči na ispitivanje njihovih pritužbi u vezi sa uskraćivanjem pristupa njihovoj imovini (*ibid*, st. 143). Koje mere treba preduzeti zavisi od okolnosti predmeta.

235. Sud će ispitati da li je Država preduzela mere za zaštitu imovinskih prava podnosioca predstavke. Država je posebno tvrdila da učestvuje u mirovnim pregovorima. Štaviše, istakla je da mora da zadovoljava potrebe ogromnog broja IRL. S obzirom na to da se podnosilac predstavke više ne nalazi u Azerbejdžanu, ona mu ne može pružiti bilo kakvu pomoć. Podnosilac predstavke je pak tvrdio da Država nije preduzela nikakve mere koje je trebalo da je postupala u skladu sa međunarodnim standardima vezanim za povraćaj stanova i imovine interno raseljenim licima i izbeglicama, a da bi zaštitila ili mu vratila njegova imovinska prava.

236. U pogledu tvrdnje Države da učestvuje u mirovnim pregovorima, Sud konstatuje da je pravo svih interno raseljenih lica i izbeglica da se vrate u svoja ranija mesta prebivališta jedan od elemenata Osnovnih načela iz 2007. godine, koja su formulisana u Madridu u okviru Grupe iz Minska OEBS (vidi stav 26 gore u tekstu) i koja čine osnov mirovnih pregovora. Stoga se postavlja pitanje da li je dovoljno da Država učestvuje u tim pregovorima kako bi izvršila svoju dužnost ostvarenja pravične ravnoteže

između suprotstavljenih javnih i pojedinačnih interesa. Mada Sud može samo da naglasi značaj tih pregovora, već je konstatovao da oni traju već više od dvadeset godina, od prekida vatre maja 1994. godine i više od dvanaest godina od stupanja Konvencije na snagu u pogledu Azerbejdžana, i da do sada nisu dali nikakve opipljive rezultate.

237. Sud smatra da sama činjenica da mirovni pregovori traju Državu ne oslobađa odgovornosti da preduzima druge mere, naročito kada pregovori traju toliko dugo (vidi, *mutatis mutandis*, st. 64 navedene presude u predmetu *Loizidu*; st. 188 navedene presude u predmetu *Kipar protiv Turske*). Sud se s tim u vezi poziva na Rezoluciju Parlamentarne skupštine Saveta Evrope br. 1708 (2010) o „Rešavanju imovinskih pitanja izbeglica i raseljenih lica“ u kojoj se, uz pozivanje na relevantne međunarodne standarde, države članice pozivaju da „jemče blagovremeno i delotvorno obeštećenje za gubitak pristupa stanu i prava na stan, zemljište i imovinu koje su izbeglice i IRL napustili bez obzira na pregovore o rešenju oružanih sukoba ili statusa određene teritorije koji su u toku“ (vidi stav 98 gore u tekstu).

238. Smernice o merama koje tužena Država može i treba da preduzme kako bi zaštitila imovinska prava podnosioca predstavke mogu se izvesti iz relevantnih međunarodnih standarda, naročito Pinjerovih načela UN (vidi stav 96 gore u tekstu) i navedene Rezolucije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope. Čini se da bi u ovoj fazi i dok se ne sklopi sveobuhvatni mirovni sporazum bilo posebno važno da se uspostavi mehanizam za rešavanje zahteva za povraćaj imovine, koji bi bio pristupačan i podrazumevao pravila postupka koja podrazumevaju fleksibilne standarde dokazivanja, a kojima bi podnosiocu predstavke i ostalima u situaciji poput njegove bio omogućen povraćaj imovinskih prava i isplata nadoknade za gubitak njihovog uživanja prava.

239. Sud je u potpunosti svestan toga da tužena Država mora da pruža pomoć stotinama hiljada interno raseljenih lica, konkretno, Azerbejdžancima koji su bili prinuđeni da pobjegnu iz Jermenije, Nagorno-Karabaha i sedam okupiranih okruga. Zapravo, Država je istakla da ulaže značajne napore kako bi interno raseljenim licima obezbedila stan i ostale vidove podrške. Jedina mera koju je Država navela a od koje bi jermenske izbeglice možda mogle da imaju koristi je Nalog iz 1991. kojim se ozakonjuje razmena imovine između fizičkih lica. Čak i pod pretpostavkom da bi takve razmene imovine bile prihvatljive po Konvenciji, Sud primećuje da podnosilac predstavke nije učestvovao u takvoj razmeni.

240. Sud smatra da, premda potreba staranja o velikoj zajednici interno raseljenih lica predstavlja značajan faktor koji treba uzeti u obzir, zaštita ove grupe ne oslobađa Državu u potpunosti njenih obaveza prema jednoj drugoj grupi, konkretno Jermenima, poput podnosioca predstavke, koji su tokom sukoba morali da pobjegnu. Sud se s tim u vezi poziva na načelo zabrane

diskriminacije propisano članom 3 navedenih Pinjerovih načela. Konačno, Sud primećuje da ova situacija traje jedan veoma dug period.

241. U zaključku, Sud smatra da je, time što mu je onemogućeno da pristupi svojoj imovini u Gulistanu, dok Država ne preuzima nikakve alternativne mere kako bi mu vratila imovinska prava ili mu pružila nadoknadu za to što ne uživa u imovini, na podnosioca predstavke kontinuirano stavljen prekomeran teret.

242. Prema tome, kontinuirano se krše prava podnosioca predstavke iz člana 1 Protokola br. 1.

V. NAVODNA POVREDA ČLANA 8 KONVENCIJE

243. Podnosilac predstavke se žalio da uskraćivanje njegovog prava da se vrati u selo Gulistan i ima pristup svom domu i grobovima svojih srodnika predstavlja kontinuiranu povredu člana 8 Konvencije, po kojem:

„1. Svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javne vlasti neće se mešati u vršenje ovog prava sem ako to nije u skladu sa zakonom i neophodno u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, javne bezbednosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnosilac predstavke

244. Podnosilac predstavke je tvrdio da je rođen i odrastao u Gulistanu i da je tamo u svojoj kući živeo sa svojom porodicom od početka šezdesetih godina 20. veka do juna 1992. Pozvao se na dokaze koje je podneo kako bi potkrepio svoju pritužbu o kršenju člana 1 Protokola br. 1. Pored toga se pozvao na kopiju njegovog ranijeg sovjetskog pasoša, u kojem je potvrđeno da je rođen u Gulistanu 1929, kao i na svoj izvod iz matične knjige venčanih, u kojem je navedeno da se oženio 1955. u Gulistanu, pri čemu je podvukao da je obe isprave podneo u isto vreme kad i predstavku. Pored toga je izjavio da više nije u mogućnosti da podnese primerak celog svog ranijeg sovjetskog pasoša (uključujući stranicu sa otiskom registracionog pečata koji je dokazivao da je živeo u Gulistanu) jer je taj pasoš uništen 2002. kada je dobio jermenski pasoš.

245. Podnosilac predstavke je tvrdio da primenjivost člana 8 zavisi od postojanja „dovoljnih i kontinuiranih veza sa određenim mestom“ ili „konkretnih i trajnih veza sa imovinom o kojoj je reč“, kriterijuma koje on zadovoljava u pogledu svog doma u Gulistanu. Kao što sledi iz prakse Suda vezane za severni Kipar, ove veze nisu prekinute usled njegovog dugačkog

nedobrovoljnog odsustva. Dodao je da je ova ocena, a time i primenljivost člana 8, nezavisna od pitanja vlasništva nad „domom“ o kojem je reč. Kada je reč o grobovima njegovih srodnika, tvrdio je da je uskraćivanjem njegovog pristupa njima prekršeno njegovo pravo na poštovanje „privatnog i porodičnog života“ zajemčeno članom 8. Tvrđio je da, pored činjenice da nije u mogućnosti da obiđe grobove svojih srodnika, on naročito pati zbog njihove neizvesne sudbine.

246. Jednom rečju, podnosilac predstavke je tvrdio da odbijanje dozvole da pristupi svom domu ili dodele nadoknade i uskraćivanje pristupa grobovima njegovih srodnika i posledična neizvesnost o njihovoj sudbini predstavljaju kontinuirane povrede člana 8 Konvencije.

2. Tužena Država

247. Tužena Država je tvrdila da podnosilac predstavke nije podneo dovoljno dokaza da je zaista živeo u Gulistanu ili da je u njemu imao dom. Objasnila je da je po sistemu registracije prebivališta (sistemu „propiske“), po kojem je svako morao da bude registrovan u svom prebivalištu, registracija bila evidentirana u internom pasošu građana otiskom registracionog pečata i u arhivi lokalnih organa. U ovom predmetu je relevantna arhiva bila uništena tokom neprijateljstava, a na primerku onih stranica ranijeg sovjetskog pasoša podnosioca predstavke koje je priložio nije se nalazio otisak registracionog pečata.

248. Kada je reč o primenjivosti člana 8, Država je prihvatila da pristup domu ili grobovima srodnika potpada pod pojmove „doma“ i „privatnog života“ a time i pod dejstvo člana 8. Međutim, pozvala se na odluku u (navedenom) predmetu *Demopulos i ostali* (st. 136) i tvrdila da član 8 ne važi ako više ne postoji „trajna veza“ sa imovinom o kojoj je reč. Država se pridržavala stava da, čak i pod pretpostavkom da je podnosilac predstavke živeo u Gulistanu i imao kuću u njemu, ta je kuća uništena tokom neprijateljstava 1992. Prema tome, podnosilac predstavke ne može više da tvrdi da postoji takva trajna veza sa „domom“ u Gulistanu.

249. U pogledu pritužbe podnosioca predstavke vezane za grobove njegovih srodnika, Država je prvo tvrdila da se žalio na navodno uništenje jermenskih grobova u Azerbejdžanu ali da nije podneo dovoljno dokaza koji dokazuju da je u Gulistanu bilo grobova njegovih srodnika i da su ti grobovi uništeni. Prema tome, ne može da tvrdi da je žrtva navodne povrede člana 8 Konvencije. Ako su takvi grobovi zaista postojali, najverovatnije su uništeni tokom neprijateljstava, tj. pre stupanja Konvencije na snagu, te je ovaj deo pritužbe nespojiv *ratione temporis*.

250. Država je tvrdila da ne može biti pozvana na odgovornost za bilo kakvo navodno zadiranje u prava podnosioca predstavke čak i ako Sud ipak zaključi da je član 8 primenjiv, smatrajući da je on imao dom i grobove svojih srodnika u Gulistanu. S obzirom na bezbednosnu situaciju u tom

području, jednostavno nije bila u položaju da ni podnosiocu predstavke ni ijednom drugom civilu dozvoli pristup Gulistanu.

3. *Jermenska Država, intervenijent*

251. Država intervenijent se složila sa argumentima koje je podneo podnosilac predstavke. Istakla je da nije sporno da podnosilac predstavke nema pristup svom domu u Gulistanu i grobovima svojih srodnika. Imajući u vidu masovno uništenje jermenskih grobalja (na primer, uništenje drevnog jermenskog groblja u Džulfi u azerbejdžanskom regionu Nahičevanju), koje je osudila međunarodna zajednica, podnosilac predstavke je živeo u stanju neizvesnosti i zebnje zbog grobova svojih srodnika.

B. Ocena Suda

1. *Da li je primenjiv član 8 Konvencije*

252. Sud primećuje da pritužba podnosioca predstavke obuhvata dva aspekta: nemogućnost pristupa svom domu u Gulistanu i nemogućnost pristupa grobovima svojih srodnika. Država je osporavala status žrtve podnosioca predstavke u pogledu dela njegove pritužbe koji se odnosio na grobove njegovih srodnika. Sud je u svojoj odluci o prihvatljivosti odlučio da prigovor Države vezan za status žrtve podnosioca predstavke razmatra istovremeno kad i meritum (vidi st. 99 navedene odluke u predmetu *Sargsjan*).

253. Sud ponavlja da je u svojoj praksi utvrdio da „dom“ predstavlja samostalni pojam koji ne zavisi od klasifikacije po domaćem pravu. Da li određeno prebivalište predstavlja „dom“ koji je zaštićen članom 8, st. 1, zavisi od faktičkih okolnosti, konkretno od postojanja dovoljnih i kontinuiranih veza sa određenim mestom (vidi, na primer st. 36 u navedenoj presudi u predmetu *Prokopovič*; st. 46 presude u predmetu *Gilou protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [*Gillow v. the United Kingdom*], izrečene 24. novembra 1986, Serija A br. 109).

254. Sud je u uporedivim predmetima smatrao da dugo nedobrovoljno odsustvo ne može da prekine vezu raseljenog lica sa njegovim domom (vidi st. 173-175 navedene presude u predmetu *Kipar protiv Turske*; st. 159-160 navedene presude u predmetu *Doan i ostali*). Međutim, u praksi Suda se pre svega zahteva ranije postojanje dovoljno jake veze. Na primer, Sud u (navedenoj) presudi u predmetu *Loizidu* (st. 66) nije prihvatio da imovina na kojoj je podnosilac predstavke planirao da izgradi kuću za stanovanje predstavlja „dom“ u smislu člana 8 Konvencije. Sud u (navedenoj) odluci u predmetu *Demopulos i ostali* (st. 136-137) nije prihvatio da se tadašnji porodični dom porodice kiparskih Grka takođe može smatrati „domom“ jedne podnositeljke predstavke, kćeri, koja je bila veoma mlada kada je porodica bila prinuđena da ga napusti.

255. Pored toga, Sud ponavlja da je pojam „privatnog života“ širok izraz koji se ne može u potpunosti definisati. On, između ostalog, obuhvata pravo na uspostavljanje i razvoj odnosa sa drugim ljudskim bićima i spoljnim svetom (vidi, na primer, st. 61 presude u predmetu *Priti protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [*Pretty v. the United Kingdom*], predstavka br. st. 61, ECHR 2002-III). Mada je rečeno da se ostvarivanje prava iz člana 8, uključujući pravo na privatni i porodični život, prvenstveno tiče odnosa između živih ljudskih bića, ne isključuje se mogućnost da bi se ovi pojmovi mogli odnositi i na određene situacije nakon smrti (vidi, naročito, odluku u predmetu *Džons protiv Ujedinjenog Kraljevstva* [*Jones v. the United Kingdom*], predstavka br. 42639/04, usvojenu 13. septembra 2005, koji se odnosio na odbijanje vlasti da podnosiocu predstavke dozvole da postavi nadgrobni spomenik sa fotografijom na grob svoje ćerke, i st. 24 presude u predmetu *Eli Poluhas Dodsbo protiv Švedske* [*Elli Poluhas Dödsbo v. Sweden*], predstavka br. 61564/00, st. 24, ECHR 2006-I, koji se odnosio na odbijanje vlasti da podnositeljki predstavke dozvole da prenese urnu sa pepelom svog pokojnog supruga sa jednog groblja na drugo, i st. 52 presude u predmetu *Adri-Vione protiv Švajcarske* [*Hadri-Vionnet v. Switzerland*], predstavka br. 55525/00, izrečene 14. februara 2008, koji se odnosio na pokop mrtvorodenog deteta podnositeljke predstavke od strane vlasti koje joj nisu dale mogućnost da mu prisustvuje). Sud je nedavno u jednom predmetu utvrdio da je odbijanje vlasti da podnosiocima predstavke vrati tela njihovih srodnika i njihov nalog da ona budu sahranjena na nepoznatom mestu, usled čega su podnosioci predstavke bili lišeni mogućnosti da znaju gde se njihovi grobovi nalaze i da ih kasnije obilaze predstavljalo zadiranje u njihov privatni i porodični život (vidi st. 122-123 presude u predmetu *Sabančijeva i ostali protiv Rusije* [*Sabančiyeva and Others v. Russia*], predstavka br. 38450/05, ECHR 2013 (izvodi)).

256. Podnosilac predstavke u ovom predmetu je priložio dokaze, konkretno, primerak svog ranijeg sovjetskog pasoša i izvod iz matične knjige venčanih, koji pokazuju da je 1929. rođen u Gulistanu i da se u njemu oženio 1955. Štaviše, Sud je konstatovao da je utvrđeno da je podnosilac predstavke posedovao kuću u Gulistanu, koja i danas postoji, iako je veoma oštećena (vidi stav 197 gore u tekstu). Njegovu tvrdnju da je sa svojom porodicom živeo u kući koju je početkom šezdesetih godina 20. veka izgradio sve dok nije pobjegao juna 1992. potkrepljuje niz izjava svedoka. Na kraju, mape Gulistana, koje su priložile strane u postupku i Država intervenijent, ukazuju na postojanje groblja u selu. S obzirom na to da je podnosilac predstavke rodnom iz Gulistana i da su u njemu živeli mnogi njegovi srodnici, takođe je verovatno da su se na seoskom groblju nalazili i grobovi njegovih pokojnih srodnika.

257. Sud stoga prihvata da je podnosilac predstavke imao „dom“ u Gulistanu, koji je nedobrovoljno napustio juna 1992. Suština njegove pritužbe upravo leži u njegovoj nemogućnosti da se od tada vrati. U ovim se

okolnostima ne može smatrati da je njegovim dugim odsustvom prekinuta kontinuirana veza sa njegovim domom. Pored toga, Sud konstatuje da je utvrđeno da je podnosilac predstavke u Gulistanu živeo veći deo života i da je stoga morao da razvije većinu svojih društvenih veza u njemu. Prema tome, njegova nemogućnost da se vrati u selo utiče i na njegov „privatni život“. Konačno, Sud smatra da u okolnostima ovog predmeta kulturološka i verska privrženost podnosioca predstavke grobovima svojih pokojnih srodnika u Gulistanu takođe može potpasti pod pojam „privatnog i porodičnog života“. Jednom rečju, nemogućnost podnosioca predstavke da se vrati u svoje ranije mesto prebivališta utiče na njegov „privatni i porodični život“ i „dom“.

258. U zaključku, Sud odbacuje prigovor Države u vezi sa statusom žrtve podnosioca predstavke u pogledu grobova njegovih srodnika i smatra da činjenice predmeta potpadaju pod pojmove „privatnog i porodičnog života“ i „doma“. Stoga je član 8 primenljiv.

2. Da li je kontinuirano povređen član 8 Konvencije

259. Sud se poziva na navedene faktore koji su doveli do zaključka o kontinuiranom kršenju člana 1 Protokola br. 1. Zaključio je da je nedozvoljavanje pristupa Gulistanu podnosiocu predstavke i bilo kom drugom civilu usled situacije u tom selu bilo u interesu zaštite civila od postojećih opasnosti u tom području. Međutim, time što mu je onemogućeno da pristupi svojoj imovini u Gulistanu, dok Država ne preuzima nikakve alternativne mere kako bi mu vratila imovinska prava ili mu pružila nadoknadu za to što ne uživa u imovini, na podnosioca predstavke je kontinuirano stavljen prekomeran teret.

260. Isti faktori važe i u pogledu pritužbe podnosioca predstavke o povredi člana 8 Konvencije. Na podnosioca predstavke je, usled nemogućnosti da pristupi svom domu i grobovima svojih srodnika u Gulistanu, pri čemu Država ne preuzima nikakve mere kako bi mu vratila prava ili mu pružila nadoknadu za to što ne može da ih uživa, kontinuirano stavljen preteran teret.

261. Sud shodno tome zaključuje da postoji kontinuirana povreda prava podnosioca predstavke iz člana 8 Konvencije.

VI. NAVODNA POVREDA ČLANA 13 KONVENCIJE

262. Podnosilac predstavke je tvrdio da na raspolaganju nije imao nijedan delotvorni pravni lek za sve njegove pritužbe. Pozvao se na član 13, po kojem:

„Svako kome su povređena prava i slobode predviđeni u ovoj Konvenciji ima pravo na delotvoran pravni lek pred nacionalnim vlastima, bez obzira jesu li povredu izvršila lica koja su postupala u službenom svojstvu.“

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnosilac predstavke

263. Podnosilac predstavke se prvo pozvao na argumente podnete u vezi sa iscrpljivanjem domaćih pravnih lekova. Drugo, izneo je detaljnije argumente o korisnim zaključcima u vezi sa zahtevima za delotvornim lekovima koji se u uporedivom kontekstu mogu izvući iz prakse Suda vezane za imovinu kiparskih Grka u severnom Kipru.

264. Sud je u odluci u predmetu *Ksenides-Arestis protiv Turske* ([*Xenides-Arestis v. Turkey*], predstavka br. 46347/99, usvojenoj 14. marta 2005), utvrdio da pravni lekovi koji postoje za gubitak pristupa imovini i domu i njihovom uživanju u „TRSK“ nisu delotvorni iz više razloga. Sud je u kasnijoj odluci u (navedenom) predmetu *Demopulos i ostali* (st. 104-129) ispitao delotvornost pravnih lekova koji su u međuvremenu izmenjeni i dopunjeni. Nakon detaljnog ispitivanja, Sud se uverio da postupak pred Komisijom za nepokretnu imovinu predstavlja delotvorni pravni lek. Konkretno, konstatovao je da ta komisija, koja je obuhvatala dva nezavisna međunarodna člana, funkcioniše već četiri godine; da je razmotrila osamdeset i pet zahteva i da preostaje da razmotri još nekih tri stotine zahteva; da nema dokaza koji ukazuju na to da postupak traje nerazumno dugo; da je komisija isplatila značajne iznose novca na ime nadoknade; da se mogu podnositi zahtevi i za nematerijalnu štetu, uključujući aspekte bilo kakvog gubitka prava na uživanje u domu; da je u nekoliko predmeta došlo do razmene imovine; i da postoji pravo žalbe sudu. Odluka u predmetu *Demopulos* ukazuje na to da Sud zahteva značajne dokaze o delotvornosti navodnog leka u praksi.

265. Ostali primeri pravnih lekova za koje je Sud utvrdio da su delotvorni u donekle uporedivim situacijama su se odnosili na prinudno iseljenje žitelja sela na jugoistoku Turske (vidi odluku u predmetu *Içyer protiv Turske* [*Içyer v. Turkey*], predstavka br. 18888/02, ECHR 2006-I).

266. Za razliku od njih, pravni lekovi za koje Država tvrdi da su delotvorni ne zadovoljavaju ni jedan od tih uslova.

2. Tužena Država

267. Tužena Država se u suštini pozvala na svoje podneske u vezi sa iscrpljivanjem domaćih lekova. Tvrdila je, konkretno, da je azerbejdžanskim pravom zaštićeno kako vlasništvo tako i državina na imovini i da su propisani odgovarajući postupci, koji su dostupni građanima i strancima i omogućavaju im da podnesu tužbu pred sudom u vezi sa svakim gubitkom ili štetom koju pretrpe na teritoriji Azerbejdžana.

3. *Jermenska Država, intervenijent*

268. Jermenska Država je podržala argumente koje je podneo podnosilac predstavke. Ostala je pri stanovištu da u Azerbejdžanu postoji upravna praksa usmerena na sprečavanje prinudno proteranih Jermena i, opšte uzev, svih ljudi jermenskog porekla, da se vrate ili čak i posete Azerbejdžan.

B. Ocena Suda

269. Sud je već utvrdio kontinuirane povrede člana 1 Protokola br. 1 i člana 8 Konvencije. Stoga su pritužbe podnosioca predstavke u smislu člana 13 „dokazive“ (vidi, na primer, st. 163 navedene odluke u predmetu *Doan i ostali*).

270. Pritužba podnosioca predstavke o povredi ovog člana u velikoj meri odražava iste ili slične elemente koje je Sud već razmatrao u kontekstu prigovora o iscrpljivanju domaćih lekova. Podnosilac predstavke je, pored toga, tvrdio da se u praksi Suda ukazuje na konkretne uslove koje, da bi se smatrali delotvornim, moraju da ispunjavaju pravni lekovi osmišljeni za povrede prava izbeglica i raseljenih lica na imovinu i dom.

271. Sud ponavlja svoj zaključak da tužena Država nije dokazala raspoloživost pravnog leka koji bi mogao podnosiocu predstavke da pruži obeštećenje u vezi sa njegovim pritužbama o kršenju Konvencije i pruži razumne izgleda na uspeh (vidi stav 119 gore u tekstu).

272. Sud zatim napominje da se njegovi zaključci u vezi sa članom 1 Protokola br. 1 i članom 8 gore u tekstu odnose na propust tužene Države da ustanovi mehanizam koji bi podnosiocu predstavke, kao i ostalima u uporedivoj situaciji, omogućio da povрати svoja prava u vezi sa imovinom i domom i dobije nadoknadu za gubitke koje je pretrpeo. Sud stoga u ovom predmetu primećuje blisku vezu između povreda člana 1 Protokola br. 1 i člana 8 Konvencije koje je utvrdio, s jedne strane, i zahteva člana 13, s druge.

273. U zaključku, Sud zaključuje da nije i da i dalje ne postoji nijedan raspoloživi pravni lek za povredu prava podnosioca predstavke iz člana 1 Protokola br. 1 i člana 8 Konvencije.

274. Shodno tome, postoji kontinuirana povreda člana 13 Konvencije.

VII. NAVODNA POVREDA ČLANA 14 KONVENCIJE

275. Konačno, podnosilac predstavke se u pogledu svojih navedenih pritužbi žalio na to da je bio izložen diskriminaciji po osnovu svog nacionalnog porekla i veroispovesti. Pozvao se na član 14 Konvencije, shodno kojem:

„Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik,

veroisповest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.“

A. Podnesci strana u postupku

1. Podnosilac predstavke

276. Po mišljenju podnosioca predstavke, diskriminatorno postupanje prema Jermenima predstavlja temeljni aspekt ovog predmeta. Tvrdio je da je azerbejdžanska vojska prinudila samo etničke Jermene da pobjegnu i napuste svoju imovinu i domove u kontekstu sukoba u Nagorno-Karabahu. Oni i dalje nisu u mogućnosti da se vrate ili primene ijedan delotvorni pravni lek. Dok interno raseljeni Azerbejdžanci dobijaju pomoć Države, apsolutno ništa nije učinjeno za Jermene u položaju identičnom onom podnosioca predstavke.

2. Tužena Država

277. Država je odbacila navode podnosioca predstavke da je bio izložen diskriminatornim merama po osnovu svog nacionalnog porekla ili veroisповesti. Kada je reč o njegovom povratku u Gulistan, tvrdila je da u tom području nije dozvoljeno prisustvo nijednog civila. Konačno, Država je tvrdila da je u dovoljnoj meri dokazala svoju političku volju da sukob reši na način koji bi svim izbeglicama i interno raseljenim licima omogućio povratak u njihova ranija mesta prebivališta.

3. Jermenska Država, intervenijent

278. Jermenska Država se složila sa podnosiocem predstavke, podvukavši da se njegova pritužba mora razmatrati u kontekstu sukoba u Nagorno-Karabahu uopšte: samo su etnički Jermeni izloženi prisilnom raseljenu iz Azerbejdžana, a uskraćivanje podnosiocu predstavke prava na povratak je takođe vezano za njegovo nacionalno poreklo.

B. Ocena Suda

279. Sud smatra da su pritužbe podnosioca predstavke o kršenju člana 14 Konvencije u suštini iste kao i one koje je Sud već razmatrao u pogledu člana 1 Protokola br. 1 i članova 8 i 13 Konvencije. Imajući u vidu svoje zaključke o kršenju ovih članova, Sud smatra da na osnovu člana 14 Konvencije nije pokrenuto nijedno posebno pitanje (vidi, na primer, st. 199 navedene presude u predmetu *Kipar protiv Turske*; st. 36 presude u predmetu *Ksenides-Arestis protiv Turske*, predstavka br. 46347/99, usvojene 22. decembra 2005; i st. 160 navedene presude u predmetu *Katan i ostali*).

VIII. PRIMENA ČLANA 41 KONVENCIJE

280. Shodno članu 41 Konvencije:

„Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci.“

281. Podnosilac predstavke je prevashodno zahtevao povraćaj svoje imovine, uključujući pravo da se vrati na svoju imovinu i u svoj dom u Gulistanu. Pored toga je sugerisao da bi bilo prikladno kada bi Sud Državi naložio opšte mere u skladu sa članom 46 Konvencije. Podnosilac je zahtevao naknadu za materijalnu štetu u ukupnom iznosu od 374.814 evra (EUR). Pored toga je zahtevao naknadu troškova i izdataka u ukupnom iznosu od 190.000 EUR. Konačno, zahtevao je naknadu troškova i izdataka koje je imao tokom postupka pred Sudom.

282. Država je osporila ove zahteve.

283. Imajući u vidu izuzetnu prirodu ovog predmeta, Sud smatra da se još nisu stekli uslovi za odlučivanje o pitanju primene člana 41. Shodno tome, odlučivanje o ovom pitanju se mora odložiti i mora se odrediti kasniji postupak, uz propisno uzimanje u obzir svakog sporazuma koji Država i podnosilac predstavke mogu postići.

IZ OVIH RAZLOGA, SUD

1. *odbacuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, preliminarni prigovor Države o iscrpljivanju domaćih pravnih lekova;
2. *zaključuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, da se pitanja izneta u pritužbi nalaze u nadležnosti Republike Azerbejdžana i da je tužena Država odgovorna u smislu Konvencije, i *odbacuje* preliminarni prigovor tužene Države o nepostojanju nadležnosti i odgovornosti;
3. *odbacuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, preliminarni prigovor Države o tome da Sud nema nadležnost *ratione temporis* u pogledu pritužbi podnosioca predstavke u vezi sa njegovom kućom;
4. *odbacuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, preliminarni prigovor Države o tome da podnosilac predstavke nema status žrtve u pogledu njegovih pritužbi u vezi sa grobovima njegovih srodnika;
5. *zaključuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, da je kontinuirano povređen član 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju;

6. *zaključuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, da je kontinuirano povređen član 8 Konvencije;
7. *zaključuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, da je kontinuirano povređen član 13 Konvencije;
8. *zaključuje*, sa šesnaest glasova za i jednim glasom protiv, da na osnovu člana 14 Konvencije nije pokrenuto nijedno posebno pitanje;
9. *zaključuje*, sa petnaest glasova za i dva glasa protiv, da se nisu stekli uslovi za odlučivanje o primeni člana 41, te
 - (a) *odlaže* odlučivanje o tom pitanju u celini;
 - (b) *poziva* tuženu Državu i podnosioca predstavke da u roku od dvanaest meseci od dana kad su obavешteni o ovoj presudi podnesu pisane napomene o ovoj stvari a, naročito, da obaveste Sud o svakom sporazumu koji sklope;
 - (c) *odlaže* dalji postupak i ovlašćuje predsednika Suda da ga po potrebi odredi.

Presuda sačinjena na engleskom i francuskom i izrečena na javnoj raspravi u zgradi Suda u Strazburu 16. juna 2015.

Majkl O'Bojl
zamenik sekretara

Din Špilman
predsednik

Uz ovu presudu su priložena sledeća izdvojena mišljenja u skladu sa članom 45, st. 2 Konvencije i pravilom Poslovnika Suda:

- (a) saglasno mišljenje sudije Ziemele;
- (b) saglasno mišljenje sudije Judkivske;
- (c) delimično izdvojeno mišljenje sudije Đulumjana;
- (d) izdvojeno mišljenje sudije Hadžijeva;
- (e) izdvojeno mišljenje sudije Pinta de Albuquerkija.

D.S.
M.O'B.

© Savet Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2015.

Engleski i francuski predstavljaju službene jezike Evropskog suda za ljudska prava. Ovaj prevod je realizovan uz podršku Trast fonda za ljudska prava Saveta Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). On ne obavezuje Sud, niti Sud preuzima bilo kakvu odgovornost za njegov kvalitet. Može se preuzeti iz baze podataka sudske prakse Evropskog suda za ljudska prava HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) ili iz bilo koje druge

baze podataka kojoj ga je Sud prosledio. Može se objavljivati u nekomercijalne svrhe pod uslovom da se navede ceo naslov predmeta, zajedno sa navedenom naznakom o autorskim pravima i uz pominjanje Trast fonda za ljudska prava. Molimo Vas da kontaktirate : publishing@echr.coe.int ukoliko nameravate da koristite bilo koji deo ovog prevoda u komercijalne svrhe.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>), or from any database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact : publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou toute autre base de donnée à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante: publishing@echr.coe.int.